

TOWER VILMOS

SZALEZI
MŰVEK

AMIT NAPOLEON
ÉLETRAJZAI
ELHALLGATNAK

SZALEZI MŰVEK

AMIT NAPOLEON
ÉLETRAJZAI
ELHALLGATNAK

IRTA: TOWER VILMOS

MÁSODIK, BŐVITETT KIADÁS.

SZALÉZI MŰVEK, RÁKOSPALOTA

Nihil obstat. Carolus Sztkey Soc. Sal. censor dioecesanus. Imprimatur. No. 1148-
1937. Vacii, die 5-a Martii 1937. † Stephanus Episcopus Vaciensis.

Felelős kiadó: Sztkey Károly

10642 — Szalézi Művek, Rákospalota (F.: Kenéz J.)

ELŐSZÓ

A Napoleonról szóló művek száma megközelíti a félmilliót. Maga a párizsi nemzeti könyvtár 100.000 könyvet őriz nemes császáráról. Kircheisen „Napoleonbibliographie“ c. műve (Leipzig, 1902.) is annyi könyvet említ, amennyit egy ember egész életében sem volna képes átolvasni.

Hát akkor nem felesleges munka, idővesztegetés és papírpazarlás a Napoleon-irodalmat még eggyel szaporítani?

Azt mondják, hogy aki Napoleonról elolvas fél tucat könyvet, kitűnően véli ismerni a történelem e hírességét, aki azonban egész tucatnyit olvas róla, rájön, hogy mégsem ismeri egészen. Aki pedig egész könyvtárnyit olvas felőle, rádöbben, hogy rejtély előtt áll.

Hogy ez a mondás nincs híján minden igazságnak, azt legjobban bizonyítják a különféle, sőt egymással homlok-egyenest ellenkező vélemények és ítéletek azok részéről, akik Napoleon személyével valóban alaposan és lelkiismeretesen foglalkoztak.

Csak néhány példa:

Heine Istent csinált belőle (H. Heine: Werke VII. 158.). **Goethe** félistennek vallja (Eckermann: Gespräche mit Goethe. Leipzig. Reklam: Bd. III. S. 159. és Biedermann: Goethes Gespräche III. 208.). **Nietzsche** szemében Napoleon „Übermensch“ (Nietzsche: Genealogie d. Moral S. 36.). De a Napoleont dicsőítő, magasztaló, benne egyoldalúan csupa nagyságot látó, őt szinte az emberiség főé emelő szerzők, könyvek, idézetek folytatását el is hagyom, hiszen velük köteteket lehetne telíteni.

Ezzel szemben **Tolsztoj** Napoleont „a történelem leghitványabb emberének“ nevezi (Tolsztoj: Háború és béke, IV. köt., 4. R., 5. fej.). **Remusat** (Napoleon feleségének udvarhölgye) szerint „Bonaparte születésétől fogva gonosz volt, a rossza való készség nagy és kis dolgokban veleszületett; minden erénynek gyilkosa volt.“ (Madame de Remusat. Mémoires 1879—80. I. 106. és III. 383.). **Chateaubriand**: „Soha ember úgy nem használta ki és vetette meg a népeket, mint Napoleon.“

(Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal D. Bpest, évsz. nélkül. 87. l.)

Emerson: „Az emberi szellem képviselői” c. művének Napoleonról szóló részében azt mondja róla, hogy „teljesen híján volt minden nemesebb érzésnek és hogy még a közönséges igazság és becsületesség erénye is hiányzott belőle.” **Taine** ezért fordul el haraggal Napoleontól, mert „négy millió franciát áldozott fel azért, hogy 15 év múlva 15 vármegyét veszítsen el és országától elszakadjon Savoya, a Rajna balpartja, Belgium és az egész északkeleti szeglete.” (Taine—Kuncz: Napoleon, Bpest, évsz. nélk., 154—5. l.) **Melzi** olasz államférfiú: „Napoleonnak fejében chaos, szíve pedig kőből volt.” (Berichte zum Kultur u. Zeitgeschichte.” Wien—Leipzig, XII. B. 787. l.) **Madame de Staël** azt állítja róla, hogy vagy több vagy kevesebb volt mint „ember”.

1814 április 2-án a francia szenátus ülésén javasolták Napoleon el utódainak trónvesztettségét és a neki tett eskű alól való feloldást. A Lambrecht-szerkesztette indokolás így hangzott: „Napoleon elnyomta az állami és magánélet szabadságát, önkényesen bebörtönözte a polgárokat, hallgatásra kényszerítette a sajtót, Franciaország vérét örvült s szükségtelen háborúban fecsérelte, Európa földjét temetővé változtatta, az utakat cserbenhagyott francia sebesültekkel árasztotta el... a bírói végzéseket sem tisztelte.”

Bernard Shaw írja: „Ha a forradalom idején a nemesebb tiszték menekülése nem emelte volna fel a leghaszontalanabb hadnagyok értékét is, Napoleont megvetéssel söpörte volna el a hadsereg.” (The man of destiny.)

H. G. Wels Napoleont világcsalónak és gonosztevőnek nevezi. Szerinte Napoleon „az emberiség haladásában úgy hatott, mint valamely dögvész baktériuma.” (A világtörténet alapvonalai. Bpest. 1925, 548. old.)

Herczeg Ferenc szerint „A hideg, önző, hitetlen Korzikai a legnagyobb exploiteur, aki csak lángoló, önfeláldozó, ideáljaiért halni kész emberek vállán tudott a magasságba emelkedni.” (Álomország.)

Ismét vannak, akik előtt Napoleon személye rejtély:

„Ez az ember egyre ismeretlenebb lesz.” (Stendhal: Napoleon kortársai.)

„Napoleon története minden történetek között a legismertlenebb.” (Léon Bloy.)

„Negyvenezer könyv Napoleonról, annyi mint 40.000

sírkő, alattuk az Ismeretlen Katona, az ismeretlen Napoleon.”
(Mérezskovszkij.)

E véleményeket megkoronázzák vagy megcsúfolják azoknak a szerzőknek a művei, akik egyáltalán tagadják, hogy Napoleon élt és létezett. Pl. I. B. Pérès: „Warum Napoleon niemals gelebt hat oder grosser Irrtum, die Quelle zahlloser Irrtümmer und Geschichte des XIX. Jahrhunderts“ II. kiadás. (évsz. nélk.) vagy: „Hat Napoleon gelebt?“ (Stuttgart, Robert Lutz. A „Bibliothek der Absonderlichen“ I. kötete.)

Jelen könyv Napoleon életét újabb keretbe állítja, más szemszögből nézi és magasabb távlatból figyeli, úgy gondolva, hogy ezzel talán némiképp közelebb jut Napoleon élettitkának megfjtéséhez.

Könyvem I. Része csokorba szedi azokat az eseménycsoportokat, amelyek Napoleonnak és a vele egy időben élő két pápának viszonyára vonatkoznak és amelyeket az ismert és közkezen forgó Napoleon életrajzok alig érintenek vagy csak rendkívül röviden, hiányosan, odavetetten és többnyire egyoldalúan közölnek.

Könyvem II. része **teljesen új tárgyú**. Tartalmának rövid kivonatát csupán néhány magyar és idegennyelvű újság- illetve folyóiratcikkekben, majd már régebben megjelent két művemben közöltem.

TOWER VILMOS

pápai prelátus, ny. lelkész-ezredes, a Szt. István Akadémia és a Magyar Katonai Írók Köre rendes tagja.

Előszó a II. kiadáshoz

Mielőtt e második magyar kiadás megjelenik, olasz fordítása és kiadása („Cio che le Biografie di Napoleone non Dicono.” Alba. Italia.) már három kiadásban 43.000 példányban fogyott el. Japánban most fordítják e művemet japán nyelvre.

De a magyar első kiadás példányai is gyorsan fogytak el, hozzá a legkedvezőtlenebb időben, annak ellenére, hogy a kiadó és szerző teljesen elhagyta a szokásos hírverést.

E második magyar kiadás is legyen szerény bemutatója, hirnöke és himnusza az isteni gondviselés egyik e-földi részletének.

Tower Vilmos

I. FEJEZET

Napoleon és a két pápa

A mai történettudomány kénytelen sok eseményt átértékelni. Nem maguk a tények és jelenségek miatt, hanem az ezek között fennálló, de a múltban nem méltányolt, sőt legtöbbször észre sem vett összefüggések miatt. Az átértékelés nem annyira a forrásanyag nagymérvű újabkori meggyarodása miatt szükséges, hanem a korábbi vizsgálatoktól **kirekesztett** fejlődési jelenségek és okok vizsgálata következtében.

A Napoleonról szóló történelmi részlet is átértékelést követel, újrafelvételt kér és a teljes igazsághoz való fellebbezést sürget. Mert a Napoleonról szóló, közkezen forgó életrajzoknak, mondhatnám 99 százaléka úgyszólván kirekeszti, elhomályosítja vagy csupán odavetetten, távirati stílusban és mint huszadrangú mellékeseményt említi azt a harcot, amely Napoleon és két pápa (VI. és VII. Pius) között csaknem két évtizeden át folyt.

Pedig, ha a szíves olvasó figyelemmel végig fogja olvasni könyvünket, rá fog döbbsenni arra a tényre, hogy a Napoleon és az említett két pápa között folyt harc szervesen illeszkedik bele Napoleon történetébe és annyira összefügg sorsával, hogy e harc alapos és részletes ismerete nélkül Napoleon életrajza csak üreges, hiányos, csonka, egyoldalú, sőt ferde s torzult lehet. Míg éppen e harc részleteinek feltárása szinte fénytvetően világít bele Napoleon életútjába.

II. FEJEZET

Rablóhadjárat és ürügykeresés

Ha megtekintjük a római Szent Péter templomban VI. Pius pápa síremlékét, Canova e világhíres mesterművét, a pápának alázatosan térdeplő alakján és homályba vesző, szenvedő arcán rögtön észrevesszük és kiérezzük, hogy ez a pápa a fáj-

dalmak, szenvedések és megpróbáltatások embere és vértanuja volt.

Valóban, VI. Pius fenéig kiitta a megaláztatás, elhagyatottság, hálátlanság, rabság és nyomorúság keserű kelyhét. És ami a legszomorúbb volt rá nézve, e kelyhet éppen a legkezsztényebbnek tartott francia nép kényszerítette rá.

1793 január. 13-án Basseville nevű francia követségi titkárnak tiltott, kihívó és tüntető viselkedése miatt a római közönség először kövekkel dobálta meg a titkár kocsját, majd amikor a kocsiból lövés dördült el, a tömeg nekiesett a hintónak, megtámadta Basseville-t és ismeretlen tettes beledöfte törét, aminek következtében a titkár másnap meg is halt. Basseville halála kedvező alkalmul és ürügyül szolgált a francia köztársaságnak, hogy az egyházi állam ellen fegyvert ragadjon.

Bonaparte 1796 tavaszán átvette a francia csapatok fővezérletét Itáliában és győzelmesen nyomult előre. A directorium meghagyta neki, hogy vessen véget a pápaságnak és kiáltsa ki Rómában a köztársaságot. Egyebekben szabad kezet engedett neki. Bonaparte a parancs alapján teljesíthetetlen követeléseket támasztott az egyházi állammal szemben, amelynek megtagadása címén betört az egyházi államba.

Ellenállásra gondolni sem lehetett. Amikor Lugo városa hősiiesen ellenállott, a franciák a várost földig lerombolták és a férfilakosságot kegyetlenül lekaszabolták. Egy falut porig fölégettek, mert valamelyik lakója egy franciát megölt. Rémullet fogta el a népet, még a pápa környezete is megremegett. Csak VI. Pius pápa maradt nyugodt és állhatatos. Ám kénytelen volt rendkívül súlyos feltételek mellett fegyverszünetet kérni Bonaparte-tól (Bologna 1796. jún.)

A megállapodás értelmében a pápa köteles volt hozzájárulni, hogy a franciák megszállják az északi területeket, Ferrarát, Bolognát és az ankonai erősséget. 21 millió frankot (livret) fizetett, még pedig 15,500.000 frankot vert aranyban és ezüstben vagy rudakban, 5,500.000 frankot pedig árukban, lovakban és ökrökben. Ezenkívül köteles volt átengedni a köztársaságnak 100 festményt, álló- és mellszobrokat, vázakat és 500 értékes kéziratot, amely tárgyakat francia szakértők szemeltek ki.

A franciák azonban a fegyverszünetet nem tartották meg. Azt kívánták, hogy a pápa vonja vissza az 1789 óta Francia-

ország ellen kiadott valamennyi határozatát, pl. amelyben elítélte a francia király kivégzését, a papok halálraítélését és bebörtönözéseit s i. t. Mivel a pápa erre nem volt kapható, Bonaparte, Mantua elfoglalása (1797 febr. 2.) után felmondta a fegyverszünetet és tovább nyomult előre.

Bonaparte kihirdette, hogy minden várost vagy falut, amely a francia hadsereg közeledtére megkondítja a vészharangot, azonnal felgyújtat és a városi (falusi) tanács tagjait agyonlöveti. Ha pedig valamely városban vagy faluban egyetlen francia az életét veszti, azonnal kihirdeti az ostromállapotot.¹ A csapatok mindenütt fosztogattak és erőszakoskodtak. A többi között kifosztották a lorettói kápolnát, kegyképét pedig győzelmi jelül Párizsba küldték. Mindenütt megfogadták a directorium parancsát: „Vigyetek el Itáliából mindent, ami csak megmozdítható és valamelyest hasznunkra lehet.”² A pápa kénytelen volt a torentinói békében (1797 febr. 19.) újabb áldozatokat hozni. Bonaparte a pápa két meghatalmazott bíborosának tollba mondta a béke feltételeit. Ezek szerint a pápa köteles a franciáknak átengedni Avignont, Beaissont, Ferrarát, Bolognát és Romagnát. Ezenfelül Napoleon kérésre szakolt tőle 14 millió frank hadisarcot, 1600 lovat, számos műkincset és értékes kéziratot, amelyeket Párizsba szállított, ahol később a Louvre gyűjteményébe kerültek. A hadisarc akkora volt, hogy ennek előállítására a Szentszék kénytelen volt az előző pápáktól fennmaradt kincseket pénzzé tenni.

Monge és Berthollet, a directorium küldte szakemberek, válogatták ki és vették át a műkincseket. Azonban a directorium nemcsak műkincseket követelt, hanem értékes kéziratokat, gépeket, térképeket, műszereket, lovakat, sőt fát, vitorlavásznat és ritka növényeket is. Még tovább ment: kötelezte a meghódított községeket, hogy saját lovaikkal és kocsijaikkal szállítsák el a kicsikart holmikat Franciaországba. A francia terjeszkedés a szó szoros értelmében rablóhadjárattá fajult. De Bonapartet nem elégtették ki a meghódított területek, a kicsikart sok pénz és holmi. A pápa világi uralmát akarta megszüntetni. Hogy ezt előkészítse, ügynököket küldött az örök városba, hogy mesterségesen, ügyesen és tervszerűen izgassanak a pápai uralom ellen. Mivel pedig az ügy nem ment oly hirtelenül, mint óhajtotta, a gyorsabb eredmény elérése végett arra gondolt, hogy a pápa személye ellen fordul. Csak jogcímre és ürügyre lesett.

III. FEJEZET

Duphot tábornokot agyonlövik Ennek következményei

VI. Pius pápa már elérte életének 81., pápaságának 22. évét. Megtört, beteges ember volt. A béke embere. Maga Bonaparte 1797 febr. 19-én Tolentinóból hozzá intézett levelében írja: „Egész Európa ismeri Szentséged békés hajlamait és engesztelékenységében nyilvánuló erényeit.”

Franciaország azonban — mint említettük — minden áron kereste és leste az ürügyet a pápai állam elfoglalására. Nem sokáig kellett várnia.

A directorium Bonaparte javaslatára ennek bátyját Bonaparte Józsefet küldte a római szentszékhez francia követi minőségben. A pápai udvar nagy ünnepiességgel, fénnnyel, sőt örömmel és lelkesedéssel fogadta az új követet. Ám nemso-kára keservesen csalódnia kellett az e.ölegezett bizalomban. Józsefnek, öccse utasítására, a népet a pápa ellen kellett hangolnia. Józsefnek Rómába költözése óta napirenden voltak a zavarok. A nép egyre erősebben kezdte követelni a köztársasági államformát.

1797. dec. 28-án, hasonló tüntetés alkalmával, Duphot nevű fiatal francia tábornok összeelegyedett a forradalmi elemekkel és nyíltan lázított a pápai kormány ellen. Körülbelül ötszáz főnyi felázított tömeg József követ palotája elé vonult és hangosan tüntetett a pápa ellen. „Éljen a francia köztársaság, — üvöltötte — le a pápával!” Duphot, kezében fegyverrel, a tüntetők élére állt és az egyik pápai őrszem felé közeledett. Az őr kötelességszerűen és ismételten felszólította, hogy álljon meg és tegye le fegyverét, de Duphot tovább közeledett, amire az őr, a katonai előírás alapján, agyonlőtte őt. Mások szerint véletlenül lőtték le Duphot személyére vonatkozóan fel kell hívunk olvasóink figyelmét egy fontos körülményre.

Bonapartenak első szerelmese Désirée Eugénie Klára, Bonaparte József feleségének huga volt. A nőben azonban mélyebb és állandóbb volt az érzés, mint Bonaparteban, aki csakhamar hátat fordított szerelmesének. Mivel Désirée továbbra is epedt Bonaparte után, ez megsajnálta a boldogtalan szerelmet és viszonzásul legalább azt óhajtotta, hogy a

szegény jól mehessen férjhez. E célra az említett Duphot tábornokot szemelte ki. Már ki is tüzték az eljegyzés napját. Közben történt a szerencsétlen vőlegény agyonlövetése. Bonaparte tehát Duphotnak halálában nemcsak egy francia tisztnek elvesztését fájlalta, hanem még jobban az első és hűséges szerelmese számára kiszemelt vőlegényt is.

A következmény? Bonaparte József feleségével, sógornőjével és Karola hugával együtt azonnal elhagyta Rómát. Firenzéből futárt küldött Mantovába Berthiérhez, az olasz földön táborozó francia sereg parancsnokához és öccséhez, Napoleonhoz. A pápai követet Párizsban rögtön letartóztatták. Berthiér a Bonaparte fogalmazta felsőbb utasításra 1798 febr. 10—13-án megszállta az Angyalvárt és a fontosabb pontokat, a pápai katonaságot pedig lefegyvereztette. A kormány még a következő feladatokkal bízta meg Berthiért: Rómából űzze ki az összes rendfőnököket, a pápai államot változtassa át köztársasággá, a pápától követelje a hadjárat és a seregfenntartás költségeit, az 50 leggazdagabb családtól még külön hadi adót hajtson be, a pápának és rokonságának pedig teljes vagyonát kobozza el. Pénzügyi tanácsosul egy Haller nevű fiatal bankárt adtak melléje, akit Bonaparte egyszer sikkasztás miatt ki akart végeztetni.

Berthiér a parancs alapján újabb 23 millió frank hadisarcot vetett ki a pápára és tudtára adta, hogy neki kell a francia hadsereget eltartania. A Szentszéktől újabb értékes könyvek, kéziratok és műtárgyak kiadását követelte, amelyeket ismét az e célra összeállított francia bizottság jelölt ki. Majd 1798 febr. 15-én, éppen a pápa megválasztásának évforduló napján, a Campó Vacinán kikiáltották a római köztársaságot, öt nap múlva (febr. 20.) pedig a francia kormány (kikérve előbb Bonaparte tanácsát) letartóztatta és elfogatta a pápát.

A fogságot elrendelő végzés a pápát „ci-de-vant pape”-nak, **volt** pápának nevezte.

A franciák az örök városban kényük-kedvük szerint harácsolnak és fosztogattak. Még a pápa magánszobáit sem kímélték. Az ágybanfekvő, beteg VI. Piust szeme láttára rabolták meg minden holmijától, még a gyűrűt is lehúzták ujjáról.

A Vatikánból nemcsak pénzt, drágaságokat, műkincseket, képeket, ruhákat és szőnyeget loptak el, hanem még az ajtó- és kapuzárakat is leszedték. 500 műkinccsel te i ládát

szállítottak Párizsba, amelyek több mint 30.000 mázsái nyomtak.

A fosztogatás már oly méreteket öltött, hogy maga a directorium is megsokalta. A kormánybiztosok is jelentették a kormánynak, hogy „sem nem jogos, sem politikailag nem helyes eljárás az elhurcolásokat ennyire fokozni. Mindennek kell, hogy határa legyen, még a hódítás jogának is.”³

A pápa, mikor megtudta, hogy őt Rómából el akarják hurcolni, ama kívánságát nyilvánította, hogy engedjék meghalni az örök városban. Az említett Haller azt válaszolta, hogy meghalni bárhol lehet.

Noha a pápát letartóztató hivatalnok maga is meggyőződött róla, hogy a pápa annyira beteg, hogy képtelen az utazásra, kiadta a parancsot: „A pápa utazni fog élve vagy halva!”

Rómából a 81 éves, súlyosan beteg aggastyánt a járatlan Alpeseken keresztül részint gyalog, részint kocsin Valence-ba (Dél-Franciaország) hurcolták (júl. 14.). Útközben a legdurvábban bántak vele, mert bosszantotta őket, hogy az átvonulás útvonalain a nép minden oldalról összesereglett, hogy láthassa s üdvözölhesse az Egyház fejét és áldását vehesse.

Valence-ban a fellegrárat utalták ki a pápa lakásául. A várban 32 pap is tartózkodott, mint politikai fogoly. Ezek könyörögve kértek engedélyt, hogy a pápa elé járulhassanak, de még azt sem engedték meg nekik, hogy láthassák a Szentatyát.

VI. Pius a vár börtön-lakásában a nagy fáradságtól és a sok lelki és testi szenvedéstől, 82 éves korában, mint Franciaország rabja, meghalt 1799 aug. 29-én.

De még a pápa halála után sem szűnt meg az ellene érzett gyűlölet izzása. Hátramaradt csekély ingóságát, mint „nemzeti tu ajdont” eladták. Holttestét elinte temetetlenül hagyták, majd ólomkoporsóba helyezve **egyik magánháznak patkányokkal teli pincéjébe helyezték, ahol ez undok állatok állandóan körülszaglásták a koporsót.** (Ezt a körülményt jól jegyezzük meg, mert később még visszatérünk rá!) Napoleon csak 1799 dec. 30-án kelt rendeletével, tehát VI. Pius halála után 122 nap múlva engedte meg a pápa elföldelését a valence-i temetőben. De ismét eltelt egy hónap, míg valóban eltemették (1800. jan. 30.) és csak 1802-ben szállították el a holttestét Rómába az apostolsír közéjébe.

Ilyen nyomorúságosan, koldus-szegényen és ellenséges fogságban pusztult el az a pápa, akit még a másvallásúak is

Titussal hasonlítottak össze és az emberi nem gyönyörének nevezték el.

IV. FEJEZET

„Vége a pápaságnak!”

Ez az Egyház elenségeinek ajkáról állandóan megismélt mondás. A pogány római császároktól a mult század számos szellemi vezetőjéig. Utóbbiakból csak néhány példa:

Ranke Lipót, a híres német történetíró, a tíz kiadást megért „Pápák történeté”-nek 1. kiadásában már eltemette a pápaságot. Az öt kiadás előszavában még mentegetődzik, hogy egyáltalán foglalkozni mer a pápasággal „denn die Zeiten — írja — der päpstlichen Gewalt seien vorüber.” De amikor 40 év múlva művének 6. kiadásához fog, kertelés és köntörfalazás nélkül megvallja, hogy tévedett: „Ich kann mir nicht werhehlen — írja ismét — dass eine neue Epoche des Papstes eingetreten ist.”

Még érdekesebb a Rankeval egy évben született Carlyle Tamás „ítélete” az „On Heroes” c. művében. Az I. kiadásban (London, 1873.) így ír:

“Popery can build new chapels; welcome to do so, to all lengths. Popery cannot come back, any more than Paganism can, — which also still lingers in some countries. But indeed, it is with these things, as with the ebbing of the sea: you look at the waves oscillating hither, thither on the beach: for minutes you cannot tell how it is going; look in half an hour where it is, — look in half a century where your Popehood is! Alas, would there were no greater danger to our Europe than the poor old Pope’s revival!”⁴

Gregorovius Nándor „A pápák síremlékei” c. művében a Bevezetését így kezdi: „Ei fog jönni az idő, amikor a pápák síremlékei oly fontosságot nyernek, amilyent manap a római császárok mellképei és szobrai. **Akkor már nem lesz többé pápa.**”⁵

Hasonló meggyőződésben volt Bonaparte Napoleon is. Már 1797. febr. 19-én így írt a directoriumnak: „Nézetem, hogy Róma tovább fenn nem állhat. Az öreg gépezet magától össze fog törni.”⁶

VI. Pius halála után pedig már némcsak ő, hanem egész

Franciaország biztosra vette, hogy vége a pápaságnak. Az asztalos, amikor leszögezte VI. Pius koporsóját, felkiáltott: „Meghalt az utolsó pápa!” — „Vége a pápaságnak, vége a katolikus Egyháznak!” — kérkedtek a hitetlenek. Maga Napoleon meglegedetten mondotta: „Hát nincs többé tiara.” Hattorok tartottak.

Még a jámbor hívek is kérdezték egymástól: Hol van Krisztus; hogyan engedhet meg ilyesmit az Isten?

Csak nagyon kevesen voltak, akik a háborgó tenger lecsillapításának bibliai történetével vigasztalódtak és főképp Krisztus eme szavaival: „Te Péter vagy és erre a kősziklára fogom építeni egyházamat és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.” (Máté 16, 18.)

Igazuk volt az angol katolikusoknak, akik a templomban énekelték:

„Crowns and thrones may perish
Kingdoms rise and wane,
But the hand of Peter
Constant will remain.”

Való, hogy meghalt VI. Pius, de nem halt meg a pápa!

V. FEJEZET.

Bonaparte egyezséget köt a pápával, de rászedi őt

Egy szép napon az a hír lepte meg Napoleont és azokat, akik a pápaság intézményét végképp eltemetettnek vélték, hogy új pápa, VII. Pius, viseli a hármas koronát.

A meglepetés annál nagyobb volt, mivel az apostoli Szentszék már hat hónap és 16 nap óta üresedésben volt.

Az időközben ismét osztrák főség alá került Velencében 1800. március 14-én választották pápává gróf Chiaramonti Barnabás bíborost, imolai püspököt, aki elődje nevét vette fel!

Az új pápa 1800. máj. 20-án tudatta a keresztény világgal Szent Péter utódjává való megválasztását, júli. 3-án pedig a nép óriási lelkesedése között bevonult az örök városba, Rómába.

Kevesen tudják, hogy VII. Pius édesanyja, szül. Chini Janka grófnő, amikor fia 21 éves lett, karmelita apáca lett és a kolostorban megjövendőlte, hogy fia a pápai trónra fog ugyan jutni, de szörnű szenvedések hosszú sora fog reá

nehazedni. A nagy életszentség hírében nemsokára elhúnyt édesanyának jövendölése teljesült.

VII. Pius a legsúlyosabb viszonyok között lépett Szent Péter örökébe. Éveinek súlyától meggörnyedten, pénz, hadsereg híján, megrabolt, elfoglalt államában, segítség, támogatás és oltalom nélkül, védtelenül állott és ezen felül még két hatalmas személynék neheztelését is súlyosan éreznie kellett. Az egyik volt Ferenc császár és magyar király, akinek óhaja ellenére történt Chiaramonti pápává választása. Ezért a bécsi udvar rendkívül sok kellemetlenséget okozott az új pápának. Velencében még megkoronáztatását sem engedte meg a Szent Márk templomban, úgyhogy a szertartást egy szerény bencés templomban kellett megtartani — a hatóságok részvétele nélkül. Amikor a pápa az uralkodótól levélben visszakérte a pápai államnak osztrák főség alá jutott részét, még válaszra sem méltatták. Ez időben, de még VII. Pius Rómába vonulása előtt történt, hogy a pápa Ghisleri-hez, a bécsi udvar megbízottjához e nevezetes szavakat intézte: „Örizkedjék Ó Felsége ruhatárába olyan öltönyöket helyezni, amelyek nem az ő, hanem az Egyház tulajdona, mert nemcsak, hogy azokat majdan nem fogja használhatni, hanem belőlük a molyok saját ruháira, azaz örökös tartományira is átragadhatnának.”

A pápa intelme s jóslata csakhamar beteljesedett. A marengói csata (1800. június 14.) válságossá tette Ausztria olaszországi uralmát. Ghisleri meg is vallotta Consalvi bíborosnak, hogy a pápa intelmét, amelyet annak idején sértőnek, teljesülését pedig lehetetlennek tartotta, csakugyan megvalósultnak látja.

A második hatalmas személy, akivel nemsokára meggyült a pápa baja, maga a marengói hős, Bonaparte volt, aki közben Franciaország első konzula és a lunévillei béke következtében (1801. febr. 9.) Felső-Olaszország ura lett és akinek homlokát számos diadalmas győzelem dicsfénye övezte.

Bonaparte úgy gondolta, hogy népeinek fölzaklatott nyugalmát könnyebben visszaszerezheti, ha a Szentszékkal együtt működhetik. Ezért mindjárt a marengói győzelem után elhatározta, hogy kibékül a Szentszékkal. A pápát Párizsban Spina érsek képviselte, akit, mint régi ismerősét, maga Bonaparte kívánt, viszont őt Rómában Cacaault francia követ képviselte. Bonaparte a búcsúkihallgatáson e szavakkal bocsátotta Rómába: „Úgy bánjék a pápával, mintha kétszázézer ember állna az ön háta mögött.”⁷

A párizsi tanácskozások elég soká tartottak. Spina csakhamar jelentette Rómába, hogy Bonaparte inkább volna akarja mondani az egyezményt, mint tanácskozás tárgyává tenni. Spina nem is fogadhatta el az egyoldalú akaratból származott és számos pontban a vallás elveivel ellenkező javaslatokat. Ezért Bonaparte fenyegetésre fogta a dolgot. Az egyházi állam elvilágiasítását, háborút, felforgatást és hasonló szörnyűségeket helyezett kilátásba és kijelentette, hogy ha a pápa nem fogadja el minden változtatás nélkül a francia tervezetet, megszünteti vele a diplomáciai viszonyt.

Mivel a Szentzséket a fenyegetés nem térítette el álláspontjától, Cacaull kikérte megbízó levelét, de személyes jóindulatból azt tanácsolta Consalvinak, a pápa lángeszű bíboros államtitkárának, hogy utazzék vele Párizsba, talán neki nagyobb szerencséje lesz Bonaparteval. Consalvi megfogadta a tanácsot, a pápa is jóváhagyta az utazást.

Bonaparte a következő kurta szavakkal fogadta Consalvit: „Ismerem utazásának okát. Ohajtom, hogy a tárgyalások rögtön meginduljanak. Öt napi időt adok önnek. Ha ez idő alatt nem fejeződnek be a tárgyalások, ön visszatérhet Rómába!”

Bonaparte és megbízottjai nyomással, fenyegetéssel, kifárasztással és megfélemlítéssel akartak engedményeket kicsikarni Consalvitól, aki viszont semmiképp sem vállalhatta azokat a pontokat, amelyek vallási meggyőződésével ellenkeztek. De végre mégis csak találtak közös alapot, úgyhogy sikerült oly szövegben megállapodniok, melyet mindkét fél hajlandó volt elfogadni.

És most közbe jött egy olyan szomorú eset, amely élesen jellemző Bonapartera.

A két fél úgy határozott, hogy a konkordátumot kölcsönösen megállapított szöveg szerint Bonaparte Józsefnél, Napoleon bátyjánál fogják aláírni, még pedig a pápa részéről Consalvi, Spina és Caselli servita egyetemes főnök (Spina kísérfője), francia részről pedig József, Cretet államtanácsos és Bernier abbé.

Már átnyújtották a tollat Consalvinak az aláírásra, amidőn az óvatos bíboros előbb futó tekintetet vetett az okmányra és megdöbbenve állapította meg, hogy az okmány szövege lényeges pontokban teljesen elüt az előzetesen megállapított szövegtől, természetesen Franciaország javára és a pápa sérelmére.

Úgy látszik, hogy Bonaparte József sem tudott a meghamisítási és rászedési szándékról. Ezért Berniert szólították fel, hogy nyilatkozzék az ügyről. Az abbé megszegyenülten és zavartól akadozva elismerte a bizottságban megállapított és most aláírásra felfektetett szövegek között való különbséget, de kijelentette, hogy mindez Napoleon parancsára történt, aki azzal érvelt, hogy aláírás előtt még lehet a szövegen változtatni.⁸

Consalvi természetesen nem írta alá a meghamisított szöveget.

Napoleon bűnét súlyosbítja, hogy a meghamisított szöveget előzetesen már megjelentette a hivatalos lapokban, arra számítva, hogy Consalvi és két társa majd vaktában aláírja az iratot, utána azután hiába tiltakoznának a meghamisítás ellen.⁹

Amidőn Bonaparte megtudta, hogy Consalvi éberségén hajótörést szenvedett csalárd szándéka, roppant dühbe gurult és a már előre tervezett ebéden megpillantván Consalvit, eléje rohant és harsány, megvető hangon így rivalt rá: „Bíboros úr! Ön tehát a szakítást akarja! Jó! Én nem szorulok Rómára, épp oly kevéssé, mint ahogyan nem szorult rá VIII. Henrik, aki hatalmának húszad részével sem rendelkezett. Én majd megváltoztatom Franciaországnak, sőt egész Európának vallását. Ön pedig mehet. Mikor fog elutazni?”

„Ebéd után” — felelte nyugodtan a bíboros.

Am Bonaparte mégis csak érezhette eljárásának méltatlan és nem tiszta kezű voltát, ezért „Cobentzal gróf közbenjárására” megengedte, hogy a tanácskozást tovább folytassák. Így azután, mindkét fél újabb engedményeket téve, a konkordátumnak nevezett megegyezés 1801. júl. 16. és 17. közötti éjjel mégis csak létrejött. Az aláírás is megtörtént.

Amikor Consalvi elbúcsúzott Bonapartétól, szükségesnek vélte megemlíteni és kiemelni azt a körülményt, hogy a konkordátum körül való egyezkedési tárgyalások során, a nagylelkű pápa utasítására, említés sem történt az ő világi uralkodói érdekeiről, mert a Szentatyát a konkordátummal kapcsolatban csakis a vallás érdeke s java vezérelte. Valóban, a világi birtokaitól majdnem teljesen megfosztott Szentszék csak a konkordátum megkötése után bízta meg Caprara bíborost, hogy az elfoglalt részek visszaadását sürgesse meg. Consalvi bemutatta a Franciaországgal kötött konkordátum szöve-

gét a pápának, aki azt szintén elfogadta és jóváhagyta. A francia törvényhozó testület is vita nélkül fogadta azt el.

Ám a Szentszéknek csakhamar újra és kínosan kellett csalódnia Bonapartban.

Először is, mert Franciaországban a konkordátumot csak közel egy év múlva hirdették ki (1802. ápr. 18.) és csupán a párizsi székesegyházban. Ez azonban csak a legkisebb hiba lett volna, hiszen e pontban elvégre is csak alakiságról volt szó.

Sokkal nagyobb, megdöbbentőbb és veszélyesebb bajt okozott az, hogy Bonaparte nem elégedett meg a konkordátum tárgyalásakor kicsikart számos engedménnyel, hanem a konkordátum mellé, a pápának és követének tudta nélkül, „függelékül” terjedelmes „végrehajtási törvényt” is megszavaztatott, a hirhedt, u. n. „szerves cikkelyeket (Articles organiques)”, amelyeket a konkordátummal egyidőben (1802. ápr.) tett közzé és amelyekkel szinte felborította és lényegéből kiforgatta a konkordátum szövegét.

Ezt az újabb rászédést tetézte az a körülmény, hogy a 77 szerves cikkely ugyanabban a könyvben és ugyanazzal a kelttel jelent meg; úgyhogy az olvasók joggal hihették, hogy e cikkelyek valóban „szervesen” a konkordátumhoz tartoznak és hogy azokat a Szentszék jóváhagyta, holott e cikkelyek le-döntötték azt, amit a konkordátum szövege hivatva volt fel-építeni.

Csak néhány példa a cikkelyekből:

Már az első cikk így szól: „Pápai bulla, bréve, döntés, határozat, parancs, figyelmeztetés vagy a római udvarnak bármely utasítása, még ha az magánszemélyekre vonatkozik is, nem fogadható el, ki nem hirdethető, ki nem nyomtatható, sem más módon végre nem hajtható a kormány jóváhagyása nélkül.”

Egy másik: „A kormány különös engedélye nélkül nemzeti zsinat, egyházmegyei gyűlés, papi tanácskozás nem tartható meg.”

Az egyik cikk a stólailetményeket megszüntette. A püspökök csak akkor nevezhetik ki és iktathatják be a plébánosokat, ha kinevezésüket az első konzul nem kifogásolja.

A püspökök egyházmegyéjüket csak az első konzul engedélyével hagyhatják el.

Házi kápolnák építését a kormány engedélyezi. A haran-

gozás mikéntjét a püspököknek a rendőrséggel együtt kell megállapítania.

Nagybőjt és advent végén külön prédikációkat csak a kormány engedélyével lehet tartani.

A katekizmus csak a kormány jóváhagyásával jelenhetik meg. S i. t.

Szóval látnivaló, hogy e cikkelyek nemcsak a konkordátum céljával és szellemével, hanem az Egyház alapelveivel is ellenkeztek.¹⁰

Megjegyezzük, hogy Bonaparte ugyanakkor hasonló „szerves cikkelyekkel” a protestáns vallás szabadságát is béklyóba verte.

Ugyancsak érdemes megemlítenünk, hogy Bonaparte már a konkordátum megkötése előtt tervbe vette e cikkelyek kiadását. Tervezetük már 1801. okt. 25-én Talleyrand asztalán feküdt.

Természetes, hogy e cikkelyek önkényes és egyoldalú kihirdetése rendkívül megdöbbenetete és fájdalmasan sértette a pápát. Consalvi bíboros Caprarához máj. 15-én intézett levelében írja, hogy a cikkelyek kihirdetéséről érkezett hír „annyira lesújtotta a pápát, hogy alig lehet őt megismerni. Remegék egészségéért, sőt életéért”. VII. Pius tiltakozott is a cikkelyek ellen, de eredmény nélkül. Mi több, Bonaparte még rosszsalását fejezte ki a pápa tiltakozása miatt.

VI. FEJEZET

Napoleon kérelme a pápához

„Meglátod barátom, ha Bonaparte hazaér, megkaparintja a koronát.” Ezt jósolta Marmont tábornok Junot tábornoknak Egyiptomból való indulásuk előtt. Partraszállása után pedig így üdvözölte az első konzult a hivatalos szónok: „Menj vezérünk, verd meg az ellenséget, aztán, ha kívánod, megteszünk királyunkká.”¹¹

És amikor a konkordátum és az amiensi béke alkalmából a párizsi Notre-Dame székesegyházban tartott hálaadó mise előtt a papság megkérdezte Bonapartét, az első konzult, hogy rajta kívül a másik két konzult is meghintsék-e szenteltvízzel, egyszerű, de határozott nem-mel válaszolt.

Igen, Bonaparte lelkében már rég áhítozott a császári

cím és méltóság után. És ezt bárhogy rejtegette is, mindenki tudta.

A császárság különben is csak külső fényt adhatott eddigi korlátlan hatalmához, de újabb jogokat nem.

Fouché rendőrminiszter elkövette annak idején azt a nagy „bűnt”, hogy ellenezte Bonapartenak életfogytiglan való konzulátusát. Ezért elvesztette Bonaparte kezét és az óriási hatalommal járó miniszterséget. A ravasz Fouché jóvá akarta tenni „bűnét”. Ő hozta először nyilvánosan forgalomba Bonaparte császárságának eszméjét. A mag alkalmas talajra talált. A folyományokat mindenki ismeri. Fouché ismét rendőrminiszter lett, Bonaparte pedig 1804. május 18-án „elfogadta” a szenátus följajánlotta császári méltóságot. Bonaparte Napoleonból immár I. Napoleon lett.

Csak egy dolognak érezte még híját az új császár, egyet óhajtott még: a felsőbb jóváhagyást, a megszenteltség dicsőségét, a vallási megpecsételést, az egyházi felmagasztaltatást, a pápától való felkenést.

Már a császári méltóság elfogadása előtt, 1804. máj. 16-án így szólt Caprara bíborshoz: „Valamennyi hatóság említi, hogy mily dicső volna, ha a pápa kenne fel és koronázza meg.”¹² És hogy mekkora súlyt helyezett a pápa kezéből törő ténő felkenésre, kitűnik abból, hogy a később (1808. márc. 18.) alkotott Neveési Szabályzat alapján készült állami tankönyvben a francia ifjúság politikai hitvallása így szólt: „Császárunknak I. Napoleonnak, szeretettel, tisztelettel, engedelmes-séggel, hűséggel és hadiszolgáattal... tartozunk, mert ő az Úr felkentje: a pápának, a katolikus egyház fejének szentelése folytán.”¹³

Napoleon először óvatosan tapogatódzott Rómában, majd nyíltan is megtette a kezdeményező lépéseket a pápa kezéből történő koronázásra.

A többnyire hitetlenekből álló francia államtanács előtt a császár azzal okolta meg a pápa meghívását, hogy „a koronázás a mennyei segítség kikérése az új császári családra és ha a koronázáshoz pap szükséges, úgy legyen az a legméltóbb és legkiválóbb pap, a pápa.”

VII. Piust nem kis zavarba hozta Napoleon kérése. Tizen-nyolc század óta nem volt rá példa, hogy a pápa tisztára emberi indítóokból ilyen hosszú útra vállalkozott volna. A bíborosok legnagyobb része is ellenezte a kérelem teljesítését. Úgy vélték, hogy az új császár megkoronázása elégedetlenség-

get fog kiváltani a többi uralkodóban, a buzgó katolikusok meg fognak botránkozni és Párizsban a legkellemetlenebb meglepetésektől is lehet tartani. Voltak bíborosok, akik azt tanácsolták a pápának, hogy ha már vállalkozik Napoleon megkoronázására, ezt kösse vallási, területi és politikai engedményekhez. Ismét mások arra biztatták, hogy legalább halassza az utazást tavaszra. De Párizsból egyre sürgették az utazást, nem törődve azzal, hogy megárt-e a pápának a téli utazás vagy sem.

A vallási engedményekre vonatkozóan Napoleon megígérte, hogy a pápa nehezményezte egyes sérelmeket tekintve fogja venni és a Szentszék támasztotta akadályokat törekedni fog eloszlatni. Ami pedig a fogadtatást illeti, Talleyrand megnyugtatta a római udvart, hogy „VII. Pius francia fogadtatása és a bánásmód, amelyet a császár részéről tapasztalni fog — és VI. Pius bécsi útja között oly különbség lesz, aminő a különbség I. Napoleon és II. József között.”

Bár a pápa jól sejtette, hogy a francia ígéreteknek nem adhat teljes hitelt (amit a jövő szomorúan igazolt), mégis „egyedül a válasz érdekét tekintve” („Della sola vista della religione”) és hogy jóakarátát nyilvánítsa, vállalkozott a hosszú útra és Napoleon megkoronázására, a téli időszak, hajlott kora, akkori betegeskedése és az eddigi szenvedések, bánalmazások, megalázások, csalódások és jogsértések ellenére.

A pápa kedvező elvi döntése után hátra volt a hivatalos, alaki meghívás. A pápa erősen óhajtotta, hogy ebben mint a kérelem főcélja, necsak a császári pár megkoronázása szerepeljen, hanem a vallás ügye és érdeke is.

Napoleon a meghívó levélben a többi között így írt:

„Kérem Szentségedet, jöjjön hozzánk és végezze el a franciák első császáranak felkenését és koronázását a legnagyobb méretben a vallás jellegével. E szertartás új fényt nyer, ha azt Szentséged maga végzi. Le fogja hozni ránk és népemre Isten áldását, (Elle attirera sur nous et nos peuples les bénédictions de Dieu), akinek elhatározásai intézik a birodalmak és családok sorsát.”

A császárnak levelét a pápa Caffarelli bíboros útján 1804. szept. 29-én vette át. Szövege csalódást okozott a pápának, mert benne szó sem volt a vallás érdekéről, hanem mint az utazás lényeges célja a koronázás szerepelt.

A pápa 1804. nov. 2-án reggel sokáig térdelve imádkozott

a Szent Péter templomban, majd elhagyta az örök várost és nov. 25-én érkezett Fontainebleau-ba, ahol a császárral találkozott és elhatározták, hogy a koronázást dec. 2-án, Párizsban, a Notre Dame székesegyházban fogják megtartani.

VII. FEJEZET

A császár megkoronázása és a pápa megalázása

Napoleon épp akkor, amikor a pápa a legnagyobb szíveséget tette neki, amikor annyi akadály, elvi és gyakorlati nehézség, a bíborosok lebeszélése ellenére, téinek idején, Rómából Franciaországba fáradt, hogy őt megkoronázza, tizenegyszer egymásután mélyen megalázta magas vendégét a vele szemben tanúsított illetlen sőt sértő viselkedésével.

Az első illetlenség és illemsértés az első találkozásnál történt (nov. 25.) A császár nem akarta a pápát ünnepélyesen fogadni. Ez ellenkezett volna büszkeségével. Ezért úgy rendezte a fogadást, mintha az véletlenül esett volna. Az első találkozás Fontainebleauban egy erdő közepén történt, a legnagyobb sárban. A császár vadászruhában volt, sarkantyús sáros csizmában, vadászebektől körülvéve.

A pápának második és harmadik, egyúttal a legfeltűnőbb megalázása, mondhatnók megszegyenyítése a koronázás napján, dec. 2-án a Notre Dame székesegyházban történt.

Elképzelhető, hogy a szertartásoknak minden mozzanatát már előre milyen pontosan és szabatosan meghatározták. Maga Napoleon heteken át közreműködött a szertartásos műsor összeállításában, amelyet minden tényezővel már előzetesen közöltek.

Ennek ellenére a koronázás napján Napoleon ötnegyedik órával megvárakoztatta a pontosan érkezett pápát, holott más alkalommal mindig pontos volt. Consalvi felháborodással emlékezik meg e tapintatlanságról emlékirataiban.

Ezt követte a harmadik, a legnagyobb és legsúlyosabb tapintatlanság.

Az előre pontosan megállapított koronázási szertartásrendből ugyanis egy pontot a pápa előtt eltitkoltak. T. i. a régi római és francia koronázási szertartás szerint egyaránt a pápának kellett volna a koronát a császári pár fejére illeszteni. Napoleon azonban csak a felkenést és a megáldást akarta átengedni a pápának, ellenben először önmagát, majd

saját kezével a feleségét kívánta megkoronázni. Caprara bíboros úgy vélekedett, hogy a pápa nélkül nem dönthetnek e kérdésben. De mivel Napoleon jól tudta, hogy ha a pápa előre tudomást szerez császári szándékáról, vonakodni fog a koronázáson megjelenni, ezért azzal ütötte el a dobot, hogy „hagyják békében ezt a kérdést, ez majd a helyszínen önmagától megoldódik”, a pápával pedig természetesen nem közölte szándékát.

A szertartás kezdetben teljesen az előre megállapított rend szerint folyt le. A pápa felkenste a császárt szentelt olajjal a homlokán, karján és kezén. Azután megáldotta Napoleon kardját és felövezte vele a császárt. Utána a jogart áldotta meg és adta át a császárnak. Végre megáldotta a koronát. Ezután kellett volna következnie a koronázásnak. A pápa már a korona után nyúlt, amelyet két főúr tartott, amikor Napoleon váratlanul felment az oltárhoz, hirtelen mozdulattal kiragadta a pápa kezéből a koronát és saját kezével helyezte fejére.

Azt akarta ezzel jelezni és hirdetni, hogy ő maga elég nagy és hatalmas arra, hogy magamagát megkoronázza és nem szorul az Egyház közreműködésére. Nem szorul még Isten kezére sem, kinek szolgájaként szerepelt volna a pápa. Kifelé azzal okolta meg e tettet, hogy a trón függetlenségével ellenkezik, hogy a pápa koronázza meg őt, mert hatalmát nem a pápától, hanem a nemzettől bírja.

Napoleon e büszke tétével mélyen megszegyenítette, megalázta és megsértette a pápát, mert hiszen őt éppen a „koronázásra” kérte Párizsba. Ezen a címen fűrésztolta Franciaországba. Ha a pápát előre értesíti tervéről, ez sohasem vállalta volna a hosszú, nehéz, veszélyes utat. Napoleon cselekedete tehát egyúttal a pápa rászédése volt.

Következett a császárné megkoronázásának szertartása. Napoleon megismételte büszke tettet. Nem a pápával koronáztatta meg feleségét, hanem ő maga helyezte a koronát Jozefin fejére.

Jött a negyedik sértés, illetlenség és — szőszegés.

Ennek megértésére meg kell jegyeznünk, hogy a pápának már Rómában feltűnt egy szokatlan körülmény. T. i. Napoleonnak a koronázásra vonatkozó kérelmét tárgyaló iratokban és jegyzékeiben helyenként két eltérő szó fordult elő, hol a „feikenés” (consecratione), hol a „koronázás” (incoronatione). A kért felvilágosításra Fesch, Napoleon nagybátyja és a koronázási ügy előadója, Rómában elárulta, hogy Napoleon kétféle

koronázást tervez, az egyiket a templomban, ahol a pápa koronázná meg, a másikat pedig a Mars-mezőn, ahol a szenátus koronázná meg.

A pápa tudatta Párizssal, hogy a kettős koronázás sértené az ő egyházfői tekintélyét, mert úgy tünnek fel, mintha a pápa eszközölte koronázás nem volna teljes érvényű és kiegészítésre szorulna. Ezért, ha el nem ejtik a kettős koronázás tervét, ő megszakítja a koronázásra vonatkozó tárgyalást.

Erre biztosították a pápát, hogy „a császár sokkal nagyobb becslet tulajdonít a pápa kezéből eredt megkoronázásnak, mint hogy utána a koronát mások kezéből óhajtaná fogadni.”

Am Napoleon ezt az ígéretet is megszegte. Újra rászedte a pápát. A megállapított egyezmény ellenére a templomi megkoronáztatást mégis követte a Mars-mezőn a második megkoronázás.

Következett a pápa további (ötödik) megalázása. A koronázási lakománál a pápa (akit a császárné mellé ültettek) nem az első, hanem a harmadik helyet kapta. „Elgondolható — írja Consalvi — hogy a pápának milyen nagy erényre, mérsékletre és jóságra volt szüksége, hogy utánozza a megalázkodásnak ama fenséges példáját, amelyre maga Jézus tanított minket.”

Jött a hatodik csalódás. A koronázást megelőző tárgyalások folyamán a pápa több ízben hangoztatta, hogy fáradtságos utazásának ellenértékéül engedményeket vár Napoleontól a még megoldatlan vallási ügyekben. Annál is inkább remélhetett a pápa ilyen engedményeket, mert a koronázás előtt francia részről szóval és írásban meg is ígérték, hogy a valósi szakadást (schizma) megszüntetik, a császár az u. n. „alkotmányos” püspököket kényszeríteni fogja a pápának teendő hűségesküre, a vonakodókat pedig el fogja űzni az egyházmegye éléről. Valószínűvé tették, hogy területi ügyben (legációk!) is teljesítik a pápa óhaját. A pápa leginkább óhajtotta és remélte, hogy a császárt az Egyházra rendkívül séremses szerves cikkelemek visszavonására készítheti.

Amikor azonban Párizsban a tárgyalásokra kerülhetett a sor, Napoleon semmiben sem engedett, illetve amennyiben némi ígéretet tett, ezt soha nem teljesítette.

A hetedik csalódás ugyan kis jelentősége miatt magában véve említést sem érdemelne, de mivel mégis jellemző Napoleon lelkületére, nem hallgatjuk el. T. i. VII. Pius — szegény-

sége ellenére — valóban pápához illő és császári párhoz méltó ajándékokat vitt Napoleon és felesége számára. Előbbinek két értékes nagyon régi cammeo-drágakövet, utóbbinak csodás szépségű és értékű régi vázákat hozott. Az ajándékok megválasztásában kikérte Canovanak, ama kor legnagyobb művészenek tanácsát. Ekkora súlyt helyezett az ajándékok minőségére.

Mindenki úgy vélte, hogy Napoleon a pápa ajándékait nemcsak egyértékűekkel, hanem azokat még felül is múlókkal fogja viszonzni. Hiszen neki a pápai ajándékok nélkül is illett volna értékelni és meghálálni a pápa áldozatos, nehéz útját. Másrészt minisztere — mint már hallottuk — dicsekedett, hogy a pápa fogadásában I. Napoleon mennyire felül fogja múlni II. József császárt.

Am Napoleon ajándékai értéktelen ho'mik voltak: ócska gobelin-szönyegek, két gyertyatartó, egyszemélyes porcellán készlet, az aránylag legértékesebb pedig egy VI. Pius pápai koronájából kitört drágakő volt, amelyet több más drágasággal együtt annak idején VI. Pius pápától sarcoltak el Napoleon emberei.

Sokkal bántóbb, sértőbb és igazságtalanabb volt a pápára nézve a nyolcadik megaláztatás. Ismeretes, hogy Napoleon rendkívül féltékeny volt mindenkire. Minden dicsőséget, minden sikert és ünnepeltetést csak a maga számára óhajtott elkönyvenni. Rémusat írja róla: „Rabszolgája volt belső szenvedélyének. Félt minden hatalomtól, még attól is, amelyet ő létesített. A körnek egyetlen központja akart lenni. E féltékeny gyanú folyton üldözte őt, féregként rágódott minden tervén.”¹⁴

Napoleon féltékenysége a pápa személyére is kiterjedt. Már a pápának Párizsba való első bevonulásának is éjjel kellett megtörténnie, nehogy a pápának a nép részéről várható ünneplése háttérbe szorítsa a császáréét. A császár ez alkalommal — hiszen éjjeli utazásról volt szó — még jobb oldalára engedte a pápát, de valamennyi későbbi együttes megjelenésnél Napoleon mindig a jobb oldalon állt, ment vagy ült, megsértve ezzel a vendéglátás legelemibb udvariassági szabályát.

A nép természetesen, Napoleon óhaja ellenére is, mindennütt a legnagyobb tisztelettel, hódolattal és lelkesedéssel tüntetett a pápa mellett. Nemcsak a hívők, még a hitetlenek is a rajongás egy nemével vették körül. A túlzást és felfokot

mindig kerülő Consalvi írja: „A pápának tagadhatatlan ére-
nyei, szelíd jelleme, bölcsesége és előzékeny modora meghó-
dították a szíveket és megszerezték számára az általános tiszt-
eletet, nagybecsülést és szeretetet. Ennek tanujelét adták
Párizs lakói minden alkalommal, amelyen láthatták a pápát.”
Ezt Napoleon nem tudta túrni.

Ezért a pápának nem volt szabad nyilvánosan miséznie,
még karácsonykor sem. „E nagy ünnepen — írja Consalvi —
egyik plébánia-templomban csendes misét kellett mondania.
Féltékenységből nem engedték meg neki, hogy a húsvétot a
fővárosban töltsse.” „Látjuk, — jegyzi meg Dr. Weisz K. János
— milyen kicsinyes volt Napoleon, amikor becsvágyáról volt
szó. Egyedül ő akart a bámulat és érdekődés tárgya lenni.”¹⁵

És a kilencedik illetlenség? Ez már nem is pusztán illet-
lenség, hanem a vendégszeretnek legdurvább megsértése és
arculcsapása, a vendéghívással való legrútább visszaélés lett
volna, ha sikerrel járt volna. De a pápa bölcs előrelátása és
óvatossága kivédte a tervezett kíméletlen erőszakot és meg-
mentette az Egyház fejét az előre készített veszedelmes
csapda karmaiból.

VII. Pius ugyanis már febr. 23-án megállapította Rómába
való visszautazásának rendjét és időpontját. Úgy akarta, hogy
ő maga márc. 15-én megkezdje utazását. Kiséréte pedig rész-
ben megelőzi, részben vele utazik vagy követi. Am Napoleon
a pápát újból és újból visszatartotta, úgyhogy világossá vált
a császár terve, hogy egyáltalán nem engedi visszatérni Ró-
mába. Amint később emlékirataiban maga is kifejtette, úgy
tervezte, hogy a pápa székhelyéül Párizst vagy Avignont
jelöli ki, hogy őt, mint alattvalóját politikai céljai eszközeül
használhassa ki és hogy így egyúttal nagyobb sikerrel erőszak-
kolhassa rá követeléseit. Végre az egyik udvari ember nyil-
tan is ajánlotta a pápának, hogy maradjon Franciaországban
és ide helyezze át székhelyét.

Am a pápa már Rómából való elutazása előtt számolt ez-
zel az eshetőséggel. Már akkor átlátott a szitán. Már akkor
Napoleon jelleme a'apos ismerőjének bizonyult.

Pius u. i. kijelentette az udvari embernek, hogy ő írás-
ban már előre lemondott a pápai méltóságról az esetre, ha
Napoleon visszatartaná őt Franciaországban. „Minden rendszá-
bályt foganatosítottam, — felelte a pápa — mielőtt Itá'iat el-
hagytam, aláírtam lemondásomat. Pignatelli bíboros kezében
van Palesztinában, a francia hatalmi körön kívül. Ha Párizs-

ban akartok visszatartani: a pápa helyett egy szegény szerzetes áll előttetek, kit Chiaramonti Barnabásnak hívnak.”¹⁶ Ezzel a pápa kifogott a császáron.

Persze a pápa válaszát azonnal jelentették Napoleonnak, úgyhogy, meghusítva látván tervét, haza is engedte a pápát, aki 1805. ápr. 4-én indult vissza haza felé.

Röviddel utazása előtt értesült Pius, hogy újabb sértést követtek el jogain, amennyiben az olasz köztársaságot királysággá változtatták, címerébe fölvtették a pápai kulcsot, az egyházi államtól elszakított u. n. legációkat pedig az olasz királyság elszakíthatatlan alkotórészeinek nyilvánították.

De még útközben is megaláztatásban volt része. Mivel előzetesen maga a császár utazott el, a pápának minden állomáson késedelmeznie kellett, hogy megvárja a lovaknak visszaérkezését, amelyek a császárt szállították.

Igy élvezhette VII. Pius Napoleon „vendégszeretetét” és hálját a nagy áldozatért, hogy kérését teljesítette.

A francia földön tapasztalt sok, fájó és keserű csalódást csak a francia népnek a pápa személye iránt mutatkozó rajongó tisztelete, lázas öröme és hódolatos szeretete enyhítette,¹⁷ amit visszautazása alkalmával az egész úton tapasztalt. Végre 185 napi fájdalmas távollét után, május 16-án, ismét megnyíltak a pápa előtt az örök város kapui.

VIII. FEJEZET

Újabb fájdalmas és csalódások a pápa számára

A következő év elején Napoleon újabb fájdalmas és csalódást okozott a pápának. 1805 júniusában rendelet jelent meg, hogy a következő év január 1-vel az olasz királyságban is érvényre jut a Napoleon-codex.

Ez azért érintette kínosan a pápát, mert a codex a katolikus egyház számos lényeges elvét sérti és ha nem is kimondottan, de a valóságban mégis megszünteti a katolikus vallásnak államvallás jellegét az olasz királyságban.

Viszont nemsokára egy eset miatt Napoleon vélt okot találni a haragra a pápával szemben, holott tárgyilagosan ítélve, az igazság egyedül és teljesen a pápa részén volt.

Az eset a következő:

Napoleon legifjabb öccse, Jeromos, 1803. decemberében

Amerikában feleségül vett egy dúsgazdag protestáns leányt. Napoleon első konzul korában nem sokat törődött öccse házasságával. De amikor császár lett, nem akart családjában polgári származású nőt túrni. Ezért, amikor értesült, hogy Jeromos Európába akar visszatérni, kiadta a parancsot, hogy Jeromos feleségét, mihelyt Európában partra ér, azonnal küldjék vissza Amerikába. Nem akart róla tudni és nem akarta látni. Jeromos másutt kötött ki, mint ahol Napoleon várta és így meghiusult a császár óhaja, hogy sógornője Európa földjére ne lépjen.

A haragra gyűlt Napoleon, annak ellenére, hogy Jeromos felesége már áldott állapotban volt, államilag érvénytelennek és semmisnek nyilvánította öccse házasságát. De azt akarta, hogy az Egyház is érvénytelenítse azt. E végett Napoleon közvetlenül a pápához fordult.

Napoleon a pápához intézett kérelmében nem nagyon ragaszkodott az igazsághoz. Sőt azt vélte, hogy a pápát könnyebben megnyeri tervének ilyenféle kijelentésekkel, mint pl.: „Legyen ez eset (t. i. a házasság megsemmisítése) példa a fejedelmi házak tagjai részére, akik protestáns nővel akarnának házasságot kötni.” És: „Fontos még, hogy közelemben ne legyen protestáns nő.”

Amde a pápa, bármennyire mérlegelte is a kérdést, nem adhatott kedvező választ a császárnak, mert az egyszer érvényesen megkötött és elhált házasságnak felbontására még magának a pápának sincs joga, hatalma és módja. Válaszában a pápa a többi között így írt: „Ha olyan hatalmat tulajdonítanánk magunknak, amellyel nem rendelkezünk, Isten ítélőszéke és az egész Egyház előtt szent tisztünkkel való legértőbb vissza- és bűnét vonnánk magunkra.”

Napoleon éktelen dühre fakadt, amikor értesült kérése elutasításáról és olyan sértő kijelentésekre ragadtatta magát, amelyek Rómába is eljutottak és a pápának mérhetetlen szomorúságot okoztak.

Napoleon azonban nem hagyta nyugodni az ügyet. 1806. jan. 7-én Münchenből a pápához intézett levelében újra felpanaszolja: „Tagadó választ kaptam (Szentségedtől), még oly irányban is, amely a vallásra rendkívül fontos, mint pl. amikor arról volt szó, hogy a protestantizmus ne emelje fel fejét Franciaországban.” (T. i. Jeromos házassága révén.) Majd febr. 13-án kelt levelében még keményebb módonban tér vissza az ügyre: „Felelni fognak Isten előtt . . . , akik oly nagy

buzgalommal védelmeznék protestáns házasságokat s engem arra akarnak kényszeríteni, hogy családomat protestáns fejedelmekkel engedjem összeköttetésbe lépni.”

Közben még egy kellemetlen ügy ékelődött a pápa és Napoleon viszonyába. A császár elrendelte Ancona pápai városnak és kikötőnek a megszállását. VII. Pius hiába tiltakozott (1805. nov. 13.) Napoleon így válaszolt: „A Szentszék védelemzójének tekintetem magamat és e jogcímen szálltam meg Anconát.” Mindenesetre pompás öngazolás. A „védelemző” egy jogi fogalmazással „birtokossá” vált.

Napoleon nemsokára folytatta ezt a „védelmet”. Anconát követte Pesaro, Sinigaglia, Faro és az egyházi állam egyéb helyeinek, valamint Civitavecchia várának katonai megszállása.

Ancona és a többi hely megszállásával Napoleon nemcsak megszegte adott szavát és nemcsak megsértette a pápai állam semlegességét, hanem a pápa személyét is gyanússá tette a többi hatalom előtt, mert ezek úgy vélték és diplomáciai körökben szélteben suttogták, hogy Napoleon bizonyára csak a pápa tudtával és hozzájárulásával szállhatta meg Anconát és ezzel a pápa feladta nemcsak a függetlenségét, hanem pártatlanságát is. Hiába védekezett és magyarázkodott a pápa, a diplomácia gyanuját nem sikerült eloszlatnia.

Még egy ék! Napoleon a Szentszéktől a francia seregek részére számos előleget vett fel kölcsönkép. A Szentszék, hogy a császár kedvébe járjon, minden rendelkezésére álló pénzt fölhasznált e célra, de a francia kincstár a visszafizetéssel adós maradt. „Ot hónap múlva — írja a pápa a császárnak — minden jövedelemtől meg lennénk fosztva, ha a kölcsön adott összegeket, amelyeket sürgősen kérünk, gyorsan vissza nem kapjuk.” A sürgetés természetesen eredménytelen maradt.

Közben a francia csapatok a pápai államban, ennek megkérdése nélkül jöttek-mentek, harácsolnak, az egyházi állam kikötőit megszállták, a városokat s falvakat pedig a Szentszék tiltakozása ellenére folyton megsarcolták.

Ezek a cselek persze folyton jobban és jobban megérlették a pápa és császár között a komolyabb szakadás lelki és jogi előfeltételeit.

Már csak az utolsó csepp hiányzott, hogy a pohár tartalma kicsorduljon és Napoleon részéről a duzzogás, elégedetlenség és harag, a pápa részéről pedig a rajta, az egyházi ál-

lamon s alattvalóin elkövetett igazságtalanságok fájó érzése a két uralkodó között a teljes szakadásra vezessen.

Ez az utolsó csepp csakhamar jelentkezett is az u. n. kontinentális zárral kapcsolatban.

IX. FEJEZET

A kontinentális zár

Napoleon, mint tábornok és első konzul még némiképp megőrzött néhány u. n. demokratikus külsőt. De mint császár teljesen megváltozott. Fournier írja: Az egész udvar a félelem és hódolat jegyében állott. Napoleon szorgosan került minden bizalmasabb hangot, merev szertartásokkal övezte magát s ha itt-ott eljött egy-egy melegebb szót, ennek hatását azonnal iparkodott valami fenhéjázó, kemény kifejezéssel letompítani. Jelenlétében egyik testvérének sem volt szabad leülnie, megszólítás nélkül egyik sem szólhatott hozzá és egyik sem tegezhetette már... Féltékenyen örködött becsvágyának mindenkori végcélján: hogy makedoniai Sándor dicsőségéig érheszen fel — hiszen alapjában ez volt minden egyes cselekedetének főrugója.¹⁸

A császár fékezhetetlen és könyörtelen hatalmi göggyében nem ismert határt. Környezete mindenben szolgálisan alkalmazkodott szeszélyeihez. Még a fejedelmek is szótlanu. túrték megaláztatásukat. Egy alkalommal a bajor király nagyon szerényen kifogásolni bátorzkodott valami csapatmozdulatot. Napoleon azonnal aaposan rendreutasította és a király Ő Felsége a megszégyenítő megleckéztetést szó nélkül zsebrevágta. Amikor Napoleon legyilkoltatta Bourbon Eughien herceget, a madridi Bourbon nemcsak nem mert tiltakozni vagy felszólalni rokonának lemészárlása miatt, hanem még buzgóbban igyekezett Napoleon kegyét keresni. Etruria özvegy királynéja nem teljesítette Napoleon óhaját, a császár egyszerűen elmozdította a trónról és Etruriát Franciaországhoz csatolta. Ugyanígy bánt Napoleon Firenzével, Toskanával és Piemonttal. A porosz király azzal hízeltgett a császárnak, hogy megkérte, fogadja el fiát hadsegédének.

Mint Marmot megjegyzi: „Mindenki a császár lábánál hevert és legcsekélyebb kívánságai úgyszólván a természeti törvények ellenállhatatlan erejével bírtak.” Még azok is, akik a császárt szívből útálták, gyűlölték és háta mögött hangosan

panaszkodtak ellene, szemben émelgyőően hízelegtek neki. Maga Napoleon dicsekedett: „Fejedelmek és alattvalók csak úgy siettek jogarom alá.” De Pradt írja: „Csak meg kell nézni, milyen alázatosan várja a fejedelmek egész serege azt a pillanatot, amelyben megjelenhetik előtte.”

Nem csoda, ha Napoleon el akarta hitetni magával, hogy a pápával is majd épp úgy rendelkezhetik, mint császári környezetével, a tömeggel, hadvezéreivel, tisztviselőivel, tisztjeivel és a fejedelmekkel. Hetykén mondotta, hogy „Franciaországon uralkodni annyit tesz, mint Európán uralkodni”, vagyis ennek minden fejedelmét igája alá hajtani — a pápát sem kivéve.

Napoleon a pápát csupán viláгурalmi céljának eszközeül akarta felhasználni. Később megvallotta: „Nem hagytam fel ama reményemet, hogy előbb-utóbb akaratom szerint fogom vezetni a pápát. A véleménynek micsoda emeltyűje a többi világ terhének megmozdítására!”¹⁹

Külföldben is bántotta Napoleon becsvágyát, hogy amikor már egész Olaszországot francia birtokká tette, csupán az ország közepén a pápa állama kivételt alkosson. „Ezt az állapotot — írta — nem tűrhetem.”

Napoleonnak e lelki felhangoltságához járult a kontinentális zár kérdésében a közte és a pápa között keletkezett magas feszültség.

Napoleonnak hő vágya volt, hogy az angolok is elismerjék császári méltóságát. Koronázása után fel is kereste levélben III. György angol királyt, akit csupán Testvéremnek szólított, az írást pedig a tiszteletet vagy nagyrebecsű ést kifejező befejezés nélkül írta alá. Az angol királyt annyira sértette az engedélye nélkül használt „Testvér” szó és a levelek megszokott udvarias alakjának hiánya, hogy nem is válaszolt Napoleon levelére. Csak Lord Mulgrave írt Talleyrandnak. De e levélben a császári méltóság elismeréséről szó sem volt. Ez a körülmény növelte Napoleon haragját Anglia iránt. Ezt az országot minden áron meg akarta alázni és fenyíteni.

Napoleon 1806-ban elrendelte az u. n. kontinentális zárt Anglia ellen. Szigorúan eltiltott minden közlekedést, kereskedést és levelezést a brit szigetekkel. Minden angol alattvalót hadifogolynak, minden angol vagyont hadizsákmánynak nyilvánított. A kontinentális zárt lassanként számos állam elfogadta. Csak a pápa és Portugália ellenkezett határozottan. Portugália azért, mert kereskedelme egészen az angolok kezé-

ben volt, a pápa pedig csupán elvi okból, mert ő egyetlen állammal sem akart ellenséges viszonyba jutni. Ez volt a második és főok, amely miatt Napoleon szemében száka volt a pápai állam.

Sőt ehhez még egy harmadik ok is járult.

Rómában a Szentszék mellett működtek a különféle hatalmak diplomatái, tehát a Napoleonnal ellenséges viszonyban lévőké is. Sőt abban az időben az összes államok éppen legkiválóbb és legmegbízhatóbb diplomatáikat küldötték a Szentszékhez. Már most bántotta és ingerelte Napoleont az a tudat, hogy országa földrajzi központjában és a legnagyobb erkölcsi hatalom oldalán ellenségeinek képviselői működhessenek.

Igy hát a pápai állam mindenképpen útjában volt a császárnak. Viszont a pápai államot le nem igázhatta a pápa személyének megázása nélkül. Arra pedig nem számított, hogy a hadi szempontból szóba sem jöhető pápai állam, ez a kis „terület-foszlány” és ennek öreg, erőtlen feje, a pápa, ellenállhat császári akaratának.

Napoleon maga vallotta, hogy szerinte két erő mozgatja az embereket: az önzés és a félelem. Hatalmának útjában három eszközt használt: a kardot, a dicsőséget és a pénzt. Tapasztalataiból azt a meggyőződést merítette, hogy mindenki csak érdekből cselekszik és hogy az „élvezet, kapzsóság vagy családi érzés csak a pénz felé, a hiúság, féltékenység s a becsvágy pedig csak a nyilvános dicséret felé hajt minden embert.” Ezért tagadott minden eszményi indító okot. De a pápában kivételre akadt. VII. Pius nem torpant meg Napoleon hatalmától és fenyegetéseitől.

Am lássuk a részleteket!

X. FEJEZET

Napoleon erőszakoskodásai a pápával szemben

Napoleon 1806. febr. 13-án a pápához intézett levelében a többi között így írt: „Egész Itália az én törvényeimnek legyen alárendelve. A Szentszék függetlenségéhez nem fogok nyulni, de csupán azzal a feltétellel, ha Szentséged a viági ügyekben épp' oly tekintettel lesz reám, mint én Szentségedre az egyháziakban és ha felhagy hasztalan kíméletével az eretnekek, az Egyház ellenségei és ama hatalmak iránt, amelyek Szentségednek semmi jót sem tehetnek. **Szentséged Róma sou-**

verainje, de én annak császára vagyok. Akik az én ellenségeim, azokat Szentségednek is úgy kell tekintenie, mint saját ellenségeit." Ugyane levélben magát Nyugat császáranak és Nagy Károlynak nevezte.

Napoleon e levéllel egyidőben római követéhez, Fesch bíboroshoz is intézett levelet, amelyben a többi között így rendelkezik: „On ki fogja eszközölni, hogy a pápai államból minden angolt, orosz, svédet és szárdiniait kiűzzenek. Nagyon nevetséges, hogy Jackson-t (ez az angol követ volt) még megtűrik Rómában. Ha még ott tartózkodik, követelje, hogy tartóztassák le... Semmiféle angol, svéd vagy orosz hajónak nem szabad a pápai államban kikötni, ha pedig megjelennének, lefoglaltatom azokat. Nem szükséges, hogy a római udvar a vallás elenségeivel oly kíméletes legyen. Őnt pedig felelőssé teszem a következő két pont végrehajtásáért: a) hogy az angolokat, oroszokat, svédeket és szárdinaiakat Rómából és a római államból kiűzzék; b) hogy a nevezett hatalmak hajóit a kikötőkből kizárják. Oroszországot úgy kell tekinteniök, mintha nem léteznék. Ha a pápa nem nyugszik meg szándékaimban, olyanná teszem, mint Nagy Károly előtt volt... — Mondja meg Consalvi bíborosnak (a pápa államtitkárának), hogy ha szereti vallását és hazáját, csak két utat választhat: vagy mindenben kövesse az én akaratomat, vagy távozzék he.yéről."

Napoleon ezenfelül még több olyan követeléssel is előállott, amelyek a pápa jogkörét erősen sértették. Pl.: hogy ő Rómában is léptesse életbe a francia Codexi-t, a francia egyház fejevé önálló patriarchát nevezzen ki, a bíborosi testület egy harmada francia főpapokból álljon, törölje el az összes szerzetesrendekeket és a papi nőtlenséget, s i. t.

A pápa elbámult a császárnak halatlan és hozzá a legkíméletlenebb modorban közölt követelésein. Természetes, hogy ezeket nem teljesíthette. Napoleon követeléseinek teljesítése annyit jelentett volna, hogy a pápa megszakítja a diplomáciai viszonyt számos állammal, sőt őket nyílt ellenségeinek nyilvánítja és hogy a pápa s utódai minden országot Franciaország politikai ízlése vagy szeszélye szerint barátjuknak vagy ellenségüknek tekintsék. Végre azt is jelentette volna, hogy a pápának támogatni kellett volna Franciaországot minden, akár igazságos, akár igazságtalan háborúban, mintha a Szentszék a francia fegyveres erőnek egyik kiegészítője lenne.

szító hadteste lenne. Egyszóval Napoleon követeléseinak teljesítése a Szentszék függetlenségét és szabadságát teljesen megsemmisítette volna. Ezt pedig a pápa, úgymint a katolikus világ-egyház feje, úgymint semleges világi uralkodó, nem tehetette meg saját hivatásának lábba való tiprása nélkül. Amidőn e tekintetben a pápa a bíborosi testület véleményét is kikérte, ez, egy szavazat kivételével, egyhangúan a császár követeléseinak visszautasítását tanácsolta. A nemlegesen szavazó bíboros a francia Bayanne, Napoleon embere volt.

VII. Pius pápának Napoleon követeléseire adott terjedelmes válaszából csak a következő részleteket idézzük:

„A megrendülésből, amely rajtunk erőt vett, nagyon is látjuk, hogy a Felsőség kimondotta nézetek a Szentszék méltóságát, valamint souverainitásának legelidegeníthetlenebb és legtiszteltebb jogait fenyegetik.

Mi helytartója vagyunk az örök Igének, aki nem a viszonzavonás, hanem a békesség Istene; aki megölvén az ellenkezést, békességet hirdetett a távollévőknek és békességet azoknak, akik közel vannak. (E mondat második része apostoli idézet). Nem a mi akaratunk, hanem Isten szabja elénk a békesség kötelességét mindenki iránt, nem tévén különbséget katolikusok és eretnekek, közel- és távollévők között és azok között, akiktől jót vagy rosszat várunk. Nem árulhatjuk el tisztünket, amelyet a Magasságbe: i bizott reánk; pedig elárulnók, ha a Felsőség említette eretnekek ellen, akik (Felsőség szavait idézve) nekünk csak rosszat tehetnek, akként járnának el, ami a háborúban ellenük való pártállást jelentene.

A Felsőséggel háborút viselő hatalmak alattvalóinak elűzése és kikötőknek előlük való elzárása egyértelmű volna nemcsak velük, hanem a nev. államokban élő katolikusokkal való mindennemű összeköttetés teljes megszakításával. De vajjon saját sorsára hagyhatunk-e ennyi hívő lelket, amidőn az Evangélium tiltja, hogy csak egynek a felkeresését is elhanyagoljuk?

Azt is mondja Felsőség, hogy az ön ellenségeit a magunk ellenségeinek kell tekintenünk. Ez ellenkezik isteni küldetésünk jellegével, amely nem ismer el ellenségeskedést még azokkal sem, akik egységünk központjától elszakadtak.

Ha oly szerencsétlenek lennénk, hogy szavaink Felsőség szívét meg nem hatnák, minden bekövetkezhető apostoli önmegtágadással viselnénk el. Minden fájdalomnak, mint Isten-

től jövőnek alá fogjuk magunkat vetni. **Igen, az Igazság mindig győzni fog** ajkainkon; szívünkben mindig uralkodni fog az állhatatosság, hogy a Szentszék jogait sértetlenül fenntartsuk. Inkább szembezárlunk az élet minden keserűségével, mintsem tisztünkre méltatlanokká tegyük magunkat, csak egy hajszálnyira is túlmenvén azon a vonalon, amelyet lelkiismeretünk elénk szabott."

A pápa levelének befejező soraiból látjuk, hogy a Szentszék érezte, hogy Napoleon nem fog a válasszal megelégedni, hanem erőszakhoz fog nyúlni.

Valóban. Az erőszakosságok egymást követték.

A pápa nyolc század óta investitura jogot gyakorolt a nápolyi királyságra. Napoleon fittyet hányva e jogra, a pápa előzetes megkérdezése nélkül Józsefet nevezte ki nápolyi királlyá és csak a tényt közölte a pápával, még pedig kíméletlen, fenyegető modorban és szinte gúnyos hangon. A császár egyben megbízta Talleyrandot, hogy Józsefnek, mint nápolyi királynak feltétlen elismerését követelje a pápától, **különb**
nem ismerné el őt (a pápát) többé világi uralkodónak.

Nem volt elég! Napoleon kiadta Józsefnek a parancsot Civitavecchia elfoglalására, hogy **„Rómának ne legyen többé semmiféle összeköttetése a tengerrel.”**

Ez sem volt elég. Napoleon a tulajdonjog lábbal tiprásával két pápai területet elajándékozott: Benevent-et Talleyrandnak és Ponte Corvo-t Bernadotte tábornagnak. Szóval a császár birtokadományozási jogot gyakorolt — a pápa birtokából.

És ezek után a császár Fesch bíboroshoz ápr. 18-án kelt levelében még ezt írja: „A római udvart előbb-utóbb kénytelen leszek **megfenyíteni.**”

Amikor a császár Feschet visszahívta Rómából, ez elbűcsűzött ugyan a pápától, de viselkedése ez alkalommal inkább sértő, mint udvarias volt. Consalvi államtitkár-bíborostól meg el sem búcsúzott. A nagylelkű Consalvi erre maga akarta felkeresni Feschet, hogy őt kiengesztelje, de **Fesch nem fogadta** az államtitkárt.

Közben Napoleon seregei a pápai állam minden fontos pontját egymás után megszállották. A pápának mesés összegeket számítottak fel az átvonuló és a saját államában jogtalanul állomásozó francia katonaság élelmezése fejében, Róma pedig hemzsegett a császári kémektől.

Egy báli nyilatkozat

1806. júl. 1-én nagy francia udvari bál volt, amelyben az udvaron kívül a legnagyobb előkelőségek is megjelentek. Ott volt Caprara bíboros, pápai nuncius is. Amint a nuncius közeledett Napoleonhoz, hogy hódolatosan üdvözölje, a császár az összes jelenlévők füle hallatára rátámadt a bíborosra és haragos modorban, kíméletlen hangnemben bírálta a Szentszék magatartását. Hangos, szinte kiabáló beszédét e szavakkal végzé: „Irja meg Rómába, hogy Ő Szentségétől minden kétértelműséget kizáró nyilatkozatot kívánok arra nézve, hogy **mind a mostani, mind a jövő háborúban** a pápai állam elzárja kikötőit az összes angol hajók elől, akár hadi, akár kereskedelmi jellegűek legyenek is azok. Ha a legrövidebb idő alatt nem kapok kívánságomnak kielégítő nyilatkozatot, **elfoglaltam az egész pápai államot**, feltételem a császári sást minden városának és birtokának kapujára, az egész államot felosztom hercegségekre és ezeket azoknak adományozom, akiknek akarom... Ha a pápa megtagadja kívánságomat, Rómában senatust állítok fel és ha egyszer Róma és a pápai állam kezében lesz, **azt soha többé ki nem adom**. Irja meg mindezt haladéktalanul. Ne titkoljon el semmit. A pápa válaszából meg fogom tudni, emondott-e neki mindent.”

Caprara válaszolni akart e szenvedélyes szavakra, de Napoleon nem engedte szóhoz. „Akármit óhajt is mondani — előzte meg a nunciust — vagy bármit ismétljenek is meg Rómából, az mind haszontalan dolog, mert ismétlem, elhatározásom megváltozhatatlan. Abból nem engedek és nem is engedhetek. Végezzenek gyorsan és küldjék el mielőbb a választ, amely **Róma sorsa felett dönteni fog.**”

Caprara és Spina bíboros begyulladt Napoleon fenyegetéseitől. Mindkettő a maga részéről is engedékenységre kérte a pápát, mert félt a következményektől. A pápa azonban megnyugtatta őket: „Amit Ő Felsége mondott, hogy ha egyszer Róma és az Egyház öröksége kezében lesz, abból nem engedi ki többé, ezt Ő Felsége elhiheti, meggyőződése is lehet. De mi őszintén ezt válaszoljuk: ha Ő Felsége méltón azzal hízeleg magának, hogy az erő az ő kezében van, mi viszont tudjuk, hogy valamennyi fejedelem felett uralkodik az igazságnak és ártatlanságnak megsértőjét megbosszuló Isten, aki

előtt meg kell hajolnia minden hatalomnak... Elhatározásunk visszavonhatatlan. Ezt nem fogja semmi sem megváltoztatni, sem a fenyegetések, sem ezek végrehajtása... ezek a mi végrendeletszerű érzelmeink, amelyek, ha szükséges, készek vagyunk vérünkkel is megerősíteni, üldöztetés esetén isteni Mesterünk szavaival erősítvén meg magunkat: Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért. Ismertesse meg ez érzelmeinket Ő Felségével egész terjedelemben."

Caprara a pápa meghagyásához híven közölni is kívánta e levél tartalmát a császárral, de ez nem fogadta.

Napoleon tudta, miért. Hiszen ekkor lelkében már döntött. Most már csak siettetni óhajtotta az alkalmat, hogy elvi döntését tette változtassa.

XII. FEJEZET

Újabb bosszantások és kihívások

Napoleon Drezdából 1807. júl. 22-én Jenő herceg alkirályhoz három levelet küldött. Mind a hármat ő maga fogalmazta meg. Az első csak a hercegnek szólt, mint bizalmas utasítás. A másodikat Jenőnek úgy kellett a pápához küldenie, mintha azt Jenő fogalmazta és írta volna, a harmadikat pedig ehhez kellett mellékelnie, de úgy, mintha ezt a császári levelet Jenő a saját elhatározásából, tehát a császár tudta nélkül mellékelte volna.

A második levélben, vagyis abban, amelyet Napoleon fogalmazott meg, de amelyet Jenő mint a sajátját küldött a pápának, a többi között így fenyegetődzik: „Ha Szentségedet valóban áthatja a kötelességérzet és a vallás java, ruházza fel a párizsi bíboros-követet teljes hatalommal és nyolc nap alatt mindent elintéznek. Ha azonban ezt megtagadja, pápásága veszesebb lesz az Egyházra, mint az, amelyben Észak-Németország és Anglia elszakadt tőle.”

A harmadik levél, amelyet Napoleon Jenőhöz intézett és amelyet, mint említettük, Jenő a saját jószántából mellékeltek tüntetett fel, még keményebb fenyegetéseket tartalmazott. Így a többi között:

„Mit akar Pius azzal, hogy engemet a kereszténység előtt vádol? Ki akar közösiteni? Azt hiszi, hogy ezzel katonáim ke-

zéből kihull a fegyver?.. Ezt az útálatos tant dühöngő pápák hirdették... Ha nem szűnnek meg államaim ügyeit zavarni, talán nincs távol az időpont, amidőn a pápát nem fogom többnek e. ismerni, mint Róma püspökének, államaim püspökeivel egyenrangúnak. Nem habozom majd ügyemet a pápa nélkül elintézni... Szóval utólszor elegyedem vitatkozásba a római papi haddal (prêtraille)."

E harmadik levélhez — ugyancsak Napoleon parancsára! — Jenő herceg még a következő sorokat fűzte: „Ez az utolsó felhatalmazásom, hogy Szentségednek írjak. Sem császáromról, sem rólam nem fog többé hallani.” Az összes levelekben Napoleon megismételte követeléseit, hogy a pápa zárja ki és űzze el az angolokat a pápai területről és tekintse őket ellenségeinek.

A pápa erre a levélre is szelíden, harag és méltatlankodás nélkül, de álláspontjának rendíthetetlen következetességével válaszolt.

Amint hallottuk, Napoleon arra is kérte a pápát, hogy Caprarát, a párizsi bíboros nunciust teljes hatalommal ruházza fel.

A pápa szívesen beleegyezett abba, hogy személyét Párizsban valaki teljes hatalommal képviselje, de erre a szerepre Caprarát nem tartotta alkalmasnak. Részben azért, mert, mint már említettük, Caprara teljesen Napoleon fenyegetésének hatása alá került, részben azért, mert (a pápa saját szavait idézve) „E jeles férfiú sokkal korosabb, semhogy Portalis úrral értekezhessék, aki il più gran parlatore del mondo.”

Ezért Pius pápa Litta bíborost szemelte ki követéül, akinek megjelölésébe Napoleon római követe is megnyugodott, sőt ez hivatalos jelentésében Littat, mint bö. cs. művelt, mérsékelt férfiút magasztalta, aki „a legszeretreméltóbb tulajdonságokat egyesíti magában.” Champagny azonban (Napoleon külügyminisztere, Talleyrand új utóda) sietve értesítette Rómát, hogy Litta bíborost nem fogja fogadni, hanem helyette Bayanne francia bíborost „jelölte ki”.

Megtörtént tehát a diplomácia történetében eladdig halatlan eset, hogy az egyik uralkodó, ez esetben Napoleon, maga jelölte ki a másik uralkodónak teljhatalmú megbízottját ennek beleegyezése nélkül és hozzá a császár a saját alattvalóját követelte a pápa teljes hatalmú követének.

E lehetetlen követelés ellenére a pápa e pontban enge-

dett, amint mindenkor engedett, amikor nem egyházi vagy vallási elvről volt szó. Azt hitte, hogy ez engedékenységgel megnyugtatja a császárt.

De mennyire csalódott. Válaszul Napoleon kiadta Jenő hercegnek a parancsot, hogy Urbino, Macerata, Fermo és Spoleta pápai tartományokat is szállja meg. Mi több, elrendelte, hogy „a pápai államokban levő összes francia katonákat a pápa fogja élelmezni, ruházni és fizetni. Ezzel sokat megtakarítunk”. Amikor Rivarola bíboros, Macerata kormányzója, tiltakozott a város elfoglalása ellen, letartóztatták és mint foglyot Pesaroba hurcolták.

Még meg kell jegyeznünk, hogy Napoleon a pápának néhány levelét válaszra sem méltatta, amiről a pápa maga panaszkodik a császárhoz szept. 11-én írt levelében.

Mind e sérelmek, sértések, erőszakoskodások és megalázások ellenére a pápa még tovább ment az engedékenységben. Hogy a végső szakítást minden áron megakadályozza és engedve az óriási nyomásnak, elhatározta, hogy szakít Angliával. Ám alighogy Bayanne közölte a francia külügyminiszterrel a pápa elhatározását, ez kijelentette, hogy a császár korántsem eégszik meg azzal, hogy a pápa csak az angolokkal szakít, hanem szövetkeznie kell a császárral ennek **valamennyi ellensége ellen** és a Szentszék szárazföldi és tengeri erejét egyesítenie kell a francia haderővel. A pápának még köte eznie kell magát arra, hogy a francia csapatokra bizza Ostia, Civitavecchia és Ancona kikötőit és utóbbiban a kétezer főnyi francia csapat ellátásáról is neki kell gondoskodnia. Ezenfelül a pápa köte es elismerni Napoleon Józsefet nápolyi királynak és köteles lemondani minden követelésről és tiltakozásról, amely a nápolyi király jogaival, méltóságával és souverainitásával ellenkezik; köteles Német- és Olaszországban a császár parancsára történt összes intézkedéseket és változásokat elismerni; köteles annyi francia főpapot bíborossá elismerni, hogy a bíborosi testület összes tagjainak egyharmadát alkossák. Végre Bayannenak még tudomására hozták, hogy ha 24 órán belül nem fogadja el a pápa nevében e követeléseket, ezeket még egyéb követelésekkel is tetézni fogják.

E halatlan követelésekből mindenki világosan láthatta, érezhette és meggyőződhetett arról, hogy Napoleon mindenképpen siettetni és sürgetni óhajtja a pápával való végső szakítást.

Parancs Róma megszállására

Napoleon követeléseinak teljesítése a pápát francia gyarmati hivatalnokká alacsonyította volna le, leiki hatalmát megsorbította, pénzügyileg pedig tönkretette volna. Ilyen követeléseket különben is csak ellenséggel szemben szoktak támasztani.

Világos volt tehát, Napoleon is jól tudta, hogy követeléseit a pápa nem fogadhatja el. De Napoleon **akarta** is, hogy a pápa ne fogadja el azokat. Hiszen a folyton jobban és kíméletlenebbül felfokozott követelései, illetve ezeknek a pápa részéről történt természetszerű visszautasításával csak ürügyet és jogcímet keresett a pápai állam elfoglalására, amelynek haditervét már előre elkészítette, sőt Ancona, Urbano, Macerato, Fermo és Spoleto elfoglalásával már meg is kezdte.

Napoleon a pápának utolsó visszautasítását hadüzenetnek vette.

Már 1808. jan. 10-én meghagyta Olaszország alkirályának, hogy Miollis tábornokot rendelje Róma felé „azzal az ürüggyel” (e kifejezést maga Napoleon használta), hogy Rómába való vezénylése miatt Rómán át kell vonulnia. Amikor pedig Rómába érkezik, foglalja el az Angyalvárat, ismét azzal az ürüggyel, hogy feltartóztassa a nápolyi királyság területén menedéket kereső rablóbandákat. Természetesen — szolt a további parancs — a tábornok a katonaság számára a zsoldot és az élelmezést a pápától követelje azzal az újabb ürüggyel, hogy Rómát megtisztítja a rablóktól.

Az igazi célt a francia kormány titkos írásban e szavakkal közölte Alquier-re: „A császár szándéka e rendelettel és intézkedéseivel, hogy Róma népe szokja meg a francia csapatokat... és észrevétlenül, minden feltűnés nélkül szűnjék meg a római udvar világi hatalom lenni. E végett a francia tisztek rendezzenek nagy ünnepélyt, amelyre Róma legelőkelőbb hölgyeit is meg kell hívni, hadd szokjanak egymáshoz. Nemcsak szigorúan el kell tiltani minden nyilatkozatot, amelyet a pápai kormány Franciaország ellen közzé akarna tenni, hanem mindent el kell követni, hogy a lapok a franciák íze szerint írjanak a csapatok bevonulásáról. Az utasítás azzal végződik, hogy a pápa esetleges tiltakozását nem kell komolyan venni, mert ezt **azonnal követni fogja a császári rendelet, amely meg-**

semmisíti „Nagy Károly adományát és a pápai államot az olasz királyságba kebelezi.“ „Esetleges felkelők ellen használja az ágyúkat!“

A rendeletek vétele után Alquier a következő levelet intézte a pápához: „Ez eseményekben, amelyek miatt Szentségben talán aggodalom támadhat, nincs semmi nyugtalanító. Ezért jót állok. Sőt többet ígérhetek...“ A levél további része csupa „megnyugtató.“

A pápa és kormánya persze tisztán láttak és előre számoltak a következményekkel. Alquier-nek nem adtak hitelt, aki Pacca jellemzése szerint azok közé tartozott, „akik gonosz tetteik mellett nyugodt békét élvezve oly arcot tudnak vágni, amely soha el nem pirul“, még pedig „Au vu et au su de tout le monde“.

XIV. FEJEZET

Az örök város megszállása

1808. febr. 2-án történt. Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén. A pápa a bíborosok jelenlétében éppen a gyertyaszentelés szertartását végezte quirináli kápolnájában, amidőn a francia katonák rajtaütésszerűen behatoltak az örök városba. Minden utcában és minden téren azonnal őrséget állítottak fel. Amikor a bíborosok és a nép elhagyták a templomot, kénytelenek voltak fegyver-gulák, fegyveres csapatok és ágyúk között elhaladni. A francia katonaság lefegyverezte a szolgálatban levő pápai őrséget és elfoglalta az Angyalvárat. A pápai csapatokat beosztották a francia hadseregbe. Bracci pápai ezredest, aki ez intézkedésnek bátran ellenállott, az Angyalvárba zárták, majd száműzték. Hasonló sorsra jutott a pápa többi hű tisztje is. A Szentatya ablakai alá is helyeztek ágyúkat, bár ezeket Miollis később eltávolította:

A franciák a diplomáciai kapcsolatot megszakították. Minden Itáliában született pápai tisztviselőnek saját illetőségi helyére kellett távoznia. Valamennyi, nem római bíborosnak 24 óra, illetve néhánynak 3 nap alatt, el kellett hagynia a pápai állam területét, noha köztük aggastyánok, sőt ágyban fekvő betegek voltak. A pápa megtiltotta nekik a távozást, de a Szentatyának engedelmeskedő főpapokat kivont kardú csendőrök zsuppolták ki a nápolyi határig. 21 bíborosnak kellett

távoznia, köztük Dorca pápai államtitkárnak is, akinek helyét Gabrieli bíboros foglalta el.²⁰

Miollis francia tábornok átvette a pápai állam igazgatását és ezzel az egyházi állam valóban francia tartománnyá változott.

A pápa államtitkára már a bevonulás napján tiltakozást tett közzé és az idegen hatalmak követeihez is eljuttatta a tiltakozó jegyzéket.

Miollis tábornok kért ugyan a pápától kihallgatást, amelyet a szelídlelkű Szentatya engedélyezett is, de kijelentette, hogy amíg Rómában csapatok tartózkodnak, fogolynak tekinti magát és ezért semmiféle alkudozásba nem bocsátkozhatik. A pápa kijelentette környezetének, hogy a megszállás tartamaig nem fogja elhagyni palotája küszöbét.

De a pápa udvarát, sőt személyét sem kímélték. Általában megkezdődtek a zaklatások, kellemetlenkedések és boszszantások, amelyeknek célja a pápa megpuhítása volt. Így feloszlatták a pápa nemesi gárdáját, a pápának több kedves bíborosát eltávolították mellőle. A katonaság rátette kezét a póstára, **a pápa levelezését sem véve ki.**

Rómában napilapokat és folyóiratokat nyomattak, terjesztettek és idegen országokba küldöttek, amelyek tevényt voltak a Szentszék rágalmozásával és a pápai méltóság s hatalom kíméletlen, durva megsértésével.²¹ Némely pápai hirdetményt, amelyet vagy az államtitkár vagy maga a pápa írt a á, a kifüggesztés helyéről letéptek, széttéptek és lábbal tiportak.²¹

Rómában és a tartományokban számos pápa-hű férfit bántalmaztak, börtönbe vetettek vagy messze tartományba száműzték. A pápai tisztviselők titkos levéltáraiban, még az államtitkárában is, önkényesen kutattak, iratokat és okmányokat lefoglaltak.²¹

A kisebb erőszakoskodásokat bajos volna felsorolni is.

A pápa márc. 16-án összehívta azokat a bíborosokat, akiket oldala mellett még megtúrt Napoleon és feltárta előttük nehéz helyzetét. Beszédét e szavakkal fejezte be: „Intjük, kérjük tehát Napoleon császárt és királyt, változtassa meg szándékát, térjen vissza amaz érzelmekhez, amelyeket uralkodása kezdetén nyilvánított. Emlékezzék meg, hogy Isten a legfőbb király, aki az összes királyok és így ő felette is áll, bármily nagy legyen is a hatalma; hogy Isten nem válogat a személyekben s nem tekinti bárkinek a nagyságát sem; hogy azok felett, akik másokon uralkodnak, a legnagyobb szigorral

fog ítékezni. Tudjuk, hogy nagy üldözés vár reánk, de elkészültünk rá és az isteni Mester szavaiból merítünk erőt: Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért.”

A pápa figyelmeztetésének semmi foganatja nem volt. Sőt! Napoleon ápr. 2-án kijelentette, hogy ha a pápa nem akar az olasz szövetséghez csatlakozni, ezt háborús szándéknak fogja minősíteni. „Már pedig — adatta a pápa tudomására — a háború első eredménye a hódítás, ezé pedig a kormány megváltoztatása.” Ezenkívül a császár saját aláírású két dekrétummal elrendelte, hogy az eddig megszállott Urbino, Ancona, Macerata és Camerino pápai birtokokat örökre és visszavonhatatlanul a maga olasz királyságába kebelezi, azokban a Napoleon-codex lép életbe.

Ápr. 7-én aztán megjelent egy francia csapat a Quirinal kapuja előtt, bebocsátást kérve. A kapuőr kije entette, hogy idegen csapatot nem engedhet be a pápa palotájába, de ha a tiszt egyedül akar Ő Szentsége elé járulni, őt beengedi. A tiszt hajlandónak nyilatkozott egyedül belépni. Ám abban a pillanatban, amelyben az őr kinyitotta a kaput, a katonák erőszakkal benyomultak és lefegyverezték a pápai őrséget. A pápai nemes gárda összes tisztjeit és legénységét elfogták és az Angyalvárba zárták.

Cavalchinit, Róma kormányzóját ígérekkel akarták a pápa iránt való hűségétől eltéríteni. Vagyont, kitüntetést és egyéb előnyöket ajánlottak fel neki az esetre, ha a lázadókkal tart.²² De Cavalchini megborzadva az ajánlatoktól, visszautasította azokat, amire őt is elfogták. Azt is megtagadták tőle, hogy atyai házába vonulhasson, hanem egy távoli erőd szűk falai közé zárták, egyedüli bűne lévén a pápa iránti példás és áldozatos hűsége.

Ugyanez a sors érte Gabrielli bíborost, a pápa államtitkárát is. Eleinte csak Milanoba szállították és megvárták a császár további parancsát. Napoleon 1808. júl. 17-én ezt írta az olasz alkirálynak: **Örömmel** értesültem Gabrielli bíborosnak Milanoba való küldéséről. **Ott kell őt hagyni.** Kérdezze meg tőle, hogy a konkordátum előírta hűségesküt le akarja-e tenni. Ha nem, küldje őt kolostorba, javait pedig foglálja le. Mindent zaj nélkül, írás nélkül! Gondoskodjék, hogy az újságok se írjanak róla!”

A francia kormány a Szentszéktől elvett tartományokban megkövetelte a tisztviselőktől, hogy hűséget esküdjenek a római császárnak. Ezzel borzasztó választásra kényszerítette

őket, t. i., hogy „vagy elárulják lelkiismeretüket, vagy súlyos és közeli veszélynek teszik ki magukat.”

A kormány még tovább ment. A pápai álmából csapatokat toborzott a francia haderő gyarapítására. A pápai állam alattvalóit „ravaszúsággal, csalással és mindennemű gonosz fogással izgatták.”²³

A francia kormány titokban még polgári kormányt is szervezett a pápai állam néhány könnyebb fajsúlyú polgárából, hogy a pápai kormány letétele esetére azt a látszatot keltse a világban, mintha a pápa alattvalói maguk rázták volna le a régi kormányt és álltak volna a franciák mellé.²⁴

A Quirinálhoz vezető utca sarkaihoz őrköt állítottak. Később (szept. első napjai óta) a pápai palotából jövő kocsikat is megmotozták. A nép már rebesgette, hogy a pápai palotát is meg fogják támadni.

A kolostorokat, mivel feltették, hogy a pápához húznak, eltörölték, az apácákat a megszentelt falak közül elűzték, a papokat lealázták, üldözték és működési helyükről elűzték vagy elhurcolták.²⁵

Mіндеzekről a nyomdáknak **halálos büntetés** terhe alatt tiltva volt bármit is közzétenni.²⁶ Ez a körülmény annyival is súlyosabban érinté a Szentszéket, mert noha minden alkalommal ünnepélyesen tiltakozott a franciák igazságtalanságai ellen, az említett halálbüntetéstől való félelem miatt a tiltakozások terjesztésére egyetlen nyomdász sem vállalkozott.

XV. FEJEZET

„Két aggastyán“ bátorsága

Az elhurcolt Gabrielli helyébe a pápa Pacca bíborost nevezte ki államtitkárrá. Amidőn a pápa észrevette, hogy Pacca nagyon tartózkodóan viselkedik a franciákkal szemben, egyik kihallgatása alkalmával így szól hozzá: „Bizony, bíboros úr, Rómában úgy hírlik, hogy elaludtunk: Be kell bizonyítanunk, hogy ébren vagyunk. Az utóbbi időben elkövetett erőszakoskodások miatt intézzen a francia tábornokhoz erélyes jegyzéket.” Pacca csakhamar maga is átlátta, hogy a Szentszék részéről nyilvánított folytonos engedékenységgel a franciák csak visszaélnek.

Egy alkalommal Miollis tábornok nyersen kijelentette Pacca bíborosnak, hogy parancsa van felakasztatni vagy főbe

lövetni mindazokat, akik a pápai államban elég vakmerők az ő parancsának ellenszegülni. E szavakkal természetesen magára a bíboros államtitkára célzott. „Tábornok úr — válaszolta Pacca — mióta Rómába bevonult, meggyőződhetett róla, hogy Ő Szentsége miniszterei nem engedik magukat fenyegetésekkel megfélemlíteni. Ami engem illet, híven azt fogom teljesíteni, amit a Szentatya parancsol, bármily szerencsétlenség várjon is reám.”

Szept. 6-án látogatókat jelentettek Pacca-nál, de a jelentés pillanatában máris belépett két tiszt, egy őrnagy és egy százados. Miollis tábornok parancsára hivatkozva, felszólították a bíborost, hogy másnap hagyja el Rómát.

Pacca nyugodtan válaszolta, hogy parancsot csak a pápától fogadhat el, ezért Ő Szentségéhez fog menni, hogy parancsát kikérje.

Az őrnagy azonban kijelentette, hogy parancsa szerint nem engedheti meg a bíborosnak a szoba elhagyását. Erre Pacca legalább engedélyt kért, hogy a pápának írásban jelenthesse a történetet. Ezt megengedte az őrnagy. A levelet egy alkalmazott vitte a pápához.

Pacca és a többiek várták a pápa válaszát. E helyett néhány perc múlva kinyílt az ajtó és belépett — maga a pápa. Kijelentette a két tisztnek, hogy Pacca-hoz Napoleon tábornokának semmi köze nincs. Ezzel kézen fogta az államtitkárt és magával vitte saját lakosztályába.

A két tiszt szótlánul, mintegy megigézve, nézte a történetet és dolgavégezetlenül hagyta el a Quirinált. Sőt egyelőre maga Miollis is télen maradt.

„A római palota homályában — jegyzi meg Chateaubriand — két aggastyán (t. i. VII. Pius és Pacca) küszködik az egész világot szorongató hatalommal. A halálra elkészülve legyőzhetetlen az ember... Egy hetvenegy éves pap egyetlen katona nélkül sakkban tartotta a birodalmat.”²⁷

Egy, ez alkalommal Rómában időző, előkelő orosz pedig a következő „ritka tüneményről” számolt be: „Rómában két, egymással szemben álló kormány van: Az egyiknek rendelkezésére állnak: katonaság, rendőrség, vár, börtönök, szóval minden, amivel ki lehet erőszakolni az engedelmességet és nyomatékot is lehet adni parancsainak és rendeleteinek; de ennek senki sem engedelmeskedik és a parancsok s rendeletek végrehajtására mindig erőhatalmat kell alkalmazni. A másikat ellenben az első kormány mindemez eszközöktől meg-

fosztotta; egy palotába, mint valódi börtönbe zárva, ellenséges csapatoktól körülvéve, akaratát a közönséggel csak rövid üzenetek útján tudtja és ezeknek észrevehetően mindenki azonnal engedelmeskedik.”²⁸ Különben maga Radet panaszkodott a párizsi hadügyminiszternek, hogy „a pápa sokkal hatóságosabban parancsol az ujja hegyével, mint mi szuronyainkkal.”²⁹

Valóban érdekes és jellemző, hogy míg Európa fegyveres hatalmai meghajoltak Napoleon előtt, addig a fegyvertelen, védtelen és agg pápa bátran, állhatatosan és rendíthetetlenül szembeszállt a császárral. Viszont szomorúan és leverően tanulságos, hogy kerek e földön egyetlen egy hatalom sem mert a pápa mellett szót emelni, védelmére kelni vagy csak pártjára is állni. Sőt, mint a pápának egyik jeles életírója megjegyzi, a fejedelmeket még bosszantotta is a pápa ellenállása és kitartása, mert alattvalóik szemében megszegényítette őket, kik gyáván és szolgálakúen csak a francia császár kezgét keresték.³⁰

XVI. FEJEZET

„Beteljesedett“

Elképzelhetjük, hogy mennyire felbőszült Napoleon, amikor értesült a pápának bátor és rendíthetetlen magatartásáról. Haragja vagy bosszúja kielégítésében csak a spanyolországi és az Ausztria megüzente háborúnak gondjai tartották vissza egy időre. De nem felejtett. Bécs elfoglalása után, Schönbrunnban (1809. máj. 17.) két rendeletet adott ki. Az egyikben elrendelte, illetve kimondta, hogy a pápai államot a francia birodalomba kebelezi. Rómát „császári és szabad” várossá nyilvánította. A nyilvános adók ezentúl nem a pápát, hanem a császárt illetik meg. A pápa földjeit és uradalmait olyan terjedelemben szabta meg, hogy évenként két millió frankot jövedelmezzenek. Viszont a pápa palotái, földbirtokai és jószágai adómentesek és nem tartoznak a francia bíraskodás alá.

A másik rendelete intézkedett, hogy Miollis tábornok elnöklete alatt álló u. n. consulta június 1-én vegye át a pápai államot és 1810. jan. 1-én lépjen életbe az alkotmányos kormány.

Június 10-én egész Rómában örömgázolás közben kihirdették a császár rendeletét, amelyet ezenfelül nyomtatásban

még az utcán is szétosztogattak. Az Angyalvárban levették a pápai címert és helyébe a francia lobogót tűzték ki.

Amikor Pacca bíboros egy ilyen utcán osztogatott császári rendelet-példányt a pápához vitt, mindaketten egyszerre mondták ki az Úr Jézusnak a keresztfán kiejtett szavait: „**Consummatum est**” vagyis „Beteljesedett”. Thiers, a protestáns és szabadelvű történetíró, megjegyzi: „Napoleon hallatlan eljárásainak véghatáráig ment, amidőn azt határozta, hogy a pápát megfosztja trónjától, **elvevén tőle a jogart, meghagyván neki a tiarát.** Hogy a konkordátum szerzője így viselte magát! **A legnagyobb ember is nem több gyermeknél, mihelyt a szenvedélyek vesznek rajta erőt.**”³¹

Június 10-én a császár a többi között így írt Miollis tábornoknak: „Ne tűrjön semmiféle ellenkezést. Magában a pápa házában fogassa el mindazokat, akik a közbéke és katonáim biztonsága ellen fondorkodnak. A pap (így nevezi a pápát) visszaél állásával és **kevesebb kíméletet érdemel, mint bárki más.**”

Ugyanezen a napon keltezett levélben a császár elrendelte Murat nápolyi királynak: „Ha valahol rendeleteim e'ött meg nem hajolnak, semmiféle menhelyet nem kell tiszteletben tartani (itt a pápa lakosztá'yát érti). Ha a pápa, állása és az Evangélium ellenére, lázadást hirdet és háza mentességét arra akarná felhasználni, hogy körleveleket nyomasson, **el kell fogatni.**”

Gróf Gaudin pénzügyminiszterhez rendeletet adott le a császár, amely a többi közt így szól: „A pápával bánjanak kíméletesen és figyelmesen. Meghagyhatók számára házi bútortana, festményei, ékszerai, palotái, amelyeket meg akar tartani, saját maga kiszemelte falusi jószágai. De egyébként ne tűrjön semmiféle ellenkezést.”³²

XVII. FEJEZET

A pápa egyedüli fegyvere

A pápa az 1808. febr. 2. óta szakadatlanul tartó és egymást követő üldözések, igazságtalanságok, erőszakoskodások és jogfosztások alapján joggal számíthatott elfogatására is. Ezért már 1806 nagyhete óta foglalkozott olyan bulla megfogalmazásával, amelyet a végső szorongattatás pillanata előtt

kihirdetnének és amely megfelelő egyházi büntetést is kiszabna.

A bulla megfogalmazásával Pietro bíborost bízták meg. Pietro tervezetét a pápa jóváhagyta, sőt azt ki is nyomatta. Tehát a kiközösítési bulla már 1806-ban kész volt. A pápa azonban folyton és folyton ha'asztotta e lelki eszköz igénybevételét. Sőt időközben a már kinyomtatott bulla összes példányait el is égették. De végre a pápa mégis úgy látta, úgy érezte, hogy a pohár megtelt, tovább nem várhat. Pierto újra megfogalmazta a kiközösítő bullát. Június 10. és 11-e közé eső éjjel függesztették ki néhány helyen az „Ad perpetuam rei memoriam” kezdetű bullát.

A bulla nagyon terjedelmes.³³ Elején a pápa felsorolja a franciák részéről elszenvedett igazságtalanságokat és jogsértéseket. Megjegyzi, hogy folyton remélte az állapotok javulását, „de — kérde — hová lett e reményünk? Mily gyümölcsöket arattunk, végre annyi engedékenységünkkel és szelidségünkkel?”

Majd áttér a bulla az 1808. febr. 2-a óta elszenvedett jogtiprásokra. „Mínthogy — mondja a bitorlók fenyegetésekkel mitsem értek el, más magatartásra határozták el magukat. Lassú, noha nagyon sujtó és ezért kegyetlen üldözéssel igyekeztek állhatatosságunkat meggyöngíteni. Azért saját palotánkban, mint börtönben, tartottak minket fogva, febr. 2-től pedig nem múlt el nap, amelyet ne jelzett volna a Szentszék e len intézett újabb bántalom vagy lelkiismeretünkön ejtett sérelem.”

Az újabb bántalmak és sérelmek felsorolását a bulla e szavakkal tetézi: „Kínóztatva, üldöztetve, elnyomatva és kettős hatalmunk gyakorlásában mindennemű bántalmakka', sértevésekkel és megfélemlítésekkel napról-napra mindinkább akadályoztatva, a mindenható és jóságos Isten különös és látható segítségével mellett állhatatosságunknak, megmaradt minisztereink bölcseségének, alattvalóink hűségének s végre a hívők buzgóságának köszönjük, hogy eddig kettős hatalmunknak legalább még árnyéka és látszata megmaradt.”

„Egyébiránt — folytatta a bulla — minden lehetséges módon szorongattatva, nem annyira a magunk jelen, mint üldözőink jövő sorsát fájjaljuk. — Vajha életünk feláldozásával is feltartóztatnánk üldözőink örök elkárhozását és biztosíthatnók üdvösségüket, miután mindig szerettük és most sem szűnünk meg őket szívünkben szeretni! Vajha tehetnők, hogy

soha se távozzunk a szelídség lelkétől... De a hosszú tőrésnek sincs többé helye... Másrészt lehetetlen nem látnia mindenkinek, hogy nincs többé remény, hogy e merényletek szerzői intésekre és tanácsokra hallgatva, magukba térjenek..."

„Mi marad fön­n számunkra egyéb, mint a végső eszköz­höz fordulni. Nem kell-e inkább attól tartanunk, hogy min­ket majd méltán és joggal azzal vádolnak, hogy ezt inkább későn, mint gondatlanul és elhamarkodva tettük.”

Ezután következik az u. n. **nagyobb kiiktatásnak nevezett egyházbüntetés kihirdetése** azok ellen, akik a Rómában és az egyházi álamban az Egyház szabadsága és a Szentszék jogai ellen elkövetett merényleteket megparancsolták, előmozdították, tanácsolták, szorgalmazták vagy maguk végrehajtották. E büntetés alól csak a pápa oldozhat fel, kivéve a háál óráját.

A bulla befejező szavai ama reményt fejezik ki, hogy a bűnösök meg fognak térni. „Reánk — mondja a pápa — bizonyára nem fog kellemesebb és vidámabb nap derülni, mint midőn az isteni irgalom következtében őket atyai szívünk­re szoríthatjuk s fiainkat az Úr nyájához visszatérni látjuk.” A bulla ke:te: 1808. jún. 10.

Ennek a már hónapok óta készen álló bullának kifüggesz­tese volt a pápának egyetlen fegyvere, amelyet szorongatói ellen használhatott.

XVIII. FEJEZET

A pápát is letartóztatják

A történetek után mindenki sejtette, sőt biztosra vette, hogy most már a pápa letartóztatására is sor fog kerülni.

VII. Piust figyelmeztették ez eshetőségre. Róla maga is meg volt győződve. Hűséges alattvalói különféle terveket is kidolgoztak a pápa megmentésére, sőt fegyveres védelmére,³⁴ de a pápa visszautasított minden effajta javaslatot. Mindenkit békére, béketúrásra és Isten akaratában való megnyugvásra intett.

Hogy a pápa elfogatásával mégsem siettek, annak egye­dül oka az volt, hogy a védtelen, fegyvertelen, szelídlelkű és agg pápa letartóztatása még a franciák szemében is gyávaság-

nak, nagy, merész, a lelkiismeretet mélyen sebző s megalázó tettnek tűnhetett fel.

Ezt bizonyítja több körülmény. Így:

a) Noha a pápa letartóztatásának tervét már elhatározták, végrehajtását mégis húzták-halasztották.

b) A letartóztatást 1809. júl. 5-én az éj sötét leple alatt, hajnali két óra után kezdték meg.

c) A Quirinál elfoglalásának éjjél után egy óraker kellett volna megkezdődnie, de nem mertek belekapni, mert a megbízott Radet tábornok értesült, hogy a Quirinál főkapuja előtt a toronyban a pápai őrségnek egy, mondd egy tisztje őrt áll. Csak amikor e tiszt 2 óra 35 perckor eltűnt, adták meg a támadásra a jelt.

d) Maga a letartóztatást végrehajtó tábornok szemmel láthatóan saját akarata, jobb izlése és szíve sugallata ellenére, csak azért hajtotta végre a parancsot, mert úgy gondolta, hogy katonai esküje kötelezi erre és hogy a parancs megtagadása esetén másvalaki ügyis végrehajtja azt és hogy ő maga esetleg halálával fizetne rá.

e) A pápa elfogatásának parancsát (ilyen rendkívüli horderejű parancsot!) eleinte senki sem merte írásban adni. Miollis írásban csakis Pacca államtitkár elfogatását rendelte el, ezt is csak az elfogatás előtt néhány órával; míg a pápáét csak éloszóval, illetve az írásos parancsban csak feltételesen parancsolta meg: „ellenállás esetén”.

f) Radet az elfogatási parancsba és utasításba az utolsó pillanatig (júl. 5-én este 9 óráig) a saját tisztjeit sem avatta be, sőt szándékát portyázó csapatok és rendőrintézkedések révén mindenképp el akarta titkolni a közönség előtt. Intézkedtek, hogy a készenlétben tartott csapatoknak sejtelve se legyen a bekövetkezőkről.

g) A védtelen pápai palota megrohanására a szükségesnél jóval nagyobb fegyveres erőt vettek igénybe. Nápolyból e célra külön 800 főnyi zászlóalj érkezett Rómába. A hidakat megszállották, az összes csapatok készenlétben állottak. Maga a Quirinált megtámadó csapat gyalogosokból, poroszlókbl, csendőrökből és néhány lázadó pápai alattvalóbl állt.

h) A pápai palotába nem nyíltan vonultak, hanem rejtetten, szinte tolvaj módjára. A katonák először a Quirinál tornyát szállták meg teljes csendben, nehogy valaki vészit kongathasson. Azután 30 katona átmászott a kert falain, 25 ember pedig a kis kapu elé vonult. 50 ember egy **lakatlan** szoba

ablakán át hatolt a Quirinállal szomszédos épületbe. Maga Radet tábornok 40 emberrel a dataria **tetőzetén** át akart a palotába jutni, de a létrák eltörtek a katonák súlya alatt és így kénytelen volt nyitlan a palota főkapuján át bemenni, amelyet a pápai őrség azonnal ki is nyitott, mert parancsa volt, hogy fegyveres támadás esetén ne tanúsítson ellenállást.

i) Maga az elfogatási parancs római szerzője, Miollis tábornok, csak polgári ruhában jelent meg a helyszínen.

j) Miként a Jézust elfogó csapatot az áruló Júdás, úgy a pápai lakosztályba rontó csoportot a pápai udvarnak egyik, lopás miatt elcsapott, volt szolgája vezette és kalauzolta.

De lássuk csak a pápa letartóztatásának egymásután következő mozzanatait:

Napoleon a pápa letartóztatására Radet tábornokot szemelte ki és rendelte Rómába. Miollis tábornok júl. 4-én közölte Radettel a rábízott feladatot.

Radetet kellemetlenül érintette a parancs, amint ezt 1814-i levelében megvallja. Ezért ellenvetésekkel állott elő, de Miollis leszerelte. A Quirinál elfoglalásának éjjelén újabb észrevételt tett, de Miollis ezúttal sem vette tekintetbe ellenvetését. Így kénytelen volt a palotába hatolni.

A palotában ellenálásra nem talált. A pápa nem adott erre vonatkozóan semmiféle parancsot, mert „ő csak Istent akarta védőjéül választani”. Különben is céltalan lett volna a fegyveres ellenállás, hiszen a számbavehető pápai katonaságot már rég leszerelték a franciák. A nélkül tehát, hogy szükség lett volna rá, fejszékkel vagy puskaaggal betörték az ajtókat, az ablaktáblákat pedig beverték.

Pacca bíboros államtitkár éppen ágyába dönt, hogy néhány órát aludjék, amikor unokaöccse hírül hozta neki, hogy a franciák már a palotában vannak. A bíboros kitekintett az ablakon és meggyőződött a hír való voltáról, majd ő maga is hallotta a palotába jutott ajtóbetörő és ablakbeverő katonák okozta zajt. Háókabátban azonnal átszaladt a pápához, felkeltve és értesítve őt a történekről. A pápa nagy lelkinyugalommal felkelt, gyorsan magára öltötte bíborvörös selyem köpenyét és fogadó szobájába sietett.

Ide vezette a főtebb már említett, lopása miatt elbocsátott pápai szolga Radet tábornokot. Amikor Radet szembe került a pápával, szemmel láthatóan zavarba jött. Ő maga írja: „Szent tisztelet fogta el egész valómat és lelkem minden erejét. Midőn fegyveres csapat kíséretében e szent férfiú előtt

álltam, nyomasztó, önkéntelen izgalom vonult át minden tagomon. Erre nem voltam elkészülve. Nem tudtam, miként bontakozzam ki belőle. Mit tegyek? Mit mondjak, hogyan kezdjem? Ez volt küldetésem nehéz feladata."

Radet lekapta fejéről a sapkát, háványan néhány lépésnyire előre ment s reszkető hangon, szinte keresve a szavakat, jelentette, hogy reá nézve kellemetlen és fájdalmas parancsot kapott, de mivel a császárnak hűséget és engedelmességet esküdött, kénytelen a parancsot teljesíteni.

„Mit akar ön?” — kérdezte a pápa méltósággal teljes tekintettel.

„Szentséges Atyám — válaszolt Radet — kormányom nevében kérem Szentségedet, hogy hivatalosan mondjon le világi hatalmáról. Ha Szentséged ezt tenni vonakodik, parancsom van Szentségedet Miollis tábornokhoz vezetni.”³⁵

A pápa a nélkül, hogy rajta a legkisebb zavar látszott volna, így válaszolt: „Tábornok úr, ön azt hiszi, hogy a császár e parancsát teljesítenie kell, mivel neki hűséget és engedelmességet esküdött. Nos, gondolja meg, mennyivel inkább kel nekünk a Szentszék jogait védelmeznünk, akik annyi esküvel leköteleztük magunkat. Azt, ami nem a mienk, át sem engedhetjük, fel sem adhatjuk. A világi hatalom az Egyházé, mi csupán kezelői vagyunk. A császár darabokra téphet minket, de a lemondást sohasem fogja tőlünk megkapni.”

Radet még mindig zavarodottan szól: „Tudom, Szentatyám, hogy a császár sok tekintetben le van kötelezve Szentségednek.” — „Igen — válaszolta a pápa — jobban, mint ön tudja, de végre is, mire van önnek parancsa?”

„Szentséges Atyám — felelé Radet — megbízatásom fájdalmas, de miután Szentséged így határozott, meg kell mondanom, hogy parancsom van önt magammal vinni.”

A pápa ama kérdésére, hogy egyedül kell-e mennie, a tábornok kijelentette, hogy Pacca bíborost is magával viheti. Pacca rögtön engedélyt kért, hogy az elkísérés megtízszettesítésében részesülhessen. A pápa igennel válaszolt.

Amikor a pápa két órányi időt kért, hogy az útra elkészüljön, Radet kijelentette, hogy ennek engedélyezésére nem hatalmazták fel. Közben azonban egy csendőrtisztet küldött Mio lishez erre vonatkozó utasításért, de a tábornok visszaüzent, hogy „a pápának és Pacca bíborosnak **azonnal** el kell **utaznia**”. Így Radet még annyi időt sem engedett a pápának, hogy poggyászt vagy pénzt vihessen magával.

Amikor a pápa a szomszéd szobába tartott, Radet támogatni akarta. „Ő Szentsége keze — írja a tábornok — az enyémben lévén, nem fojthattam el a hódolat érzelmét, amely erősen áthatott és tiszteletteljesen megcsókoltam a szent kezét és a halászgűrűt.” Mi több, a jólelkű Radet följajánlotta a pápának, hogy visszavonul és ezalatt Ő Szentsége, tetszése szerint bárkinek adja át parancsait, titkait és drágaságait. De a pápa így felelt: „Ha életünkre nem ügyelünk, még kevésbbé ügyelünk a világ javaira.”

A pápa csupán breviáriumát (imakönyvét) vette magához és megindult palotája lépcsőjén — mint Napoleon foglya.

Hajnai 3 óra 55 perckor lépett a pápa a hintóba Pacca bíborossal. Radet megkérdezte a pápától, hogy jól érzi-e magát. A válasz ez volt: „Jól érzem magamat, Urunk többet szenvedett.”

Csendőrök a pápa hintájának mindkét ajtaját kulccsal lezárták, a függönyöket pedig leszegezték.

VII. Piuson is teljesültek Jézus szavai, amelyeket e ső földi helytartójának jövendölt: „Ha megöregszel, kiterjeszted kezedet és más övez fel téged és oda visz, hová te nem akarsz.” (Ján. 21, 18.)

Miollis pedig jelentette Napoleonnak, hogy a pápa elfogatására vonatkozó parancsot végrehajtott.

XIX. FEJEZET

A fogoly pápa útja

Amilyen szépen, résztvevően és illemtudóan viselkedett Radet a pápával szemben, olyan katonatiszthez méltatlanul vétkezett Miollis. A pápa elfogatásáról a császár elé terjesztett jelentésében aljas hazugságokhoz folyamodott. A többi között ezeket írta: „A pápa tor aszokkal . . . állott ellen. Radet csak úgy hatolhatott a Quirinálba, hogy kapuit és falait(!) lerontotta. A pápa összes (!) bíborosaival és főpapaival vetette magát körül, akiket rábírt, hogy ellenállási módszerét hágyják jóvá.” (Júl. 6-i jelentése.)

Másnap (jú. 7.) úgy tüntette fel a pápa elfogatásának szükségességét, hogy az elfogatás előtt lázadás volt kitörőben.

Miollisnak ez a hamis jelentése annál inkább érthetetlen, mert Consalvi bíboros szerint a tábornok „önzetlen, szerény,

tetterős, magán uralkodni tudó, hiúságtól ment és megveszté-
gethetetlenül igazságos" ember volt.

Különben sem szokás, hogy magas állású katonatisztek
legfőbb haduruknak ennyire a valósággal ellentétes, hamis és
hazug jelentést terjesszenek fel. Különösen, ha ez esetben a
hadur a tréfát nem ismerő Napoleon volt.

Ezért e sorok írója e látszólagos ellentétnek csak egy ma-
gyarázatát tudja adni: t. i. Miollis éppen Napoleon parancsára
terjesztett fel olyan jelentést, amelyet a császár alkalmasnak
vélt arra, hogy vele igazolhassa a püspöki karral és a néppel
szemben a pápa elfogatását.

E magyarázatot megerősíti Miollis viselkedése az áruló
pápai alattvalókkal szemben is, akik pénzért felajánlották
szolgálatukat a franciáknak a pápa ellen. Ezek, alighogy a
pápát foglyul ejtették, rögtön siettek Miollishez a fizetésért,
a Júdás-bérért. Miollis kifizette őket, majd így szólt parancs-
örtsztjtjéhez: „Maintenant, messieurs, chassez cette canaille!”

Megjegyezzük, hogy a kis számú árulókkal szemben, a
tömeg hűséges aggódással kísérte a pápa sorsát. A pápa fog-
ságra vetése és elhurcoltatása mélységes szomorúsággal és
fájdalommal töltötte el. Az utcák apró falragaszokkal teltek
meg, idézve Dante versét:

„Veggio . . .

E nel Vicario Cristo esser catto,

Veggiolo un' altra volta esser deriso

Veggio rinovellar l'aceto e'l fiele.”

Miollis a többi között azt is jelentette (vagy talán köte-
les volt jelteni), hogy a pápával szemben „minden lehető
tekintetet szem előtt tartott”.

Hogy mennyire tekintetbe vették a pápa magas személyét
a kísérői, azt rögtön látni fogjuk.

A pápa útja bizony tele volt kellemetlenséggel, szenve-
déssel és nélkülözéssel. Már maga az a körülmény eléggé el-
képzelhetővé teszi az út fáradaamas voltát, hogy a 67 éves
pápát -éjjeli álmából felzavarták és rögtön, készületlenül,
egyetlen öltözetben, pénz és szolgák nélkül kellett útra kelnie.
Ehhez járult az akkori napok rekkenő hősége, amelyet még
elviselhetetlenebbé tett a pápát szállító kocsi ajtó-ablakainak
lecsukása, sőt függönnyel való leszegélése, hogy a pápa ki ne
tekinthessen.

Délben egy hegyi csárdában pihentek meg, amelynek sze-

génységére jellemző, hogy csak egyetlen ócska széke volt. Estefelé a pápa innivalót kért. Egy őrmester az útszéli pocsolyból piszkos vízzel töltött üveget nyújtott neki.³⁶

VII. Pius pápát még az éjje: póstakocsira rakták. 19, mondd tizenkilenc órás folytonos kocsizás után júl. 6-án éjjel 11 órakor Radicofani nevű falucskába érkeztek, ahol a pápa egy nyomorúságos kocsmá fülkéjében pihenhetett **volna** ki az utazás fáradságait. Volna! Mert a rettenetes s kínzó hőség, a ruhaváltás nélkülözése, a pápának kiújult epeömlése és az ettől való láza az alvást lehetetlenné tette.

Radet azonban ennek ellenére már korán reggel sürgette a továbbutazást, mert parancsot kapott, hogy még aznap (júl. 7.) Firenzében kell lennie. Útközben a kocszi egyik kereke eltört, a pápát a felborult kocszi ablakából húzták ki.

Firenzeben a karthauziak egyik fülkéjében tartották fogva a pápát csendőri fedezet mellett. Az őrségen és a rendház főnökén kívül senki sem kereshette fel a pápát. Pius azt hitte, hogy a kolostorban némiképp kipihenheti magát. De még aznap éjjel felkeltették, hogy tovább kell utaznia, még pedig Pacca, eddigi hűséges kísérője nélkül, akit elszakítottak tőle és helyébe egy szolgát engedélyeztek számára. Noha vasárnap volt, nem engedték meg, hogy akár misézzék, akár misét hallgasson.

Firenzétől Genuáig a pápa útja **három napig** tartott, még pedig egy éjjelt kivéve, **egyhuzamban!** Közben senkit sem engedtek hozzá. Engedélyezett szolgájával is csak az ügyeletes tiszt jelenlétében beszélhetett.

Ilyen megalázó és kínzó módon folyt a pápa további rabútja. Sehoh nem engedték hozzá a papságot vagy a püspököket. Maga Fesch bíboros-érsek, Napoleon nagybátyja, pénzt akart kézbesíttetni a pápának, ezt sem engedték meg. A harangokat sem volt szabad meghuzatni az Egyház fejének tiszteletére.

Mikor a pápa kocsija Valence-ba érkezett, ahol VI. Pius meghalt és holtteste nyugodott, VII. Pius fel akarta keresni elődje volt sírjának helyét. Ezt is megtagadták tőle. Elszakították a világtól.

Csak az egyszerű nép tüntetett melette a tilalom ellenére, tömegesen, melegen és lelkesen — a távolból, mert senkit sem engedtek közel a pápa kocsijához. A nők sírtak, amikor meglátták a csendőröktől körülvett pápát. „Kutyák, kutyák!” — kiáltották a csendőrök felé. Sokan térdenállva várták az úton

a pápát. Anyák a gyermekeiket, mások o'vasókat, érmeiket, szobraikat tartották fel az útvonalon, amelyen a pápa elhaladt, hogy magukra, övéikre és tárgyaikra Krisztus helytartójának áldását vegyék. A főrangúak pénzzel szereztek maguknak utat a pápa közelébe. Éjszaka fáklyákat gyújtottak, lámpionos menetekkel haladtak a kocsi e'ött. Lakása előtt zene kíséretében himnuszokat énekeltek. Ezekkel a tömegekkel a pápa őrei is tehetetlenek voltak. Legfeljebb csellel, fortélyal törtek maguknak utat a tömegen. Ilyen „bevált fortély” volt, hogy Radet hangosan elkiáltotta magát: „Térdre, mert a Szentatya áldást fog osztani!” Amikor azután a hívek letérdelve nyugodtan várták az áldást, a kocsis a lovak közé csapott és eliramította azokat.

1809. aug. 21-én érkezett meg a pápa fogságának és száműzetésének első **állandó** helyére, Savonába, ahol 3 éven át tartották fogva.

XX. FEJEZET

Napoleon megtorpan

Amikor Napoleon értesült arról, hogy a nép széles rétegei milyen hódolattal és szeretettel, ragaszkodással, együttérzéssel és megütközéssel kísérték a Szentatyát, a templomokban pedig nyilvánosan imádkoznak érte; viszont, hogy a közvélemény a császár ellen fordul, sőt magában az államtanácsban, az ő leghívebb emberei is megdöbbenek a pápa foglyul ejtésének a hírére: megtorpan.

Noha tőle eredt és indult ki a pápa letartóztatásának gondolata és erre ő maga hatalmazta fel Murat-t majd Miollist, most Pilátus módjára kezdte mosni a kezét. Fouché rendőrniszternek 1809. júl. 18-án ezt írta: „Felháborít, hogy a pápát elfogták; ez nagy botlás. Csak Pacca bíborost kellett volna elfogni, a pápát azonban békében hagyhatták volna Rómában. De végre most már nem segíthetünk a megtörténteken. Legjobb a pápát Savonában elhelyezni. Ha a pápa lemond esztelenségéről (démence), nem ellenzem, hogy Rómába visszaküldjük. **Levezését őrizze ellen!**” Hasonló levelet intézett Cambacérészhez és aug. 6-án ismételten Fouchéhoz.

Józan észszel el sem lehet képzelni, hogy olyan világtörténelmi fontosságú ügyet, mint a pápa elfogatását és rabújtját a császáron kívül vagy az ő előzetes engedélye, sőt utasítása

nélkül bárki is el mert volna rendelni vagy végrehajtani. Ha mégis megtette volna a Napoleon szerint „felháborító botlást” nem maradt volna el a példás és általánosan ismertetett büntetés, nemkülönben a sérelem jogorvoslása, vagyis a pápa szabadonbocsátásának rögtöni elrendelése. De egyik sem történt meg. Sőt Napoleon a fönti levelében egyetlen gyenge szemrehányással sem illette a pápa elfogatását közvetlenül elrendelő vagy végrehajtó személyeket.

Napoleon egyben az újságoknak a legszigorúbb titoktartást rendelte el a pápa elfogatására, útjára és savonai fogságára vonatkozóan. A sajtóközleményekben VII. Piusnak még a nevét sem volt szabad megemlíteni. Legfeljebb a közönséget megtévesztő és a valósággal homlokegyenest ellenkező cikkek jelenhettek meg. Pl. egy cikk (Daunou aláírásával) a következőket írta: „A pápa mindent elkövetett, hogy jelenlétét Rómában feleslegessé tegye. Sőt néhány híve valósággal veszedelmessé tette ottlétét. A pápa júl. 6-án eltávozott Rómából, a nélkül, hogy a császár tudott volna róla és Savonába utazott, ahol Ő Felsője biztosította fogadtatását.” Haussouville „L'Église Romaine et L'Empire Romain” c. művében az e fajta cikkekről megjegyzi: „Napoleon, miután az egész világot becsapta, megkísérelte, hogy még saját népét és az utókort is rászedje.”

Persze az ilyen főbenjáró dologban hiábavaló erőlködés volt a titoktartás elrendelése. „Mindenütt — írja Thiers — rosszalóan nyilatkoztak Napoleonnól, mint politikusról, noha, mint kiváló hadvezért továbbra is csodálták.” Vagy, mint Weisz K. János dr. mondja: „Napoleont csodálták, de félték tőle, a pápa fogoly volt, de szerették. Franciaország hanguta a szorongatott érdekében a szorongató ellen fordult.”

XXI. FEJEZET

A savonai fogság

Savonában a pápát a püspöki palotában helyezték el. Külsőre palota volt. Sőt Napoleon parancsára eainte **külső** fénnel is körülvették a pápát. Így egyelőre hintókat, lovakat és kezdetben havonként százezer frankot ajánlottak fel neki, szobájába pompás csillárt, íróasztalára arany tintatartót helyeztek. A sok külsőséggel csak el akarták hitetni a világgal, hogy a pápa nem fogoly.

Pedig az volt a szó szoros értelemben. Savonai élete semmiben sem különbözött a közönséges rabokétól. Szigorú őrizet alatt tartották, a külvilággal nem érintkezhetett. Napoleon megparancsolta, hogy egyetlen titkárt se hagyjanak a pápa mellett. A pápa minden szórakoztatás nélkül maradt. A császár később a kocsikat is visszarendeltette. A pápa ellátási költségét havi 100.000 frankról 15.00—20.000 frankra korlátozta, sőt később az e című összeget is annyira összezsugorította, hogy a pápának — mai pénzre átszámítva — napi négy forintból kellett tengetnie életét. Magánpóstáját nem kézbesítették, néha könyveit is elvették, sőt egyes legszükségesebb kényelmi eszközeitől is megfosztották.

Egy-egy csendőrtiszt éjjel-nappal őrködött a pápa szobája körül, hogy Napoleon intézkedéseit megtartsák. A pápától még a gyóntatóját is eltávolították.³⁷ Az egyedüli kedvezmény, amelyet Napoleon nyújtott a pápának, a „szolgálatra” rendelt két szolga volt, persze mindkettő kémszerepre fölfogadva. A szolgának, aki a pápával szomszéd szobában aludt, a fogynak még az éj folyamán behallatszott minden sóhajról és felkiáltásáról is be kellett számolnia,³⁸ úgyhogy Párizsban a pápa legtitkosabb gondolatait is ismerték.

Az egyedüli ember, aki **titkon** valamelyes jó szívvvel volt a pápa iránt, Charbo, a ház gondnoka volt.³⁹ De elvégre neki is Napoleon szándéka szerint kellett eljárnia. Így pl. csak a „Moniteur” c. hivatalos lapot, ennek is csupán azokat a számaikat küldte fel a pápához, amelyek az Egyházra kedvezőtlen híreket közöltek, hogy a pápának mielőbb kedvét szegjék az elleneszegetől.

Ezért a pápa az engedélyezett szabadsággal sem akart élni. A „palotából” csak három egyablakos, szűk szobát használt. Az egyikben nappal tartózkodott, a másikban aludt, a harmadik szobában az egyik szolga lakott. Rendesen csak főzelék és kevés hal volt a tápláléka, hacsak kívülről mást nem küldött be neki valamelyik jóakarója, amit eleinte nem tiltottak meg. A palotát a pápa soha el nem hagyta.

A pápa államtitkárának helyzete még sanyarúbb volt. Pacca bíboros legkeserűbb órája VII. Piustól való elszakítása volt.

A bíborost Fenestrelle nevű hirhedt és rettegett alpesi erőd dohos börtönébe hurcolták. Azelőtt gályarabokat őriztek benne. Bizony itt sanyarú sors várt a bíborosra negyedfél éven át.

Már maga a vidék iszonyt gerjesztett a látogatóban. Éghajlata zord, majdnem állandóan hó és jég borítja. Heteken át olyan sűrű a köd, hogy sem eget, sem földet nem látni tőle. A fennestrellei börtön még nagyobb szenvedést jelentett, mint más effajta büntető intézet. Itt sem orvos, sem gyógyszerár nem volt. A félig elrothadt padlózatot megnevezhetetlen undokság lepte el. A patkányokról nem is szólunk. Pacca persze semmiféle kedvezményben nem részesült, ugyanazt a sovány, gyenge, egészségtelen kosztot kapta, mint a börtön többi lakója.

Sőt! Pacca helyzete a többi rabnál is súlyosabb volt. A többi rabnak csak az erődön kívüliekkel volt tilos az érintkezés, Paccának még a rabokhoz sem volt szabad közelednie, elannyira, hogy még arra a kis térre sem engedték, ahol a többi rab mindennapi sétáját végezte. Eleinte egy tiszt társágában naponként a vár falán kívül sétálhatott, de később ezt is megszüntették. Könyveket kapott, de mivel a sötétben nehezen tudta azokat használni, tétlenségre volt ítélve, aminek szörnyű kísérője a léleksorvasztó unalom volt. Nem volt szabad leveleznie sem. A címére érkezett és előbb természetesen cenzurázott levelek egyikét-másikat kézbesítették ugyan neki, de nem válaszolhatott rájuk.

Pacca gyóntatót kért, akit még a halálra ítéltektől sem tagadnak meg. Sokáig ezt sem engedték meg. Egy alkalommal úgy tudott meggyónni, hogy őrségváltáskor Leonardi nevű pap fogolytársa négykézláb Pacca fülkéjének folyosójára küszökölt. Csak egy év múlva engedték meg, hogy az erőd paprabjai közül valamelyiket gyóntatóul választhassa. T. i. a vár-börtön lakói között 19 pap volt, akik egyházi dolgokban a kormány rendelkezései ellenére a fogoly pápa oldalára állottak és nem hódoltak meg Napoleon eszméinek.

1813. január végén értesült Pacca, hogy a pápa és a császár új egyezményt kötött, amelynek értelmében a fogságban lévő bíborosok visszanyerik szabadságukat. Febr. 5-én hagyhatta el Pacca Fenestrellet és indulhatott Fontainebleauban, szeretett urához, a pápához.

A többi bíborossal sem bántak kíméletesebben. A császár elrendelte, hogy a legtöbb bíborost, valamint a szerzetesrendek főnökeit, a pápai kancellária alkalmazottait, a dataria és penitenciaria törvényszékét és a Szentzék levéltárait Párizsba helyezték át és a császári levéltárral egyesítették.

A bíborosokat Napoleon azért rendelte Párizsba maga

melé, nehogy megismétlődhessék az az eset, hogy — mint VI. Pius halála után — a bíborosok a császár hatásától mentesen választhassanak új, esetleg vele ellentétes irányú pápát.

Ugyancsak Franciaországba vitték a vatikáni múzeum és levéltár számos értékes kincsét. Napoleon ezzel azt akarta, hogy Franciaország és Párizs a világnak nemcsak katonai és poitikai, hanem lelki központja és fővárosa is legyen, amelynek legfőbb irányítója ő legyen.

Napoleon azt a 13 bíborost, köztük Consalvi volt államtitkárt, aki a Jozefintől való elválás érvényességét nem ismerte el és ezért a Mária Lujzával való esküvőn nem jelent meg, eltiltotta a bíbor viselésétől, megfosztotta őket jövedelmüktől és kiutasította őket a fővárosból. Kiutasításuk csendőri kíséret mellett történt. Sőt Napoleon első dühében három bíborost agyon akart lövetni. A császár Portalis államtanácsost, egykori minisztert, csupán azért, mivel nem jelentette fel rokonát, akiről tudta, hogy a pápától levelet kapott, megfosztotta minden hivatalától és számúzta.⁴⁰

A pápához való hűsége miatt börtönbe került Di Pietro, Gabrielli és Opizzoni bíboros, Di Gregoro preátus és Fontana, a barnabiták egyetemes főnöke. Egyébként a börtönök megteltek a pápához hű papok ezreivel.

De nemcsak papok sinylődtek a pápához való hűségük miatt. Világiakat és nőket is lecsuktak, számúztak vagy vagyonelkobzásra ítélték, ha gyanúban állottak, hogy a pápa ügyével azonosítják magukat.⁴¹

A pénzt sem kímélték Napoleon eszméinek terjesztésére és megszilárdítására, a sajtó pedig vak engedelmességű szolgának bizonyult.

Mialatt Napoleon a pápát a savonai fogságban tartotta, a volt pápai államot megyékre osztotta. Rómát a francia birodalom második fővárosának nyilvánította, amelynek királya: várt gyermeke leend.

Elgondolása szerint a jövő pápa köteles lesz a császárnak hűségesküt tenni. Székét csak akkor foglalhatja el, ha a császár őt megerősíti. Székhelye? Ott lesz, ahol a császár fog székelni. „Talán meg arra is gondolt a merész hódító — jegyzi meg egy történetíró — hogy egykor a maga családjára ruházza át a pápaságot.”⁴² Az összes egyházi főhivatalok ügyködését természetesen Párizsban rendezte el. A Phanteont tervezte a pápák és bíborosok temetkezési helyének.

1810. ápr. 15-én császári rendelet jelent meg, hogy bizo-

nyos rövid idő alatt az összes világi és szerzetes papok, valamint a Rómában élő idegen apácák szülőföldjükre távoznak.

Az egyházi állam püspökeinek számát háromban állapította meg. Olaszország összes szerzetesrendjeit felszolta. Az így gazdátlanra lett egyházi javakat lefoglalta, amelyeknek nagyobb felét az állami kincstárba bekebelezte.

De „L'appétit vient en mangeant”. Vagyis még több egyházi vagyona volt szükség. Ezért ürügyet vagy hamis jogcímet kellett keresni. Napoleon tehát elrendelte, hogy azokat a püspököket és papokat, akik vonakodnak letenni a francia hűségüket, száműzésre és javak lefoglalására kell ítélni.⁴³ E rendelet alapján 13 bíborost letettnek nyilvánított, 19 püspököt mindenétől megfosztottak és csendőr-kísérettel eltávolítottak és kb. 200 papot (kanonokot és lelképásztort) száműztek Korzikába. Hogy pedig a hívek ne kehelessenek püspökeik és papjaik védelmére, a császár a már Olaszországban levő fegyveres hatalmat még 10.000 katonával megnövelte. Egyben utasította Miollist, hogy lázadás esetén kíméletlen legyen a felkelőkkel.

Toscanában, Piemontban és egész Olaszországban ugyan csak lefoglaltatta Napoleon sok püspöknek a javait.⁴⁴

Nem akadt senki, aki a sansoucii molnár példájára oda kiáltotta volna a császárnak: Il y a des juges à-Paris.

XXII. FEJEZET

Napoleon a pápát a legérzékenyebb oldalról kínozza

Miután Napoleon a pápát kemény fogsággal, testi jólétét bántó intézkedésekkel, bosszantásokkal és megalázásokkal nem tudta megpuhítani, egyházfői minőségében akarta engedelmességére szorítani. Eleinte a pápának csak a külföldi (nem francia) papsággal való összeköttetést akadályozta meg teljesen, de a francia püspökökkel való érintkezést is nagyon megneghezítette.

A pápát annyira elkülönítették, hogy, titkárra mégis szüksége lévén, erre a célra egyik szolgáját volt kénytelen alkalmazni, akinek éppen csak valamennyire olvasható írása volt, de aki maga képtelen volt a legegyszerűbb levél fogalmazására is.⁴⁵ A következménye az volt, hogy noha a pápa egyedül rengeteg hivatalos ügyet intézett el, mégis a püspököknek

kérvényei, felmentést, felvilágosítást vagy döntést kérő beadványai halomszámra elintézetlenül feküdtek asztalán. A megfeszített munka miatt gyakran szédülés fogta el.

Persze a pápához érkezett összes levelek kivétel nélkül feltört borítékban, megcsonkítva vagy óriási késéssel érkeztek hozzá.⁴⁵ Így pl. Fesch bíborosnak egy, ápr. 1-én a Szent-atyához írt levele csak máj. 1-én jutott a pápa kezébe.

A pápa nemcsak világi, hanem egyházi és vallási téren is hírek nélkül maradt, kivéve a francia hivatalos lap megbízhatatlan közléseit. Ez az elszigetelés egyre fokozódott. 1811-ben a császár elrendelte, hogy a pápához semmiféle futárt ne engedjenek, a pápa se használhasson futárt. Mivel a legközelebbi lehetőséget, hogy a pápa püspökkel érintkezhesék, a savonai püspök nyújtotta, Napoleon e püspököt Párizsba rendelte.

Ezenfelül Napoleon elrendelte, hogy a megyefőnök jegyzéket terjesszen fel azokról, akik a pápa mellett vannak és jelölje meg a legtevékenyebbeket, hogy ezeket is eltávoíthassa. Valóban néhány szolgát, akik a pápához hűséget tanúsítottak, nemcsak eltávolítottak mellőle, hanem a fenestrelli börtönbe csuktak.⁴⁶ A császár egyúttal elrendelte, hogy a pápa címére esetleg érkezett összes leveleket Párizsba küldjék, kivéve azokat, amelyek semmiféle fontossággal nem bírnak. Viszont a posta nem fogadhatott el levelet a pápától, hacsak erre felülről felhatalmazást nem kapott.

„Akarom, — így szól Napoleon rendelete — hogy a pápa érezze magatartása miatt érzett elégedetlenségemet.”

1811. jan. 8-án lefoglalták a pápa összes iratait. Még a zsebeit is kikutatták.⁴⁷

Chabrol, Napoleon utasítására, 1811. jan. 14-én a következő levelet intézte a pápához: „Ő Felsége parancsára hivatalosan közlöm VII. Pius pápával, hogy ezennel megtiltom neki, hogy a császárság bármely egyházával és a császár bármely alattvalójával összeköttetésbe lépjen és pedig mindkét részre nézve az **engedetlenség terhe alatt.**”

Mivel a császár értesült, hogy a savonai vendéglősök és lakók, sőt még idegenek is gondoskodtak a pápa szükségletéről, 1811. januárjában e rendelte, hogy „Savona vendéglőit és az utasokat figyelni kell... A rendőrminiszter meg fogja jelölni, hogy kiket kell letartóztatni, elküldeni vagy a pápa melétt megtartani.”

Ez sem volt elég. Rendelet érkezett, hogy a pápának sem-

mivel sem szabad foglalkoznia.⁴⁸ E végből a pápától egyenlőre elszedték a tintát, a tollat és minden papírját.⁴⁹

A Párizsból érkezett parancsokat a legnagyobb pontossággal hajtották végre, sőt még meg is fejték. Lebzeltern írja:⁵⁰ „Ha a császár intézkedéseit a legnagyobb igazságtalanság és hálátlanság sugalmazta, közegei azok végrehajtásában a legnagyobb durvaságot és ügyetlenséget tanusították.”

De a legérzékenyebb fájdalom, amelyet Napoleon a pápának szerzett és amellyel úgy vélte, hogy mégis csak engedékenységre szorítja, a következő volt:

Napoleon Fesch bíborost, nagybátyját akarta párizsi érsekké kinevezni. Ez azonban csak abban az esetben volt hajlandó az érsekséget elfogadni, ha a pápa megerősíti székében. Ezt viszont Napoleon nem akarta. Ezért megfenyegette Fesch, ha a pápai megerősítés elmaradása miatt vonakodnék a párizsi széket elfoglalni.

A jellemes Fesch erre kijelentette: „Magis mori!”, vagyis: „Inkább meghalni!”

Napoleon, vagy mivel félreértette a latin „mori” (meghalni) szót, vagy hirtelen haragjában, bosszúképp azzal válaszolt Feschnek: „Oh, inkább Maury? Hát akkor legyen Maury az érsek.”

T. i. Maury neve teljesen úgy hangzik, mint a latin „mori” szó. Már most tudnunk kell, hogy Maury az Egyháznak ama felszentelt papjai közé tartozott, akire az Egyház éppenséggel nem lehetett büszke. Senki sem becsülte, Napoleon legkevésbé! Jellemzésére elég, ha felemlítjük, hogy a szelídelelkű, jóságos és engesztelékeny VII. Pius pápa őt később „az ellenség ügynökének és az egyházi ügy hálátlan megtagadójának” nevezte és megtiltotta, hogy szembe éljen a bocsássák. Közelfekvő tehát, hogy Napoleon Fesch elnevezésére éppen ezt a méltatlan egyházi személyt nevezte ki párizsi érsekké. Maury azután hajlandónak is mutatkozott az érsekség elfogadására, a nélkül, hogy igényelné vagy kérné a pápai megerősítést.

Mivel az érsek nem kapta meg a pápai megerősítést, a párizsi káptalan az egyházjog szerint nem tekinthette őt törvényes érseknek és világos szavakkal értésére is adta, érezte is vele, hogy törvénytelennek tekinti működését. A káptalan felfogását hivatalosan Astros, káptalani helynök tolmácsolta Maurynak.

Amikor Napoleon értesült a káptalan elenszegüléséről.

Astrost először főbe akarta lővetni, de rendőrminiszterének erős rábeszélésére „megkegyelmezett” neki: életfogytiglani börtönre ítélte.

Astros hallatlanul szigorú fenyítése megijesztette a káptalant és ennek hatása alatt Maury könnyen rávette a káptalant, hogy hódolatát nyilvánítsa Napoleonnak. A hódoló szöveget maga Maury fogalmazta meg. Ám, amikor azt a káptalanban felolvasta, a kanonokok kifogásoltak néhány helyet, amelyet Maury ki is javított.

Ámde, amikor Maury a káptalant a császár elé vezette, hogy hódolatát jelentse, az érsek a kéziratot a legutolsó pillanatban adta át az egyik kanonoknak felolvasás végett. Ez, valamint az egész káptalan csak a szöveg olvasása, illetve hallása közben vette észre, hogy Maury nem a javított, hanem az eredeti, tehát a káptalan helytelenítette szöveget nyújtotta át a kanonoknak.

De ekkor már késő volt.

Napoleon gondoskodott arról, hogy a káptalan hódoló iratát a „Moniteur”, a hivatalos lap, azonnal közölje.

Hasonlóképp közölte a Moniteur a többi hódoló káptalan üdvözlő leveleit is, amelyeket sokszor az illető megyefőnök fogalmazott meg és megfélemlítéssel aláíratott.

Említettük, hogy a pápának ez időben egyedüli olvasmánya a Moniteur volt, amelyet soha nem mulasztottak el a pápa asztalára helyezni, ha reá nézve kellemetlen hírt közölt. A hivatalos lapban a pápa olvashatta a párizsi és többi más káptalan hódoló iratát, amelynek szövege voltaképp megtagadása volt a pápa álláspontjának.

Napoleon úgy vélte, hogy ha a pápa értesül több káptalannak a vele ellentétes álláspontjáról, végre is engedni fog. De a császár csalódott.

Ha akadtak is papok, káptalanok és püspökök, akik félelmükben meghódoltak Napoleon elveinek, maga a pápa meggyőződésének állhatatos hőse maradt.

XXIII. FEJEZET

Pokoli tervek alapján egynapos pápai engedmény

Napoleon eddigi tervei, hogy a pápát megtörjék, csődöt mondtak. Hajótörést szenvedtek a pápa hajlíthatatlan elvhűségén, megingathatatlan meggyőződésén és szeplőtelen lelki-

ismeretén. A császár tehát tovább ment. Olyan terveket eszelt ki, amelyek már közel járnak a pokolinak nevezett merényletekhez.

Távolabbról kell kezdenünk. A császár először is elhatározta, hogy nemzeti zsinatot fog összehívni, amely szentesíteni fogja terveit. Az 1811. jan. 9-re tervezett zsinat összehívásának szövege telve volt a pápa ellen emelt vádakkal.

Azután négy leghűbb püspökét megbízta, keressék fel a pápát és kíséreljék meg megfélemlítését és megpuhítását. A küldöttség a kormánytól írásos utasítást kapott. E szerint közölje a pápával, hogy a császár az 1801-i konkordátumot semmisnek tekinti, mert az egyik fél, t. i. a pápa, ezt nem tartotta meg és ezért két új szerződést kell kötniök, amelyben a pápának esküvel köteleznie kell magát Napoleon kívánságainak elfogadására. A küldöttség egyben hivatalosan közölje a pápával, hogy Róma felett a világi felségjogot egyszer s mindenkorra elveszítette.

A küldöttségnek el kellett titkolnia, hogy a császár megbízásából jön. Ellenkezően, mint az egész püspöki kar megbizottjaként mutatkozzék be.

E fogáson kívül a küldöttség még egy levelet kézbesítsen a pápának, amelyben 12 bíboros, érsek és püspök kéri őt, hogy fogadja a küldöttséget atyai jóakarattal s ne kételkedjék, hogy Franciaország összes püspökeinek nevében fog beszélni.

Még ez sem volt elég.

Fesch bíboros — több, mint valószínű, hogy Napoleon parancsára — még külön, szinte fenyegető hangú levelet intézett a pápához. Más püspökök is erős hangnemben keresték fel a pápát. (Ezek a levelek természetesen eljutottak a pápa kezéhez!)

Napoleon tehát mintegy erkölcsi pergőtűz alá vette a pápát, csakhogy elhitesse vele, hogy a kormány álláspontját az egész francia fő- és alsó papság magáévá teszi. Mint egyik történetíró mondja: „Ő maga ravaszul a háttérben maradt, míg a zsinat püspökeit előtérbe tolta, hogy a pápát megrémítsék!”

Ily előzetes előkészítés után a küldöttség 1811. máj. 9-én Savonába érkezett, hogy személyesen és élő szóval kísérelje meg a pápát Napoleon kívánságainak elfogadására bírni.

Május 10-én fogadta a pápa első ízben a küldöttséget. A püspökökre azonban a pápa és főképp az ő határozottsága

olyan hatást tett, hogy nem mertek előhozakodni voítaképeni céljukkal, hanem ezt a második kihallgatásra halogatták.

És most meg kell állnunk!

Május 18-án olyasmi történt, amiről azt kellene mondani, hogy erkölcsi vagy lélektani csoda, ha az alábbiakban nem találnók meg természetes magyarázatát.

Az történt ugyanis, hogy a pápa május 18-án **élő szóval** (nem írásban és nem aláírásával!) jóváhagyott egy eléje terjesztett és négy pontból álló jegyzéket, amely lényegében magában foglalta Napoleonnak csaknem minden kívánságát.

„Ez az első visszalépés — írja Pacca bíboros amelyet VII. Pius tett, amióta Rómából erőszakosan elűzték... De aki a pápát közelebről ismerte és tudta, mily nagy volt a szerénysége, mennyire nem bízott saját ismereteiben, nem fog csodálkozni azon, amit ama főpapok végre kierőszakáltak tőle és a pápát e tette miatt inkább szánni, mint kárhozatni fogja.”

Ámde szerintem ez a magyarázat sehogysem tudja megoldani a lélektani rejtélyt, amely a pápa magaviseletén május 18-án olyan rendkívüli, feltűnő és egész lényével ellentétes voít.

És most következik egy feltevés, egy magyarázat, amelyet száz százalékban bizonyítani nem tudok, amelyre teljes bizonyítékú forrást sem tudok megjelölni, de amelyet józan ítéletem, emberismeretem és a háttér lelki alkotának ismerete fölötte valószínűvé tesz. T. i. a pápa orvosa, aki teljesen Napoleon bizalmi emberévé vált, **a pápának valamiféle altató, kábító, lelki ellenállóképességét megtörő szert adhatott, amely a pápának a következő napon, illetve néhány órán megnyilvánuló feltűnő viselkedésére egyedül adhat magyarázatot.**

Az akaratot megtörő, illetve idegen akarat engedelmes eszközévé tevő szer nem volt ujdonság Napoleon korában sem. Afrikában ősidők óta ismerik a **kingo-t**, ezt a rejtelmes, bódító szert, amely szinte élőhalottá teszi az embert, megfosztja akaratától és kezdeményezésétől és pl. a mai, európai szkopolamin hatásán is túl, rabszolgai robotosává teszi más akaratának. Aki a kingot bevette, nem tud ellenszegülni semmilyen parancsnak. A kingohoz szükséges anyagokat a Tanganyika terület egy rejtélyes sziklás helyén szerzik.

Már egy 1802-ben Morvaországban, német nyelven megjelent könyvben „Was die Welt erzeugt” olvassuk: „Es gibt giftige Stoffe, welche das Gehirn angreifen und verändern, so

dass der Mensch unter ihrem Einflusse ein anderes Bewusstsein bekommt und in einer anderen Welt lebt.“

Előadjam bizonyítékaimat?

1. A pápa a küldöttség első és második fogadása alkalmával még teljes és feltétlen szilárdságot mutatott. A püspököket is meglepte ez a határozottság. Sőt maga a megyefőnök is jelentette máj. 10-én Párizsba, hogy a pápa nyugodt és határozott volt. A küldöttségnek a második kihallgatásáról írt jelentéseiből is kitűnik, hogy a pápa ekkor is „a legnagyobb határozottsággal” nyilatkozott és visszautasította a követeléseket. Sőt tisztán és világosan átlátva a szitán, kijelentette a püspököknek, hogy őket, akik tanácsosokul kínálkoztak, érdekelt feleknek tekinti és ennél fogva bennök teljesen meg nem bízik. Az egész tanácskozásról szóló jelentésből a leghatározottabban és legvilágosabban kitűnik, hogy a pápa teljes és föltétlen ura volt akarátának és elhatározásának.

Ugyanezen a napon (máj. 10.) a megyefőnök még azt jelenti: „A pápa a tegnapi napot arra látszott felhasználni, hogy a hozzá küldött leveleket megfontolás alá vegye. Mi pedig arra használtuk az időt, hogy a palotában összeköttetést létesítettünk, amelynek révén **megtudtuk, hogy mit mond a pápa bizalmas társalgás közben.**”

Mivel abban az időben még nem ismerték a mikrofont, fel kell tennünk, hogy vagy beszélő csövet alkalmaztak, vagy valamely bútor darabban bújtattak el valakit. Tehát az egyenes, a becsületes, az úri eljárás hiánya az egyik irányban máris megállapítható az ellenfél saját, hivatalos jelentéséből, tehát egy másik, hasonló, bűnös eljárás feltevésére is meg van a lehetőség és az erkölcsi jogcím.

2. Május 18-án, tehát a feltűnő engedékenységek napján írja a megyefőnök: „Azzal a szándékkal mentem a pápához, hogy a legnagyobb eréllyel szólok hozzá.”⁵¹ Utána fogadta a küldöttséget.

E napról a megyefőnök jelenti, hogy szavai „a Szentatyára mély hatással voltak. A pápa meg volt hatva. Alig vetett valamit ellen.” Ugyanazon a napon a bizottság jelenti: „A pápát gondolkodónak, meghatottnak találtuk. **Panaszkodott, hogy elméjét nagyon fáradtnak érzi.**”

Olvassuk, hogy a pápa e naptól kezdve, több napon át mintegy önkívületi állapotban volt. Úgy érzi magát, mintha ittas volna.⁵²

A pápáról fogsága egész ideje alatt alig hallottuk, hogy

panaszkodott volna. Nem panaszkodott, amikor elszakították tőle államtitkárát, nem, amikor feldült vele a kocsi, nem, amikor nem engedték vasárnap misézni vagy misét hallgatni, nem, amikor nagy láza mellett éjjel felzavarták és továbbutazásra szólították, nem akkor, amikor nagy szomjúságában a csendőr-altiszt szennyes vizet nyújtott neki, nem, amikor elvették tőle a tollat, papírost és tintát. Ellenben most panaszkodott, hogy elméjét fáradtnak érzi. Ez a körülmény is mutatja, hogy e napon (máj. 18!) egyrészt jeléme, akaratereje, egyébként csodálatos türelme és önuralma meggyöngült, hogy panaszra fakadt, másrészt, hogy e panaszok oka valami rendkívül szokatlan, eddig nem tapasztalt jelenség volt.

3. Ismeretes, hogy a pápa lakta palotában minden ember Napoleon embere és kéme volt. **Porta**, a pápa orvosa is azzá lett, akinek **árulásáért Napoleon 12.000 franknyi évi díjat utalványozott.**⁵³

Napoleon Hollandiába utaztában közli levélben a kultuszminiszterrel, hogy vette levelet és **mindig meg fogja jutalmazni** Porta orvosnak személyes szolgálatait. A 12.000 franknyi fizetést mindaddig megkapja, míg a pápa mellett marad. Jelentsék neki, hogy mióta nem fizették ki Portának a nevezett összeget. Egyben elrendelte, hogy „azonnal küldjék meg neki a pénzutalványt.”⁵⁴ Egy közönséges házi orvos ügye nem foglalkoztat ennyire egy államfőt, hogy még utaztában is külön levelet intéz miatta miniszteréhez. Porta több volt, mint házi orvos. Dr. Weisz K. János írja: „Porta elárulta urát (a pápát) és jó pénzért a császár ügye mellé szegődött; mily silányság egy hőstől (t. i. Napoleontól), ellenfelének orvosát pénzen megvenni.”⁵⁵

4. **Chabrol maga írja máj. 12-én: „Porta, a pápa orvosa nekünk kitűnő szolgálatot tesz. A legnagyobb egyetértéssel járunk el. E szerencsés intézkedések következtében a pápa tegnap készséggel meghallgatta a bizottság előterjesztését.”**

Ennél világosabban, érthetőbben nem fejezhette ki magát Chabrol.

Weisz írja: „Az orvos (Porta) egyszerre **úgy találja**, hogy a fogoly gyengélkedik és **orvosságra van szüksége, amely elbódítja szegényt, kábulttá teszi**, úgyannyira, hogy napokig panaszkodik, úgy érzi magát, mintha ittas volna.”⁵⁶

5. A pápán egész, több évi fogsága alatt **csakis e napokban** mutatkozott ez az ittassághoz, sőt az örüléshez hasonló állapot. Sem annak előtte, sem a pápa későbbi életében, még

halála előtt sem olvasunk fönti állapothoz hasonló lelki rendellenességről.

6. Maga Porta, az orvos jelentette észleletét e napokról, hogy „a pápa gyakran mély gondolkozásba merül, tekintete merev... érverése egyenlőtlen, étvágya fogy. A társalgást megszakítja, egy eszmén mereng, azután merengéséből, mintegy álomból, hirtelen felriad. Féltettem a megőrüléstől.”

7. VII. Pius pápának néha baja volt az epéjével, amelyhez később stranguria (vizeletkiürítési nehézség) járult, de egyébként egészséges volt, szívós szervezettel és csodásan ép, erős idegzettel.

81 évet ért meg, 23 évig volt pápa. Pradt, kinek éppen VII. Pius fogsága idejében Savonában és Fontainebleauban volt alkalmja akkoriban a fogoly pápát gyakran látni, a pápa iránt általában nem kedvező érzelmei ellenére így ír: „Oly lélek ő, akinek a sors változása nem veszi el derűségét.” A pápa maga 1821-ben, amidőn 79. évébe lépett, nagy megelégedettséggel mondotta környezetének: „Erőt, bátorságot érzünk magunkban.”

Halálának oka is nem voltaképpen betegség volt, hanem szerencsétlen esés.

De maradjunk csak a savonai fogság május 18-a körüli idejében. Képzeljük csak el állapotát: VII. Piuust négy hónap óta, mint a legszigorúbbra fogott fegyencet, teljesen elzárták a világtól, megfosztották minden könyvtől, hosszú időre papírtól s tintától, hű szolgájától, még gyóntató atyjától is. Egyedüli olvasmánya, mint említettük, a *Moniteur* volt, amely napról-napra megismételte a pápaellenes vádakát és azokat az érveket, amelyeket a császár és miniszterei kisütöttek és alkalmasnak vélték a pápa ellenállásának megtörésére.

Ehhez hozzá kell vennünk, hogy kerek e világon nem akadt senki, aki a pápa **tudtával**, pártjára állott volna. Ahogyan Jézust, szenvedése idején, cserben és magára hagyták a nép, a hívei, a tanítványai, még maguk az apostolok is, úgy most a pápát is. „A katolikus trónok felől — írja Pacca — egyetlen védő hang sem szólalt meg a pápa érdekében.” Sőt a pápának saját szemével és füvével kellett meggyőződnie arról, hogy a hozzá jutó püspökök, érsekek és bíborosok valamennyien Napoleon szócsövei, inkább az ő ellenfelei, mint sorsának megosztói, megértői, őszinte hívei és onnetlen tanácsadói. Mindehhez vegyük a pápa magas korát!

Más ember, nyugodt lélekkel mondhatjuk, 1000 ember

közül 990 ilyen körülmények között felőrldött volna, idegei felmondták volna a szolgálatot. Ezzel ellentétben VII. Pius ez egész idő alatt, sőt később is, a közel 5 évig tartó fogsága alatt, még akkor is, amikor testi ereje elhagyta, amikor azt hitte, hogy a halál órájához közeledik, mindig, minden nap, minden órában, a derüs kedély, a bámulatos nyugalom, lelki erő, állhatatosság, belső ellenállás, feltétlen meggyőződés és megingathatatlan szilárdság lélektani csodáját mutatta. Csak éppen május 18-án a püspöki küldöttség fogadásának óráiban mutatott lényegével, egész életén át és ötévi fogsága idején tanúsított magaviseletével ellentétes lelki állapotot.

8. Még egy pont. Pontot mondunk, mert amit most felhozunk, nem szorosán vett érv, nem bizonyíték. De aki ismeri a bünözök lelki redőzetét, az nem húny szemet a következő körülmény előtt sem:

Ismeretes, hogy rablók, gyilkosok, tolvajok lelki szükségét érzik annak, hogy bizonyos idő múlva büntették színhe-lyét újra felkeressék. Ugyanilyen lélektani megfigyelés, hogy a bünöző titkolt bünének jelző vagy vezérszavát öntudatlanul akkor ejti ki, amikor arra szükség nincs és kiejti, elszólja magát a bün elkövetése előtt. (Mentalis anticipatio.) Utóbbi esetre jellemző Napoleonnak 1811. ápr. 25-én a Tulleriákba hívott és a pápához küldendő követeknek adott második meghatalmazása, amelyben a többi között így szolt: „Azt akarom, hogy ezeket a meghatalmazásokat csak akkor használjátok fel, ha a pápát engedékeny hangulatban találjátok és hogy tanácskozástok hatása alatt megszabaduljon attól a **kábulattól**, amely őt már évek óta irányította.”⁵⁷ A császár a „kábulat” szónál úgy látszik észbekapott és azzal vélte elüthetőnek a szó hatását, hogy a kábultság állapotát több évi időtartamúnak állítja be.

9. A Napoleon küldötte püspöki küldöttség jegyzékének szóbeli jóváhagyása után már nem volt persze szükség a pápa idegrendszerének megtörésére és ezért valamelyes bódító vagy kábító szer adagolására. És íme, alighogy a püspökök eltávoztak, alighogy e szer hatása elmúlt, a pápa, valószínűleg újra elolvasva a szóbelileg jóváhagyott jegyzéknek nála hagyott másodpéldányát, mint álomból, mint egy előtte ismeretlen és megfoghatatlan állapotból való felébredéskor és felocsudáskor, nem győz eléggé maga is csodálkozni a megtörténteken és lelki ereje teljes megfeszítésével törekszik a megtörténtet meg nem történtté tenni. Tiltakozik, sérelmez, m'n-

den tőle telhetőt megtesz, hogy nyilváníthassa, hogy kikiált-hassa, hogy világgá süvítse azt, hogy ami május 18-án meg-történt, az nem az ő meggyőződése, nem az ő lelke vissz-hangja volt. Ime:

10. Május 23-án, a pápa Chabrol megyefőnöknek meg-jegyezte: „**Nem foghatom fel**, miként egyezhettem ama jegy-zékbe; ez részemről **őrültség** volt!”

Nem ugyanazok a szavak-e ezek, amelyeket a kijózanult részegektől hallunk, akik részegségükben valamely súlyos bűnt követtek el, vagy a hipnotizáltaktól, akik hipnotikus álomból fölkeltve értesülnek, hogy a hipnotizőr milyen, ter-mészetük, jellemük, felfogásuk és világnézetük ellen va.ó dol-got végeztetett velük.⁵⁸

11. Később, amikor Chabrol megyefőnök ismét felhozta az ügyet, „a pápa teljesen elmerülve, lehúnyta szemét, mint midőn va.aki mélyen elmélkedik és végül megjegyezte: Sze-rencse, hogy semmit alá nem írtam.”⁵⁹

Aki egy kevésé is jártas az emberismeretben, itt világo-san kiérzi a pápa szavaiból, hogy május 18-án megnyilvánult engedékenysége teljesen idegen volt lelke meggyőződésétől.

12. Valaki ellenvethetné, hogy hát akkor miért tagadta meg a pápa az eléje rakott jegyzék aláírását, ha nem volt tel-jesen akarata birtokában?

Erre kettőt válaszolhatunk. Először is, a bódító vagy ká-bitó adag nem lehetett akkora, hogy a pápát ítéletétől **telje-sen** megfossza. Hiszen ez feltűnt volna a főpapi küldöttségnek. Már pedig a szer beadásának mindenki előtt teljes titokban kellett maradnia.

Másodszor: Tessék elolvasni a hipnózisról szóló műveket. Pl. e sorok írójáét.⁶⁰ Még a legerősebb hipnózisban is, amely-ben a hipnotizált jellemével, felfogásával, szokásaival és ter-mészetével ellentétes szavakat mondatok vagy cselekedetet tétetek vele, van egy bizonyos határ, amelyen túl az egyéni-ség nem hajlítható, nem irányítható és nem befolyásolható és amikor a hipnotizált legtöbbször azonnal felébred.⁶¹

13. Máj. 30-án jelenti a megyefőnök a kultuszminiszter-nek, hogy a pápát gyötri a lelkiismerete.

14. A pápa a május 18-i engedékenysége után éjjel — a szobája mellett tartózkodó szolgája szerint — folyton sóhaj-tozott, főnnhangon ismételtette, hogy a szerencsétlen lépést megbánta.⁶²

15. A pápa május 19-én, tehát az engedékenységet kö-

vető nap kora reggelén hívatta a palota őrét és megrendülve, a legnagyobb nyugtalansággal tudakolta tőle, vajjon a püspökök elutaztak-e már, hogy visszavonhassa engedékenységét. Persze megtudta, hogy már elutaztak. Majd újra hívatta a palota őrét és a legnagyobb meghatottsággal adta tudtára, hogy a jegyzékhez nem járulhat. A püspököket futár útján kell erről értesíteni. Azonnal leült, a nála maradt jegyzék-példányra észrevételeket írt, amelyek annyira felszaporodtak, hogy az a javítások következtében egészen érthetatlenné vált.⁶³

A pápa a megyefőnököt is kétszer hívatta. Kifogásolta a jegyzék pontjait. A pápa a legnagyobb izgalomban volt. Azt mondotta magáról, hogy **törvényszegő**, hogy a jegyzék eretnekséget tartalmaz és hogy **inkább százszor meghal, mint e jegyzéket elfogadja**.

Követelte a megyefőnöktől, hogy **azonnal menessen futárt a püspökök után**, hogy a jegyzék egyházellenes pontjait elhagyják. Ha nem teszik, **nagy feltűnéssel fogja nézetét köz-zétenni**. Persze nem nagyon siettek futárt meneszteni a püspökök után.

Másnap a pápa panaszkodott, hogy előtte való éjjel nem aludt és **úgy érezte, mintha félig ittas állapotban volna** (Dans un état d'ivresse). Kívánta, hogy a jegyzéket ne tekintsék szerződésnek.

16. Porta, az orvos, látva a pápa lelkiismeretfurdalását és szörnyű lelki vergődését a jegyzék jóváhagyása miatt, attól tartott, hogy a pápa megőrül.⁶⁴

Ime, ennyire távol volt a pápa lelkétől, meggyőződésétől, felfogásától és egész benső világától az, amit máj. 18-án tett.

Józan észse!, valamire való emberismerettel és tárgyilagos ítélettel nem lehet VII. Pius május 18-i engedékenységét másképp megmagyarázni, mint hogy neki valamiféle altató, idegzsongító, részegítő, kábító vagy hipnotizáló szert adtak ételben vagy italban.

E fejezet nem lenne teljes annak felemlítése nélkül, hogy Portán, a megyefőnökön és a ház bizalmasain kívül senkinek sem volt tudomása arról, hogy a pápa már május 19-én tehát az engedékenységet követő nap kora reggelén lelke egész hevével visszavonta az adott engedményeket. A beavatottak valószínűen gondoskodtak arról, hogy a Savonába küldött bizottság se értesüljön róla.

A nemzeti zsinat

A Napoleon elrendelte nemzeti zsinat június 17-én kezdődött. Ezt a zsinatot Napoleon olyannak tervezte, amely majd az egyetemes egyház nevében és részére döntsön, sőt a pápa felett álljon és a pápával szemben is határozhat.

A zsinat persze híján volt az egyetemes zsinat érvényességéhez és jogosságához szükséges feltételeknek és kellékeknek. Így: a) nem a pápa hívta össze; b) nem minden püspököt hívtak meg; c) számos püspök a börtönökben ült. Ezek képviselőket sem küldhettek a zsinatra; d) a meghívottaknak fogalmuk sem volt, hogy miért hívták őket zsinatra. A pápától visszatért püspöki küldöttség Napoleon parancsára egy kukkot sem árult el útjáról.

Egyházi szempontból tehát a püspöki összejövetelet semmiképpen sem lehetett egyetemes jellegű zsinatnak tekinteni. De Napoleon éppen azért, mert a zsinaton sem a pápa, sem ennek képviselője, sem a pápához leghűbb bíborosok és püspökök nem jelenhettek meg, a legnagyobb reményt vetette a „zsinatba.”

Am mennyire kellett' csatlódnia! A „zsinatot” szentmisével kezdték. A szentbeszédet Boulogne troyesi püspökre bízták. Fesch bíboros, a tanácskozás elnöke, felszólította a püspököt, hogy a beszéd szövegét előbb mutassa be neki. Fesch, akit Napoleon felelőssé tett, hogy a beszéd minden tekintetben kívánsága szerint hangozzék el, néhány helyet törölt a szövegből. Am Boulogne a templomban az eredeti szöveget mondotta el, amely bátor, nyílt hitvallást tett a pápa legfőbb egyházi joga és hatalma mellett. A beszéd a pápának tartozó hűségnyilvánulásnak valóságos himnusza volt. A pápát szeg'etkőnek nevezte, amely nélkül az egész épület önmagát temetné el. „Soha el nem szakadunk — mondá — ama láncgyűrűtől, amely nélkül a többi mind szétbomlanék.”

Szentmise után a voltaképpen tanácskozást eskü előzte meg. Az esküben a legtöbb püspök nyíltan engelmességet ígért a fogoly pápának.

El lehet képzelni Napoleon dühét, amikor minderről értesült. „Zsinatot” hívott össze a pápa elen és a zsinat tagjai azzal kezdik a tanácskozást, hogy hűséget esküsznek a pápának. Még maga Fesch, a tanácskozás elnöke is ugyanazt

tette. A császár tehát ellenintézkedésekre határozta el magát: A „zsinatot” június 20-ra halasztotta el. E napon azután az összegyűlt főpapok legnagyobb csodálkozására a terembe lépett a francia valamint az orosz kultuszminiszter, még pedig hivatalos egyenruhában és az egyik felolvasta a császári határozatot, amely a zsinaton belül **rendőri hivatalt** rendel el (Bureau chargé de la police de l'assemblée), amelynek tagja a két kultuszminiszter is.

A főpapok e merényletre azzal válaszoltak, hogy a zsinatra való rendőri felügyelettel megbízott bizottságba csupán olyan főpapot választottak, akik aránylag legkevésbé állottak Napoleon kegyében.

Ezután a francia kultuszminiszter tartotta meg az első beszédet, amely tele volt a pápa ellen intézett és kiméretlen módon kifejezett vádakkal. A beszéd leverő, nyomasztó hatást tett a jelenlévőkre.

A következő ülések, Fesch törekvése és a két kultuszminiszter erőlködése ellenére bizony éppen nem Napoleon óhaja szerint folytak le. Bár a császár szigorúan meghagyta Feschnek, hogy indítványt vagy javaslatot ne engedjen meg a zsinati tagok részéről, több püspök mégis követelte a pápa szabadságának visszaállítását. Fesch csak elhalasztó indítvánnyal tudta őket leszerelni.

A császárhoz intézendő feirat javasolt szövegét (amelyet Napoleon előzetesen átnézett és jóváhagyott) a gyűlés teljeseen kiforgatta eredeti alakjából.

Napoleon értesüvén a gyűlés hangulatáról, megizentette a kultuszminiszter útján a püspököknek, hogy a feliratot nem fogadja el és ezért a főpapoknak nála való tisztelgését sem kívánja. Egyébként pedig — szövelt az üzenet — a tanácskozások tárgyává csak olyan kérdést szabad felvenni, amelyhez a császár előzetesen hozzájárul.

Június 30-án (vasárnapi napon) a tanácskozás közös szentmiséjén a császár is részt vett. Ez a kalommal módot keresett a főpapokkal való rövid érintkezésre. Az ellenzéki főpapok iránt megvetést mutatott. Mises után két ellenzéki püspökhöz így szólt: „Önöket bíborosokká akartam tenni, de magukra vessenek, ha ezután csak portások lesznek.”

A „zsinat” legtöbb tagja nyíltan hangoztatta, hogy a zsinat illetékességét nem ismeri el és egyre sürgette, hogy küldöttséget küldjenek a pápához, amiről persze Napoleon hallani sem akart. Ezért a császár, aki „az igazságot mindenkor

csak kardja hosszúságával mérte", a zsinatot július 11-én feloszlatta. Másnap hajnalban három ellenzéki püspököt almukból felrázták és minden megokolás nélkül szigorú várfogságra hurcolták. Később mind a hármat arra kényszerítették, hogy mondjanak le püspökségükről.

XXV. FEJEZET

Újabb fondorlat

Mint hallottuk, a „zsinat” terve ba'ul ütött ki, a főpapi testület eredmény nélkül oszlott széjjel. Napoleon voltaképp erkölcsi veszteséget szenvedett. De nem engedett. Más furfanghoz, cselhez, fondorlathoz kellett folyamodnia.

Az új terv elé két célt tűztek: az első volt, hogy kiköszörljék a csorbát, amelyet a zsinat-tervvel szenvedtek, a másik, hogy újabb kísérettel megpuhítani törekedjenek a pápát.

Az első cél elérésére való törekvés története a következő: Napoleon és az ő hűséges főpapi köre eléggé meggyőződhetett arról, hogy a zsinatnak nevezett püspöki tanács nem válik a császári óhajok uszályhordozójává. Ekkor adta a jellemtelen Maury párizsi érsek, Napoleonnak a hirhedt tanácsot: „A bor jobb üvegekben, mint a hordóban.” Vagyis Napoleon törekedjék a püspököket **egyenként** megnyerni. Így engedékenyebbek, befolyásolhatóbbak és kevésbé ellenállók. Majd azután, ha a püspököket egyenként megnyerte, összességükben sem szavazhatnak óhaja ellen.

Napoleon kapott a tanácson. Mivel az ellenzék három püspökét már várfogságra cipeltette és a megfélemlítés egyéb eszközeit is megsuhogtatta, az egyenként sorra kerülő püspökök többségét sikerült is megnyernie eszméinek. Igaz ugyan, hogy a megpuhított püspökök közül is többen fönntartásokkal éltek és feltételekhez kötötték aláírásukat, de ezeket figyelembe se vette.

Miután Napoleon meggyőződött, hogy a püspökök többségét egyenként megnyerte eszméinek, ismét összehívatta a „zsinatot”. Maga Fesch, a „zsinat” elnöke, kijelentette, hogy a tanácskozást nem tekinti zsinatnak, mert „attól a naptól fogva, amelyen a püspököket fogságba hurcolták, nincs többé zsinat; abban az órában megszűnt a szabadság, szabadság nélkül pedig nincs „zsinat”. De azért elnökölt a „gyűlésen”,

amely most már nagy többséggel elfogadta az eléje terjesztett határozatokat.

A „zsinattal” tehát valahogy mégis célt ért Napoleon. Hátra volt a pápa megnyerése. A terv a következő volt:

a) A zsinat küldjön újra bizottságot a pápához.

b) A küldöttség természetesen csupa Napoleonhoz húzó főpapból, az ő föltétlen híveiből álljon.

c) A zsinat kiküldötteinek, Napoleon parancsára, ismét azt a látszatot kell kelteniök a pápánál, hogy nem a császár óhajára, hanem csakis a zsinat megbízásából és saját szívük vágyából keresik fel a Szentatyát.

d) Hogy az említett látszatot annál inkább valószínűbbé tegyék, a küldöttség tagjainak nem egy időben és nem is ugyanazon az úton kell Savonába indulniok.

e) A küldöttség azt az utasítást kapta a császártól, hogy a pápától követelje a zsinati határozatok megerősítését, minden módosítás, megszorítás vagy fenntartás nélkül.

f) A küldöttségen kívül a zsinat egy levelet küldjön a pápához, amelyben valamennyi jelenlevő kéri a pápát a zsinati határozat megerősítésére. Ezenkívül Fesch bíboros még a maga nevében külön levélben is kérje erre a pápát.

A pápa természetesen az előzményekről semmit sem tudott. Fogalma sem volt arról, hogy az első „zsinat” a pápai álláspont mellett, a második ellene foglalt állást. Halvány sejtelmé sem volt a három ellenzéki püspök fogságba hurcolásáról. Végre fogalma sem volt a második „zsinat” tagjainak mikénti megoldozásáról.

A pápa joggal hihette, hogy a hozzá érkező kiküldöttek valóban a birodalom főpapjainak közös és egységes álláspontját képviselik. Ezért abban a reményben, hogy újabb engedményekkel Napoleon részéről is némi kedvezményeket érhet el az Egyház részére, **bizonyos fenntartásokkal** magáévá tette a zsinat határozatait. Így pl. a zsinat határozatai között szerepelt az is, hogy a pápa erősítse meg a császár kinevezte püspököket. Ha a megerősítés 6 hónapon belül nem érkezik meg, az érsek vagy ennek hiányában az egyháztartomány püspöke fogja a kinevezett püspököket megerősíteni. A pápa hozzájárult ehhez, de azzal, hogy a megerősítés mindig az ő, a pápa nevében történjék.

Szóval a pápa magáévá tette ugyan a zsinat határozatait, de a pápai jogok elvének fenntartásával és hangsúlyozásával. Ezt már a hozzájárulás külső alakjával is ki akarta dom-

borítani, amennyiben döntését „Breve” alakjában adta ki (1811. szept. 23.)

A pápa elhatározta, hogy békülékenységének és jóakarátának jeléül még külön levelet intéz a császárhoz. Napoleon azonban ezt a levelet válaszolatlanul hagyta. Mi több, Napoleont nem elégítette ki a pápa brevéje. Már az sem tetszett neki, hogy a pápa a „breve” módot választotta elhatározása jeléül. Még kevésbé tetszett neki a breve néhány kifejezése, pl.: hogy a pápa a római egyházat „az összes egyházak úrnőjének” nevezte el, hogy a püspökök fentebb említett megerősítése a pápa nevében történjék, stb.

Ezért a császár megtiltotta a breve kihirdetését. Ugyanez okból a császár a savonai küldöttség tagjaival sem volt megelégedve. Újabb utasítást küldött nekik, hogy a pápától további engedményeket csikarjanak ki. De a pápa megdöbbenve, hogy jóakarátával és engedékenységgel ennyire vissza akarnak élni, betűnyit sem engedett tovább.

Amikor a küldöttség értesítette a kormányt a pápa hajthatatlanságáról, a kultuszminiszter ultimátumot intézett a küldöttséghez. Maguk a püspökök is új fenyegető levelet mutattak a pápának utolsó próbálkozásul. De eredmény nélkül.

A pápa most már világosan látta, hogy a küldöttség tagjaiban sem bízhatik. Elhatározta, hogy újra ír a császárnak (1812. jan. 24.).

Napoleon e levélre felelt ugyan, de a választ nem maga írta, hanem miniszterével iratta. A levél, durva, kíméletlen, vádló hangja és tartalma miatt, inkább sértés, mint válasz számba ment. E levél (1812. febr. 2.) a többek között a pápa eljárását nevelésnek, bűnösnek, rosszakaratúnak minősíti, a pápát tudatlansággal, előítélettel és a tehetség hiányával vádolja, „aki képtelen megkülönböztetni a világitól a vallás lényegéhez tartozót, amit akármelyik kispap megért.” Egyben felszólítja a pápát, hogy engedje át a pápai széket „tehetségebb férfiúnak.”

A megyefőnök azonban kénytelen volt jelenteni Párizsba, hogy mind a miniszter levele, mind az ő szóbeli fenyegetése hajótörést szenvedett a pápa ellenállásán. „A pápa — jelenti 1812. febr. 20-án — épp oly határozott, mint tegnap. Azt mondta, hogy ő döntött és döntésétől el nem tér.

Napoleonnak újra meg kellett győződnie arról, hogy noha már fél Európa ura és parancsozója, a fogoly pápával szemben tehetetlen. Nagy bosszúságára még értesülnie kel-

lett, hogy a pápa a még szigorúbbá tett fogságban is nyugodt, határozott, szilárd, akárcsak Róma szabad trónján ülne.

XXVI. FEJEZET

Vándorlás tolvaj módjára

Mivel Napoleon összes közegeinek sem sikerült a pápára erőltetni a császár akaratát, ezért a császár elhatározta, hogy majd az oroszországi háború befejezése után személyesen keresi fel VII. Piust.

Ezért még oroszországi útja közben, Drezdából 1812. márc. 21-én azzal az ürüggyel, hogy a Savona előtt megjelenő angol hajók esetleg megszóktethetnék a pápát, elrendelte, hogy a Szentatyát Fontainebleauban szállítsák. Még pedig:

a) Egyszerű papi ruhában, nehogy útközben felismerjék.
b) Éjjel, hogy távozását senki észre ne vegye. Valóban a pápát álmából keltették fel, hogy készüljön az útra.

c) A városon keresztül gyalog és csak a határtól kezdve kocsin, hogy a kocsizaj fel ne hívja a lakosok figyelmét.

d) A palota személyzetének megparancsolták, hogy a pápa eltávolítását a legnagyobb titokban tartsák. E célból a pápa távozása után még egy héten át szállították az ételeket a volt pápai lakosztályba és a palota kápolnájában a pápai mise szokott ideje alatt meggyújtották s égve hagyták a gyer-tyákat.

e) Az utazásnak Savonától Fontainebleauig egyhuzamban kellett történnie. Sőt a pápa az egész úton át nem hagyhatta el a kocsiját. Étkezéskor a kocsit beállították és bezárták valamely kocsiszinbe. Ez az egyhuzamos utazás annyira megtörte az agg és epebajban, valamint kiújult stranguriában szenvedő pápát, hogy halálától tartottak. Haldokló állapotban feladták neki a betegek szentségeit. Orvost is hívtak, **akivel nem kötötték, hogy kicsoda a beteg**, sőt megfenyegették, hogy az esetre, ha felismerné a beteget és a titkot meg nem őrzi, **halálbüntetésre lehet elkészülve**.

f) Az út teljes tíz napig tartott (jún. 9—19.) Elképzelték a pápa szenvedését.

g) Fokozta a könyörtelenséget, hogy a fontainebleauiakat nem értesítették előre a pápa jöveteléről, nehogy a nép valahogyan megtudva a pápa jövetelét, tüntessen mellette.

Ezért a pápát meglepődve és minden előkészület nélkül fogadták Fontainebleauban.

h) A pápa, kettős betegségének az út fáradalmi következtében történt súlyosbodása miatt, három héten át élet-halál közt lebegett.

i) Hogy a császár és közegei milyen részvétlenek voltak a pápa szenvedésével szemben, sőt szinte kaján örömmel fokozták fájdalmát, mutatja a következő két körülmény:

Amikor a pápa útközben (jún. 12-én) oly súlyos állapotba jutott, hogy halálára számítottak, a pápát kísérő Lagorse kérdést intézett felsőbb helyen, hogy ne szakítsák-e meg az utat, míg a pápa állapota jobbra fordul. Parancs érkezett, hogy az utat folytatni kell.

Fesch bíboros, Napoleon nagybátyja, értesülvén a pápa kegyetlen utaztatásáról, részvét-levelet intézett a Szentatyához. E levél persze, mint a pápa címére küldöt minden levél, nem hozzá, hanem Napoleon kezéhez jutott, aki e levélért megfedte nagybátyját és megfenyegette, hogy várbörtönre ítéli.

Amikor azután a pápa állapota javult, Napoleon parancsára, gyakran felkeresték a császár-hű püspökök, hogy őt minden módon a császár kívánságainak elfogadására ösztönözzék. De a pápa rendíthetetlen maradt!

Savary rendőrminiszter írja emlékirataiban (VI. 72.), hogy a pápa maga javította ernyedő ruháit, maga varrta fel a leszakadt gombokat és maga mosta köntöseit.

Last not least, meg kell még említenünk, hogy természetesen a császár megvesztegette Porta orvost is áttette székhelyét Savonából Fontainebleaubá!

Ki tudja, milyen szörnyű sors, milyen további megalázások, leki s testi szenvedések vártak volna még a pápára, ha az isteni Gondviselés keze meg nem fordítja a történések irányát.

XXVII. FEJEZET

Az orosz háború

Az orosz háború sorsa sokkal ismertebb, hogysen részleteit ismételni kellene. Jellemzők a világtörténelemnek e döbbenetes próbálkozására Talleyrandnak ismert szavai: „Le commencement de la fin!”

Könyvünk II. részében még részletesen visszatérünk az orosz háborúra és annak ama részleteire, amelyek épp könyvünk szempontjából rendkívüli figyelmet érdemelnek.

Amikor a pápa Rómában a nagyobb egyházi büntetésben részesítette Napoleont, a császár gúnyolódva kérdezte: „Azt hiszi a pápa, hogy ezzel katonáim kezéből kihull a fegyver?”

Most megtörtént ez a csoda. A fagy kihullatta Napoleon katonáinak kezéből a fegyvert. Napoleon büszke seregének szegényszemre hátrálnia, menekülnie, futnia kellett. „Az ellenség úgy menekül — jelenti Platow — mint ahogyan soha még hadsereg nem futott.”

Napoleon katonai ereje összeomlott, hadserege szétfoszott, a legyőzhetetlenségbe vetett hit pedig megrendült alattvalóiban.

XXVIII. FEJEZET

Napoleon fölkeresi a pápát

Az orosz harctérre vonulás előtt Napoleonnak bizonyára óriási terjedelmű tervei lehettek a pápával. Ha minisztereinek, püspökeinek és közegeinek nem sikerült megtörni, megpuhítani és engedékenységre bírni a pápát, hát majd megtöri vagy letöri ő maga, személyesen.

Később maga elárulta tervét: „A pápának soha többé világi birtokai eszébe sem jutottak volna. Épp úgy tartottam volna ezután egyházi üléseket, mint a világi törvényhozáséit. Zsinatjaim a kereszténység képviselőitől folytak volna le, a pápa azoknak elnöke lett volna, de én nyitottam volna meg és fejeztem volna be azokat, határozataikat én hagytam volna helyben és hirdettem volna ki, mint egykor Nagy Konstantin és Nagy Károly. Minő nagyszerű gyümölcsöket hozott volna ez a berendezkedés a maga eredményeiben! A Spanyolországra, Itáliára, a rajnai szövetségre és Lengyelországra jelentős pápai befolyás a nagy birodalom szövetségi kapcsolatait még csak szorosabbra fűzte volna s az a hatás, amelyet a kereszténység feje Anglia és Írország, Orosz- és Poroszország, Ausztria, Cseh- és Magyarország hívőire gyakorolhat, Franciaországra szállott volna át örökségül.”

Am ember tervez, Isten végez!

Fesch, aki már előre érezte Napoleon sorsát, az orosz vereségben Isten ujját látta. Még a vereség előtt mondotta:

„Látom az időt, amidőn a császár megtörik, megsemmisül. Mindazokat, akik Isten frigyszekrényére teszik kezöket, egyforma sors éri.” A vereség után pedig: „Világos, hogy itt Isten uja működött. Csak Isten verhetett le ilyen óriást. Farao megfenyítése óta még nem fordult elő a világ évkönyveiben hasonló megdöbrentő eset. Unokaöcsém elveszett, de az Egyház megmenekült. Mert, **ha a császár Moszkvából győzelmesen tér vissza, ki tudja, meddig terjeszti ki követeléseit?**”

A nép is az Isten ujját látta a rettenetes oroszországi veszteségben, amelyet nem lehetett előtte eltitkolni. Fournier írja a tömegekről: „Nem nézhették-e ezek is a hadsereg pusztulását Isten ujjának, aki az egyházi átokkal sujtott hadvezértől megvonta a maga támogatását?”⁶⁵

Napoleon jól ismerte népének ezt az érzését és felfogását, amely császári tekintélyének csorbulását és dicsfényének elhalványulását jelentette. Fesch nyíltan is közölte vele a nép hangulatát. A többi országban is fölhasználták Napoleon elleneségei egyrészt oroszországi vereségét, másrészt a pápa fogságát, hogy izgassanak a francia császár ellen.

Napoleon egyúttal jól ismerte a nép hangulatának rendkívüli fontosságát, amelynek lelkesedését annyira lelohasztotta a vereség, a pápa fogsága és a vele való bánásmód. Az előbbit, az oroszországi vereséget, nem tehetette egyhamar jővő. Legalább a pápával köthetne hamarosan békét, amelyet azután a nép széles rétegeivel azonnal közölhetne.

Most már nem meg- és letörni óhajtotta a pápát, mint inkább megnyerni valamelyes békülésnek.

Legelőször a külső keretet javították meg: a pápa sorsát hirtelen megkönnyítették. Személyét egyszerre tisztelettel vették körül. Rendelkezésére bocsátották a császári lakosztályt és az egész parkot. Háza elé díszőrséget rendeltek. A bíborosok és püspökök felkereshették.

Majd maga a császár, aki ezelőtt a pápa leveleit válaszatlanul hagyta, már Párizsba érkezésének második napján sajátkezü, barátságos, hízelgő és tisztelettel teljes levéllel közlekedett a pápához. A többi között ezeket írta: „Sietek örömemet kifejezni Szentségednek kedvezőre fordult egészségi állapota miatt, mert a mult nyáron nagyon nyugtalan voltam, értesülve, hogy egészséged nagyon meg van támadva. Szentséged új tartózkodási helye lehetőségessé fogja tenni, hogy lássam, mert nagyon vágyom személyesen kijelenteni, hogy a közbe-

jött események ellenére, személye iránt mindig a régi barátságot érzem. Legyen meggyőződve, hogy kiváló tiszteletemet és nagyrabecsülésemet, amellyel Szentséged iránt érzek, semmiféle körülmény sem befolyásolhatja. Kérem az Istent, hogy Szentségedet még számos évig éltesse, hogy megérje az Egyház kormányzása újraalapításának dicsőségét s művében győnyörködhessék.”⁶⁶

1813. új év napján a császár kamarást küldött a pápához, hogy jelentse újévi szerencsekívánatait. A pápa azzal viszonozta az udvariasságot, hogy megbízta Doria bíborost, nyilvánítsa viszontkívánatait a császárnak. Doria kihallgatása alkalmával a császár azonnal kifejezte óhaját a pápával való tárgyalásoknak újból és mielőbb való megkezdésére vonatkozóan.

E célból a császár, meg sem várva a pápa válaszát, elküldötte du Voisin nantesi püspököt VII. Piuszhoz, hogy terjesszen eléje egy új egyezkedési javaslatot. Közben Napoleon a pápa nyakára küldött egy sereg császár-hú püspököt, hogy támogassák tervét.

A pápa azonban kijelentette, hogy a fogságban nem hajlandó tanácskozni a császárral. Elképzelhető Napoleon haragja és neheztelése. Elhatározta, hogy majd személyesen meg fogja leckéztetni a pápát. Chateaubriad szavait idézve: „(Napoleon), ez a szörnyeteg, ez a véres szörny, a kozákok elől nagynehezen megmenekülve, egy aggastyánra rohant, kit fogva tartott.”⁶⁷

1813. jan. 19-én (mennyre sietett!) vadászat ürügyével, nejével együtt váratlanul és meglepetésszerűen felkereste a pápát. Megölelte, megcsókolta, atyjának szólította. Szándékosan meglepetésszerűen jött, hogy a pápát megfossa császári követeléseivel szemben a hosszabb megfontolástól. A koronázás óta nem látták egymást.

Megkezdődött a pápa megpuhításának terve **nyolc napon át!**

„Napoleon — írja egyik történetírója — felhasználta egész rábeszélő képességét, képzeletének varázsát és ő, ha akarta, képes volt mindenkit elragadni. A beteges pápának a beszédes, hatalmas uralkodóval szemben nehéz helyzete volt.”

A császár eleinte jó szóval, majd fenyegetésekkel és kínos jelenetekkel annyira kifárasztotta a hosszú fogságtól amúgy is elgyengült és kimerült 71 éves pápát, hogy egy ügyes ürüggyel és fogással sikerült is neki vele egy szerződés-tervezetet aláíratni.

T. i. 1813. jan. 25-én este a császár közölte a pápával, hogy neki nagyon sürgős ügy miatt azonnal Párizsba kell utaznia és ezért elhozta magával titkáriját, hogy rögtön írásba foglalják azokat a megállapodásokat, amelyek egy később megállapítandó szerződés alapjául szolgáljanak.

Pistolesis írja a pápa életrajzában (III. 142.): „A Napoleonnal folytatott megbeszélés végén, amely oly élénk volt, hogy a szomszéd szobában is meg lehetett hallani, a pápa nyugodtan mindent összefoglalt, amit az Egyház és a válás fenntartásáért tett és szenvedett és azzal a szilárd, de nyájas nyilatkozattal fejezte be, hogy inkább mindennek ki akarja magát tenni, hogysesem e pontokba beleegyezzék. Napoleont, aki figyelmesen végighallgatta a pápát, meghatotta ez az apostoli egyszerűség és jellemzilárdság. Átölelte a pápát és azt mondotta: „Ha az ön helyében lettem volna, ugyanezt tettem volna.”⁶⁸

Napoleon azonban főképp annak hangoztatásával szerelte le a pápát és akarta rábírní, hogy a császári titkárnak tollba mondott jegyzéket aláírja, hogy ez csak „tervezet”, csak „előirányzat”, **amely titokban marad, míg a bíborosok testülete nem határoz felette.**

A pápa még mindig habozott. A jelenlevő bíborosok és püspökök kérték, hogy írja alá a jegyzéket. A pápa végigjártatta szemét a jelenlevő főpapokon, szinte tekintetükből akarván kiolvasni, hogy őszintén tanácsolják-e neki az aláírást. A püspökök azonban részint lesütötték szemüket, részint vállukat vonogatták. Ezekután a pápa végre aláírta az „**egyezmény-tervezetet**”. A pápa nem csak szóval, hanem az egyezményben, még pedig mindjárt a bevezetésben kimondottan jelezni kívánta, hogy ezt az egyezményt csak a következő, részleges egyezkedés alapjául kell tekinteni. Ezt Napoleon is jóváhagyta. „A pápa — írja Pacca „Memoire storichi...” c. művében (III. 66.) — még az aláírás pillanatában is világosan mutatta, hogy ingadozik és hogy aláírása nem fedi meggyőződését.”

Noha tehát a pápa aláírta egyezmény csak ideiglenes jellegű tervezet volt, Napoleonnak gondja volt, hogy az egyezmény hírért rögtön minden irányban és minden módon (sajtó útján, harangozással, stb.) szétterjesszék a nép megnyugtatósára. Persze az egyezményt úgy tüntette fel, mintha ahhoz a pápa önként, a legteljesebb megalégedéssel és örömmel járult volna hozzá. Sőt, amit csak tervezetként és a bíborosok hozzá-

járulásának feltétele alatt iratott alá, azt ő végleges engedménynek vette.

Ez előzetes egyezmény alapján a többek között Napoleon a pápának évi két millió frankot utalt ki a tőle elvett birtokokért, a pápát ismét szabadon felkereshetik a bíborosok. A bebörtönzött bíborosok visszanyerték szabadságukat, köztük volt Pacca is, akinek azonban a császár csak nagy nehezen kegyelmezett meg. Ellenben az aláírt egyezménytervezet alapján a pápának számos fontos egyházi jogról kellett volna lemondania, úgyhogy a hozzá engedett bíborosok is szemrehányással illették engedékenységéért.

Sőt még a jobb katolikus hívek is megütköztek a pápa engedékenységén. Több nő a pápa képét tűzbe vetette. Rómában az egyezmény hírére mondogatták: „Ha ez tény, akkor a ghattóba megyünk át és zsidókká leszünk.” Csak amikor lassanként, főképp Barrat, Tours érseke útján kitudódott, hogy milyen úton-módon bírta rá Napoleon a pápát az egyezsége, és hogy ezt a pápa csak ideiglenes jelegű tervezetnek tekintette, enyhült a megütközés és felváltotta azt a pápa iránti mély részvét és sajnálkozás.

VII. Pius egyik életírója is azt mondja, hogy a pápa egész uralkodásának e konkordátum-tervezethez való hozzájárulás volt egyetlen hibája. Sőt maga a pápa is így panaszkodott a nála ismét megjeenő Paccának, amikor ez csodálkozását fejezte ki a Szentatyának a hosszú és kemény fogság alatt tanúsított hősie állhatatosságán: „A végén azonban beszennyeztük magunkat. Azok a bíborosok kényszerítettek, hogy az asztalhoz menjek és aláírjam a tervezetet.”

Igen, a pápa mentségére kell fölhoznunk, hogy a bíborosok beszélték rá a pápát az aláírásra; igaz, hogy ezek inkább a császárhoz húztak, mint a pápához, de elvégre mégis bíborosok voltak. Másrészt a pápa a tervezetben jezett engedményeket mint „kisebb rosszat” választotta azzal a nagyobb rosszal szemben, amellyel Napoleon fenyegette és a császárhoz buzgó bíborosok is ijesztgették, t. i., hogy a pápa vonatása esetén a császár és vele birodalma elszakad az Egyháztól.

Végre tudnunk kell, amit a pápa Paccával közölt, hogy Napoleon még sokkal különb dolgokat követelt tőle, amiket azonban a pápa kereken és állhatatosan visszautasított. Pl. hogy a pápa és utódai a bíboros testületnek csak egyharmadát nevezheti ki, a többit a fejedelmek, hogy a pápa nyilván-

nos breveben rosszalja a fekete bíborosok magatartását a császár második házassága alkalmával s így tovább.

Amikor azonban a pápahű, jellemes, de addig elcsukott és a Szentatyától távortartott bíborosok és püspökök ismét felkereshették a pápát és ezek útján értesült, hogy az engedményekben túl ment a kívánt határon, tanácsukra VII. Pius elhatározta, hogy vissza fogja vonni az engedményeket. A két mil.ió frank évi járulék első részletét már előzetesen visszautasította.

A pápa elhatározását, hogy az aláírt engedményeket visszavonja, természetesen a bíborosokkal való hosszú tanácskozás és minden eshetőség alapos mérlegelése előzte meg. Voltak bíborosok, akik a visszavonást ellenezték, de a pápához hű, tehát legértékesebb bíborosok a visszavonás mellett törek lándzsát, azzal érvelve, hogy az egyezmény csak az **erőszak alapján** jött létre.

Nagyban hozzájárult a visszavonás lélektani elfogadásához az a körülmény, hogy míg a megbüntetett bíborosok visszakapták szabadságukat, addig a pápa helyzete még mindig börtönhöz hasonlított. Pacca írja, hogy amikor visszatérhetett a pápához, már az első napon figyelmeztették, hogy ügyeljen minden szavára, mert kémek veszik körül a pápa lakását. A pápa maga is rájött, hogy mialatt misézett, a kormány megbízottjai átkutatták szobáit, álkulccsal felnyitották szekrényeiket s íróasztalát és minden iratát átolvasták, úgyhogy azóta ő is, a bíborosok is a szentmise idejére magukkal vitték a bizalmasabb iratokat.

De a tervezet visszavonására a legsúlyosabb jogi alapot az a körülmény adta, hogy a kölcsönös megállapodás ellenére Napoleon a tervezetet **végleges** megegyezesként, még pedig nyomtatásban hozta nyilvánosságra, sőt a febr. 14-i törvényhozó testületben mint állami törvényt hirdette ki.

És én kénytelen vagyok olvasóim figyelmét ismét felhívni arra az eshetőségre, hogy a pápának Napoleonnal való szóbeli egyezkedése idején Porta, a császár megvesztegette orvos ismét közreműködhetett, bár a multon okulva, bizonyára óvatosabban, ügyesebben és kellő mértékkel.

Amidőn a terjedelmes visszavonó irat ekészült (1813. márc. 24.), VII. Pius azt eljuttatta Napoleonhoz levél alakjában. Ebben a pápa kifejezte ama készségét, hogy szívesen áll a császár rendelkezésére az annyira óhajtott **végleges** egyezmény megkötése végett.

Elképzelhetjük, mennyire felbőszítette a császárt a pápa irata. Ravaszul ugyan tetette magát, mintha a pápa levelét nem kapta volna meg, de haragját még sem tudta leplezni. Ez legjobban különféle büntetésekben nyilvánult meg.

Kezdetben fenyegetődött, hogy „néhány papot Fontainebleauban megrövidített egy fejjel”. Ha nem is halálos ítéletkel, de mégis szigorúan lesujtott.

A pápa már csak bíborosokat fogadhatott, más főpapokat nem. A város lakóit és az idegeneket nem engedték többé a pápa miséjére. A császár azokat a bíborosokat, akikről feltételezte, hogy a tervezet visszavonását tanácsolták a pápának, részint száműzte, részint szigorú ellenőrzés alá vetette. Pl. di Pietro bíborost ápr. 5-én éjjel váratlanul felköltötték és a nélkül, hogy bíborosi öltönyét fölvehette volna, egy rendőrtiszt kíséretében rögtön eltávolították és Auxonneba hurcolták. A császár a Fontainebleauban maradt bíborosoknak megtiltotta, hogy a birodalmon belül bárkivel is levelezzenek, a pápánál csak illemből vagy udvariasságból jelenhetnek meg, de vele egyéb ügyről szabadságvesztés terhe alatt nem tárgyalhatnak.

Napoleon pedig közben a szerződés-tervezetet, mint államtörvényt megküldötte az összes bíróságoknak és hivataloknak, mint kötelezőt és parancsot adott, hogy törvényjavaslatot készítsenek a szerződés megszegőinek büntetésére. A birodalom összes érsekeit, püspökeit és káptalanait kötelezte a saját elnevezte „konkordátum” elfogadására.

A pápának e konkordátum-tervezetet visszavonó levelét agyon akarta hallgattatni, de ez csak a saját maga részéről sikerült, mert a pápa az átiratról saját aláírású másolatokat is készíttetett és ezeket bíborosai útján mások kezébe is eljuttatta és ezenfelül május 9-re magához rendeltette a bíborosokat és ezek előtt „allocutio” alakjában is tiltakozott a császár újabb intézkedései ellen. Az allocutio szövegét minden egyes bíboros írásban is megkapta. A szöveg március 24-i kelettel volt ellátva.

Ez az allocutio újra felbőszítette Napoleont. De szerencsésillaga ekkor már erősen hanyatlóban volt.

Poroszország szövetkezett, Svédország pedig szerződést kötött Oroszországgal, Hamburgot, Berlint és Drezdát megtisztították a franciáktól. A császári szövetség kezdett szétesni, Ausztria csatlakozott az orosz-porosz szövetséghez. Spanyol-

országban az angolok megverték Józsefet. Wellington előre nyomult. És mindezt betetőzte a lipcsei csata.

Ezért a büszke Napoleon egy-egy megbízottja útján egymásután háromszor kopogtatott a pápánál újabb és mindannyiszor engedékenyebb békejavaslattal, de Pius kijelentette, hogy az egyházi állam területén kívül már nem hajlandó tárgyalni a császárral.

XXIX. FEJEZET

A pápa visszanyeri szabadságát

Napoleon joggal tartott attól, hogy a folyton előretörő ellenség kiragadja kezéből és megmenti a pápát és így szégyenszemre ellenséges hatalom adná vissza szabadságát. Ezért, de meg azért is, hogy lecsillapítsa a katolikusokat, akik a pápával való méltatlan bánásmód és a konkordátum meghamisítása miatt nehezteltek rá, 1814. márc. 10-én, bár kelletlenül, de visszaadta Piusnak egyelőre a látszólagos szabadságot.

Lagorse ezredes megjelent a pápai palotában és közölte Mattei bíborossal, hogy parancsa van a pápát Savonába, majd Rómába vezetni. Matteinek rögtön gyanus volt a nagy jóakarat, amelynek hiányáról a pápa is azonnal meggyőződhetett. A pápa t. i. közölte Lagorse ezredessel kívánságát, hogy útjában két-három vagy legalább egy bíboros elkísérje. De az ezredes a kormány utasítására hivatkozva, megtagadta az óhaj teljesítését.

A pápa az elutazás előtt 16 bíborossal a kápolnába ment, imádkozott, áldást osztott és kocsijába szállt.

A pápát útjára Lagorse, Bertalozzi kamarás, két szolga követte és — az elmaradhatatlan Porta orvos!

A Fontainebleauban maradt bíborosokat egy-egy rendőrtiszt kíséretében elutaztatták, ügyelve, hogy a pápát ne követhessék. Az elszállított bíborosokat még új tartózkodási helyeiken is erős szemmel tartotta a rendőrség. Különösen szigorú felügyelet alatt tartották Paccát, akinek még azt sem engedték meg, hogy nyilvános istentiszteletet tartson, ellenőrizték levelezését s érintkezését és ráijesztettek, hogy veszélybe kerül, ha elégedetlenségét szit.

A pápának adott szabadság szintén csak tettetett, feltételes és szemmel tartott szabadság volt. T. i. Napoleon titokban utasította a pápa kísérőit, hogy őt kerülő utakon és olyan

lassított és elnyújtott menetben szállítsák, hogy, ha netán a szerencse ismét kedvezne a francia fegyvereknek, a pápát még idejében visszashállíthassák Fontainebleauban és ott végezhessen vele.

De ezt Napoleon már nem érthette meg. Egész Európa szembe helyezkedett vele. Saját katonái szökdöstek, sőt az ellenséghez menekültek. A kincstár üres volt, a pénz értéke zuhant. A közhangulat elkeseredetten fenyegetővé vált. Az ellenség francia területen haladt előre. Január 25-én a császár utoljára látta feleségét és fiát. Márc. 30-án Párizs is megadta magát. Másnap az ellenséges uralkodók bevonultak a francia fővárosba. Napoleont trónvesztettnek nyilvánították.

A pápa pedig ez alatt már az egyházi állam határához ért.

A franciák volt császárat előbb Elba szigetére, majd kudarcra végződött visszatérése után, mint hadifoglyot Szent Ilona szigetére küldték, míg VII. Pius pápa nagy ünnepek a nép tomboló lelkesedése és határtalan örömjongása között, magyar huszárok kíséretében⁶⁹ újra bevonult Rómába és visszatért a pápai trónra (1814. máj. 24.) Az 1815. évi bécsi kongresszus után visszanyerte a franciák elfoglalta egyházi birtokait, még pedig egész terjedelmében. Csupán Avignont és Venaissint, e két franciaországi birtokot veszítette el végérvényesen, amelyről már VI. Pius kénytelen volt lemondani a toltinói békében (1797).

XXX. FEJEZET

A csalódások tömege

Talán igaza van Madelinnek, hogy hazug e közmondás: *Historia est magistra vitae*. Mert az emberek rendszeresen az ellenkezőjét teszik annak, mint amire a történelem oktat. Így történik meg azután, hogy a történelem szereplői annyiszor csatlakoznak.

A történelemnek azonban kevés nagy szereplője közül történt annyi és olyan kiábrándító csalódás, mint amennyi Napoleont, híveit, országát és korát érte.

Érdemes e főbb csalódásokat felsorakoztatni:

Napoleonban csalódott maga a forradalom, „amely őt felemelte és amelyet ő megbuktatott. Csalódott a francia nép, amelynek rengeteg véraldozat árán egy tüneményes kártyavár-birodalmat teremtett, de amelyet Trafalgar, Aspern, a

moszkvai jégmezők és a népek csatája porba döntött. Csalódott benne mindkét felesége. Az első, akitől elvált és a második, aki vele együtt vesztette el a koronát. Csalódott benne a Bonaparte-család, amely elfogadott tőle trónokat, országokat, címeket, vagyonokat, hogy azután a szélrózsa minden irányában eszeveszetten menekülhessen és kegyelem-menedéért koldulhasson. Csalódott benne az Egyház, amelyet megmentett, hogy azután hatalmának lakája, dicsőségének uszályhordozója legyen. Csalódott benne Róma lakossága.⁷⁰ És legkeservesebben csalódott benne a pápa, ki eleinte bízott a császár nagylelkűségében, hálájában és ígéreteiben.

De csalódott maga Napoleon is! Csalódott első feleségében, aki nem szerette, csak áltatta és aki nem szült trónjának örököst. Csalódott második feleségében, aki őt megcsalta. Csalódott gyermekében, akiben hatalmas utódját álmolta. Csalódott rokonaiban, akik őt bukása után sorsára hagyták. Csalódott minisztereiben, akik később ellene fordultak és táborrokaiban, akik cserben hagyták. Csalódott a szenátusban, amely trónvesztettnek nyilvánította. Csalódott legbizalmasabb barátjában, aki száműzetését javasolta. Csalódott titkárjában, aki bolonddá tartotta és szolgáljaiban, akik megszöktek tőle. Csalódott önmagában, aki legyőzhetetlennek tartotta magát és vakon bízott szerencse-csillagában. Csalódott még végrendeletében, utolsó akaratában is, amelyet soha végre nem hajtottak. Napoleon tragédiája volt, ami a többi nagy hódítóké és diktátoroké, Nagy Sándoré, Caesaré, Attiláé, Hitleré is volt, hogy gyakorlatilag nem hitt egy végtelen hatalomban, csak a saját hatalma végtelenségében. És ebben csalódott legjobban.

Igen, tisztán emberi szempontból ítélve: Napoleon egész személye és egész működése a csalódások halmaza volt, lidércfény, talmi tündöklés.

De van még egy szempont, még egy távolabbi háttér, egy érdekesebb és tanulságosabb, szinte a természetfölöttibe nyúló magyarázat, tanulság és okulás. Egy újfajta szemlélet és meglátás, egy csodálatos párhuzam és ellentét éppen a pápának és Napoleonnak sorsa között. Ennek szerény felderítése könyvünk II. Részének a feladata.

II. RÉSZ

„J I S T E N V É G E Z”

„However party writers may labour to distort events, facts will survive in their original strength.”

R. R. Madden.

Magyarul: „Bármennyire törekedjenek is a pártos írók az eseményeket eltorzítani, a tények túlélnék eredeti erejükben.”

BEVEZETŐ

A Szentírás, a Talmud, a Korán, a buddhista, hindu, konfuciósi, taoista, shintoista és animista világnézet egyaránt azt tanítja és hirdeti, hogy Isten nemcsak a világ megalkotója s teremtője, hanem a történelem irányítója is. Szent Ágoston (De Civitate Dei: 4. század), Bossuet (Discours sur l'histoire universelle 1684.), De Maistre (Considerations sur l'histoire de France. 1797.), Chateaubriand (Génie du Christianisme. 1802.), Cortez Donoso: Essai sur le catholicisme, le libéralisme et le socialisme. 1851.), Sawicki (Geschichtsphilosophie. 1920.), Schlegel (Philosophie der Geschichte. 1829.), Coulanges (La cité antique. 1890.) és másfélezer év óta minden vallásos történetbölcselő „**úgy tekintí a történelmet, mint az isteni Gondviselés apológiáját.** Ha bizonyíték a természet, mint tény a **teremtő** Isten mellett, akkor épp oly bizonyíték a történelem, mint folyamat, a **gondviselő** Isten mellett.”¹

Bár a Szentírás mintájára (pl. Judith 9. fejj.) a történetbölcsölők számos példával igazolják álláspontjukat, e sorok szerény feladata, hogy a példákat Napoleonnak és a pápaságnak küzdelmével kapcsolatban egy újabbal gyarapítsa, amely eddig, csodálatos módon, kikerülte a Napoleon-életrajzírók figyelmét.

Nincs ugyan bátorságom Napoleonnak a pápasággal vívott küzdelmét az isteni gondviselés kifürkészhetetlen magaslátáról kutatni, de legalább bátorkodom felhívni az olvasók becses figyelmét arra a néhány szembeszökő, sőt feltűnő vagy legalább is érdekes és érdeklődésre számot tartható párhuzamra és ellentétre, amely az említett küzdelem színterén a **tények** halmazával felénk tárul.

E magukban véve is érdekes, néha szinte megdöbbenő párhuzamokat és ellentéteket azonban egyúttal alkalmul és keretül használom fel arra, hogy az olvasóval Napoleon bukásának és fogságának több, eddig ismeretlen körülményét is megismertessem.

E II. Rész egyúttal kimerítően és tárgyilagosan óhajt beszámolni Napoleon vallási világnézetéről, vallással kapcsolatos magánéletéről, a vallás és az Egyház körül szerzett érdemeiről és a pápának a bukott Napoleon családjával szemben tanúsított nemes magatartásáról.

I. FEJEZET

Napoleon és Szent István koronája

Olvasóink észrevették, hogy könyvem I. Részében a pápákat nem vallási, nem katolikus, nem természetfeletti, vagy ha úgy tetszik, nem is felsőbbrendű szempontból figyeltük, hanem kizáróan emberi, pusztán történeti szempontból. A II. Részben is követjük ez elvet. Csak a száraz tényeket közöljük. Csupán ebben és a következő fejezetben kivételesen vessük fel a kérdést, nincs-e köze a pápa kezének, keze áldásának a koronák sorsához.

Emlékezünk Napoleon koronázásának ama mozzanatára, amidőn kiragadta a pápa kezéből a koronát és maga tette fejére a császári hatalom fényes jelképét.

A koronának a pápától való kérése illetve a kezéből való vétele nemcsak az országnak és a fejedelmi hatalomnak minden **idegen** hatalomtól való függetlenségét jelentette,² hanem azt is, hogy az illető uralkodó az országát, koronáját és uralkodását a természetfeletti rendnek, az Égnek és az Ég Urának oltalma alá akarta helyezni: „Christi super se imperium“, amint VII. Gergely pápa mondotta.³

Napoleon nem érezte annak szükségét, hogy országát, birodalmát, koronáját és császári családját a természetfeletti rendbe kapcsolja. Megittasulva eddigi szerencséjétől, azt gondolta, hogy a saját karja és akaratereje elég hatalmas, hogy pápai, egyházi, természetfeletti és égi segítség nélkül is alapítója lehessen egy hatalmas, boldogságtól sugárzó új császárságnak és császári családnak.

És mi volt e büszke és dölyfös magabizásnak következménye? Az, amit a Szentírás a kevélyekről jövendöl: „Aki magát fölmagasztalja, megaláztatik.”⁴ A koronázás napját kivéve, soha többé nem viselhette azt a koronát. Feleségét sem engedte a pápával megkoronáztatni, ő maga tette fejére a koronát. Felesége sem viselhette többé soha e koronát, hiszen később el is vált tőle.

Amikor Napoleon megtudta, hogy Malet tábornok össze-

esküvést szőtt ellene, felkiáltott: „Nagyon gyengén, csak alig-alig áll a fejemen a korona, ha három kalandornak vakmerő merénylete meg tudja azt ingatni.”⁵ Meg is ingott, sőt le is hullott: bábjátékos koronává vált.

Kevesen tudják, hogy Beethoven harmadik szimfóniáját Bonapartenak ajánlotta. De amikor megtudta, hogy az első konzul császárrá koronáztatta magát, keresztülhúzta az ajánlást és ezt írta fölébe: „Hősi szimfónia egy nagy ember emlékére.” „Van benne (t. i. a 3. szimfóniában) — jegyzi meg hozzá Merezskovszkij — egy gyászinduló, mintha Beethoven is tudta volna...”⁶ Igen, mintha lágesze sejtette volna, hogy a császár saját felmagasztalása bukással fog végződni.

Murat, Napoleon sógora, utánozni akarván a császárt, Olaszország koronáját szintén saját kezével emelte fejére. Soha többé nem viselhetette! Onkoronáztatása után 50 napra uralmának még az árnyéka is eltűnt.

E tények megfontolása után, szálljunk vissza megihletődött áhitattal ahhoz az első, apostoli, szent királyunkhoz, aki erős hitében, mély alázatosságában és nagy bölcsességében tudta és érezte, hogy országát és alkotásait nem bízhatja pusztán emberi erőre, földi segítségre és szomszéd hatalmasságok támogatására. Ezért felsőbb, magasabbrendű hatalomnak kezébe akart kapaszkodni. Koronáját a pápától kérte és kapta. A pápa áldása rajta. Azóta nevezték Szent Koronának. És íme, mennyire megfogamzott az áldás:

Nincs a világon korona, amely annyi viszontagságon ment volna keresztül, annyi megpróbáltatáson esett volna át és annyi veszélybe jutott volna, mint Szent István Koronája. Ez a korona már annyiszor elveszett, néhányszor már eladták, elzálogosították, ellopták, elorozták, elrejtették, földbe ásták, mocsárba esett, külföldre csempészték. Bécsbe, Linzbe, Prágába, Passaubába, az ellenség kezére került, a szultán birtokába jutott, a német császár kincsévé vált, menekülnie kellett török, osztrák, francia fegyverek elől, keresztje meggörbült, a villám két ízben közvetlen közelében lecsapott. Hitlerék kivítették az országból.

És mégis! Közel ezer esztendő óta ez a magyar korona nemcsak megmaradt és dacolt minden viszontagsággal s megpróbáltatással, hanem:

Az idők folyamán a Kárpátok medencéje sok más népnek adott átmeneti hazát. Éltek itt dákok, kvádok, szarmaták, jazigok, hunok, gótok, gepidák, herulok, longobárdok, avarok,

morvák, pannonszlávok, fehérhorvátok, bolgárok és egyéb néptörzsek hosszabb-rövidebb ideig. De ezeknek a népeknek emlékeit, nem egyszer még a nevét is homoktorlaszba temette elmult évezredek pora. S mire e kérészéletű népek képtelenek voltak: a magyar korona abroncsa 900 éven át, egészen az első világháború végéig békében fogta össze Magyarország minden fajtájú, nemzetiségű és nyelvű népét és kötötte őket egymáshoz és a haza szent rögéhez.

II. FEJEZET

A pápa sujtó szava

Ha az előbbi fejezetben szemlélhettük a pápa keze áldásának csodás megfogamzását, megérlelődését, erejét és folytonos megújulását, jelen fejezetben látni fogjuk, hogy milyen megrendítő hatása volt a pápa büntető, fenyítő szavának Napoleon további sorsára, sőt milyen mélyen szántott a pápa sujtó keze az egész világtörténelem titokzatos szántófeldjébe.

Könyvünk I. Részében bőven és részletesen felsoroltuk azokat az okokat, amelyek VII. Pius pápát végre is arra kényszerítették, hogy felhasználja állama bitorlóit, kifosztóit, jogtipróit ellen az egyetlen fegyvert, amely rendelkezésére állt: kiadta és kifüggesztette az „Ad perpetuam rei memoriam” kezdetű büntető bullát. Ebben, mint hallottuk, az u. n. nagyobb kiiktatásnak nevezett egyházi büntetéssel sujtotta azokat, akik Rómában és az egyházi államban az Egyház szabadsága és a Szentszék jogai ellen elkövetett merényleteket megparancsolták, előmozdították, tanácsolták, szorgalmazták vagy maguk végrehajtották. A bulla kelte: 1809. jún. 10.

A bulla Napoleont nem nevezte meg névszerint, de mindenki és maga Napoleon legjobban tudta, hogy az egyházi büntetés elsősorban neki szól.

Napoleon gúnyosan fogadta a bullát. „A kiiktatási bulla — írta kultuszminiszterének — olyan nevetséges okmány, hogy figyelmet sem érdemel.” Már előzetesen nevetve jegyezte meg: „Azt hiszi a pápa, hogy ezáltal katonáim kezéből kihull majd a fegyver?”

Jellemző, hogy Napoleon — úgy látszik előre számítva a kiközösítés eshetőségére — a kiközösítést kigúnyoló, fönti szavait már két évvel előbb is használta Drezdában 1807. júl. 22-én Jenő kir. herceghez intézett levelében.⁷

De lelkében mégis vihart támasztott a bulla. Ezt részben az említett gúnyos kérdés megismétlése mutatja, másrészt az a körülmény, hogy szükségesnek látta a bullát kiadni tudósainak bírálatra, véleménynyilvánításra és megtámadására.⁸

Napoleon egyszer dicsekedett, hogy megérzi a jövőt. A pápa büntető bullájában megérezhette volna azt, amit Talleyrand e néhány, már fentebb idézett szóval kifejezett: „Le commencement de la fin.”

Napoleon fél Európa ura volt, de az egészé akart lenni. „Két vagy három esztendő és a világegyetem ura vagyok” — mondotta egyszer a porosz követnek. Az orosz követet pedig így ijesztgette: „Ot év múlva a világ ura vagyok. Még csak Oroszország van hátra, de ezt el fogom tiporni!”⁹

Ezért hatalma delelőpontján, 1812-ben, Oroszország ellen indította hadseregét. Ilyen sereget a világ eladdig még nem látott. A bevonultatott 600.000 emberből 200.000-et a hadvonalak biztosítására használt, 400.000 ember vele indult, a negyedmillióból álló derékhadat ő maga vezette. Chateaubriand szerint Napoleon egész hadserege 690.300 gyalogosból és 166.800 lovasból állott.¹⁰ Hozzá tartozott még 1300 üteg. A sereget az élelmet és hadiszert szállító kocsik beláthatatlan sora követte. A hadbiztosok minden eshetőséget számításba vettek. A hátsó országok hallatlan erőfeszítéssel támogatták a harcba indulókat. A hadseregben résztvett egy osztrák-magyar hadtest is tizenöt zászlóaljjal és öt huszárezreddel.

És hozzá tehetjük, hogy soha nagyobb bizalommal, sőt a győzelem biztosabb tudatával nem indultak harcba Napoleon és katonái, mint Oroszországba. Mielőtt a császár elutazott, a törvényhozó gyűlésen a jövő győzelmektől és diadaloktól szinte előre megittasult hévvel beszélt és világított jövő terveibe. Drezdában, akárcsak az úr a szolgaszemélyzetét, magához rendelte hűbér fejedelmeit, meg a porosz királyt, Ausztria császárárt is, akik hódoltak egész Európa leendő urának.

Napoleont elragadta katonáinak szemlélete. A szolgálattevő tisztek hallották, hogy a császár a szomszédos teremben gyors léptekkel járt föl s alá s egész tüdejével lelkesen énekelte a forradalmi induló e szavait:

„Et du Nord an Midi in trompette guerrière
A sonné l'heure des combats,
Tremblez ennemis de la France!”

Egyik tábornoka pedig a következőképp írt haza: „Oly nagy a bizalmunk, hogy az ilyen vállalkozás sikerének még a lehetősége felől sem vitatkozunk. Hozzászoktunk a császár csalhatatlanságához és terveinek sikeréhez.”¹¹

A győzelem tárgyi feltételei az ellenség szempontjából is meg voltak. Az oroszok csak nagy nehezen tudtak 200.000 embert mozgósítani, parancsnokaik nem voltak kiválóak, Napoleonnal vagy tábornokaival össze sem voltak hasonlíthatók. Maga Napoleon kijelentette, hogy az orosz cár csak „dísz-tábornok” és csupán három valóságos tábornoka van: Kutusoff, akitől azonban ő (Napoleon) nem fél, mert orosz; Bennigsen, aki már hat év előtt elöregedett és ma már valóságos gyermekké vált és Barclay, a visszavonulások mestere. Valóban, a cárnak több időre volt szüksége, hogy újoncait összehívja, mint Napoleonnak, hogy Moszkvát elérje.

Az „orosz medve legyűréséhez” tehát meg volt minden remény és tárgyi feltétel. És mégis!

Hogyan is élcelődött Napoleon a pápa egyházi büntetésén? „Azt hiszi a pápa, hogy ezáltal kihull majd katonáim kezéből a fegyver?”

Ime, ez most a **szó szoros értelmében** megtörtént.

A francia sereg már rég orosz területen van. Az ellenség azonban kerüli az összeütközést. **Még nem folyt vér** és a balsors máris szinte hihetetlen módon és teljesen váratlan oldalról emeli fel kezét a világtörténelemnek eddig legfélelmetesebb seregére, amelynek vezére a rettegett, lángeszű Napoleon volt. Csapás érte, amelynél borzalmasabbat a történelem alig ismer. Már maga a felvonulási terület egyike volt a legnyomorúságosabbnak! Mocsaras, úttalan, erdős. Az oroszok fegyújtották falvaikat, a malmokat, a raktárakat, betemették vagy megmérgezték kútjaikat, elpusztították vetéseiket. Szóval pusztasággá változtatták a földet. A 20 napra magával hozott élelem elakadt a sártengerben. A zsold is el-elmaradt. A katonákról szakadt a ruha és pusztult a bakancs. Ezért a csapatok menetelése megdöbbenően pontatlan s fegyelmezetlen volt.

Csak aug. 16-án Smolensknél kezdik meg a franciák a támadást, de már itt megtörténik az a szinte csoda: egyetlen orosz hadtest két napon át ellenállt egy egész hadseregnek, a nélkül, hogy akár csak egyetlen foglyot is ott hagyott volna a franciák keze között.

A vállalkozás rettenetes kudarcát mindenki ismeri.

Reánk nézve nem az a jellemző, hogy Napoleon büszke seregének szégyenszemre hátrálnia, menekülnie, futnia kellett, hanem az, hogy az orosznál is nagyobb, súlyosabb és ellenállhatatlanabb ellenség nyomult a sarkukba. Nem emberi ellenség, hanem a még oroszországi viszonyok között is szokatlan nagy hideg. Úgyhogy a fegyver valóban kiesett a katonák fagyos kezéből.

Bár Napoleon óvatos volt és ötven évre visszamenően kiszámította az orosz időjárási viszonyokat és e nagyméretű vizsgálat mutatta, hogy a nagy hideg sohasem kezdődött december 20-a előtt, de most a kivétel megcsúfolta az adatokat és az előrelátást.

Maga Napoleon írja: „A lovak éjjelenként nem százával, hanem ezrével pusztultak el. Néhány nap alatt több mint 30.000 ló hullott el. Hadi és élelmi szükségleteink nagy részét hátra kellett hagynunk. A minden mértéket felülhaladó hideg helyzetünket válságossá tette.”

Sajnos, a vesztes és gyászos visszavonulás a magyar csapatokat is felére fogyasztotta. 8 nap alatt 160 kilométernyi utat tettek meg s ezalatt szegények még kenyérhez sem jutottak.

A Napoleon nagyságát, dicsőségét, lángeszét folyton felső fokban kiemelő, hangsúlyozó és bizonyító Fournier írja: „Napoleon szeme Oroszországban homályos látású volt... Nem lehetett a császárra ismerni s mindezért a felelősséget valami megfázásból eredő lázra akarták tólni. Bizonyos, hogy Napoleon ezúttal valóban nem állott a helyzet magaslatán.” Majd folytatja: „Süllyedt a hőmérő s jeges szél hótakaróval borította a földet. Az út tükörsímává lett, tömegével buktak el a lovak, az elhullott lovak voltak a katonák egyetlen tápláléka. **Egyre-másra hagyogatták el ágyúikat, a lövedékes szekerek egész sorait robbantották fel. További ezrek pusztultak, akik a hideg és fáradtság miatt fegyverüket elhajigálták** s a menetoszlopot elhagyták, félrehúzódtak s aztán csapatosul fagytak meg. **Ezren és ezren dobták el fegyverüket, sőt ezúttal a gárda is megingott. Ekkor Napoleon odalépett gránátosai közé s így szólt hozzájuk: „Látjátok hadseregem bomlását: a legtöbb katona szerencsétlen vakságában elhajította puskáját.”¹²**

Ime, mint maga Napoleon megvallja, meggyónja, nyilvánosan elismeri, hogy megtörtént, amit ő a pápa kiközösítésére gúnyos mosollyal válaszolt, valóban kihullott a katonák ke-

zéből a fegyver. Nem az ellenség vette el tőlük, nem a dicső harc hevében veszítették el, nem! Ők maguk hajigálták el azokat. Napoleon katonai ereje önmagát fegyverezte le! Mint Napoleon mondotta: „Szerencsétlen vakágukban.“ Vakok voltak! Vakokká váltak és egyben süketek vezérük szavára. Az egész hadseregnek több mint a fele ütközet nélkül dült ki a sorokból.

Chateaubriand is írja: „Katonáink érezték, amint lábaik elhálnak; **kék és megmerevedett ujjai elengedték a fegyvert**, amelynek érintése égette azokat. Földre buktak, a hó befödte őket, kis sirhalmok képződtek... A kelő nap rásütött a medreden és holtan fekvő katonákra.”¹³

November 4-én Napoleon Orchaban elégette a feljegyzéseket, amelyekben az eseménytelen tél borzalmasságait jegyezte fel, nehogy az utókor értesüljön a rettenetes kudarcról.¹⁴ De minden feljegyzésnél jajgatóbban örökítették meg a kínos borzalmakat és szörnyűségeket Ádám Albrecht csataképei, amelyeknek személyi alakjairól jellemzően mondotta valaki, hogy csak bőrük van meg, bordájukra feszítve.

Nagyon érdekes Tolsztojnak a véleménye e dologról. A „Háború és Béke” c. művében így ír:

„(Oroszországban) a csapatok ugyanazok voltak, a tábornokok, az előkészületek és a rendelkezések szintén; ugyanolyan kurta és erélyes volt a hadiparancs, sőt még ő (t. i. Napoleon) maga is ugyanaz volt, — ezt tudta, sőt azt is tudta, hogy ő maga most sokkal gyakorlottabb volt, mint annak előtte; még az ellenség is ugyanaz volt, mint Austerlitznél vagy Friedlandnál; **de kezének szörnyű lendülete** valami bosszorkányság révén **tehetetlenül hanyatlott alá**... És látta, hogy azok a hadviselés terén tapasztalt emberek, **akik őt körülvették, mind ugyanezt érezték**... Olyan volt ez, mint amikor az ember azt álmodja, hogy egy gonosztevő üldözi, álmában rá is veti magát és azzal a rettenetes erővel, amelyről tudja, hogy semmivé kell tennie üldözőjét, le is üti őt, de amellet **érzi, hogy erőtlen és puha keze, mint a rongy, lehanyaglik** s a maga tehetetlensége tudatában az elodázhatatlan pusztulás fogja el lelkét. Nem egyedül Napoleont lepte meg az az álomlátáshoz hasonló érzés, hogy **kezének rettenetes lendülete erőtlenül hanyatlik le**, hanem a francia hadsereg minden tábornokán, minden résztvevőjén és részt nem vevőjén a rémületnek egyforma érzése vett erőt.”¹⁵

Tolsztoj, persze mint görögkeleti vallású és pápaellenes érzelmű ember, nem meri megadni a pápának azt az elégtételt, hogy az ő sujtó szavának, egyházi büntetésének tulajdonítsa Napoleon és seregének szinte érthetetlen kudarcát. De lángesze és kitűnő írói szimatja a francia hadsereg szokatlan tehetségtelenségére, erővesztésére és fejvesztettségére nem talál más magyarázatot, mint valami kézzel nem fogható, meg nem figyelhető, érthetetlen, titkos hatalmat, amelyet ő „bozorkányságnak” nevez.

„Előző este — így szólt Napoleon Molé grófhhoz — még a világ diadalmas ura voltam, a modern idők legszebb hadserege állott parancsnokságom alatt s másnapra már semmi sem maradt.”¹⁶

Napoleon december 18-án szinte felismerhetetlenül érkezett meg a Tuileriákba. 48 órával előbb jelent meg a Moniteurben híres, 29-ik hadijelentése, amelyet saját kezével írt meg Molodesztónál: „A sereg elveszett, de a császár jó egészségnek örvend.”

Igy pusztultak el százezrek a félmillió hadseregből! Ott veszett a francia hadseregnek színe-java, férfi ereje, hadképes része — mondhatni emberi ellenség nélkül.

De nemcsak elpusztult, hanem hiába pusztult el. Sőt nem is csak hiába, hanem, ami Napoleonra még végzetesebbé vált, a népek kiábrándultak legyőzhetetlenségének álhitéből, fölocsudtak személyének lenyűgöző varázsából, az ellenfelek pedig visszanyerték önbizalmukat.

Sőt még tovább volt! Magában Franciaországban a lábnyaldosó hízelgők elkezdtek bátran nyilvánítani és hirdetni császár-ellenes meggyőződésüket, hangosan bírálgatták Napoleon személyét, terveit és intézkedéseit. Amikor Murat, Napoleon sógora, Gumbinnenbe érkezett, összehívatta tisztjeit és így szólt hozzájuk: „Esztelenség volna tovább szolgálni egy örültet. **Tettein nincs többé áldás!**”¹⁷

Magát Napoleont is kiábrándította alattvalóinak szeretetéből, hűségéből, megbízhatóságából és családjához való ragaszkodásából a Malet-féle államcsíny és a kormányközegeknek ekkor tanúsított magatartása.

A teljes és általános hangulatváltozás következtében a katonák kezdtek szökdösni a hadsereg kötelékéből, a behívottak nem jelentkeztek és több helyen lázadásra került a sor. Az orosz veszteség egyúttal óriási anyagi kárt is jelentett,

nem is számítva azt a közel 10 millió arany frankot, amely a visszavonulás alkalmával orosz kézre került.¹⁸

Ime a pápa sujtó szava!

III. FEJEZET

A pápa és Napoleon fogsága

Az olvasó talán joggal vetheti ellen, hogy az előző két fejezet említette események körül észlelt összefüggésben az u. n. „véletlen” szerepelt. Lehet.

Ám az olvasó a következőkben Napoleonnak éppen a pápával és csak vele szemben elfoglalt álláspontja körül, a két személy sorsa között olyan csodálatos párhuzamot vagy ellentétet fog felfedezni, amely önkénytelenül is egy felsőbb kéz irányításának gondolatát sugallja. A hívő pedig valóra várt-nak fogja találni a régi mondásokat: „Isten sem nem siet, sem nem felejt!” És: „Isten malmait lassan őrölnék, de biztosan!” Ime:

a) Napoleon két ízben vetette a pápát fogságba (VI. Pius 1796-ban és VII. Pius 1809-ben). Napoleont is két ízben fogták el és vitték fogságba (1814. és 1815.).

b) Napoleon két helyen tartotta a pápát tartós fogságban: Savonaban és Fontainebleauban (másfélhónapnál rövidebb tartózkodást nem veszünk számításba). Napoleon is két helyen volt fogságban: Elba és Szent Ilona szigetén.

c) A két pápának, mint fogolynak az útja 153 napig tartott. (VI. Pius febr. 20-án hurcolták el és Valenceba júl. 14-én ért. De az útból le kell vonni a Brionçonban töltött 38 napos tartózkodást. VII. Pius útja letartóztatásától számítva Savonába érkezéséig 46 napig tartott.)

Napoleon két útja is ugyanannyi ideig, 153 napig tartott. (Első útja Elbaig: ápr. 20-tól máj. 4. = 14 nap. Napoleon 2. útját júl. 15-től számítva, amikor maga intézkedett, hogy az angol hajóra szálljon, okt. 15-ig, amikor Szent Ilona szigetére ért, de itteni pihenő után csak dec. 10-én érkezett Longwoodba.)

d) Több mint 7 évig volt a két pápa a fogságban (1798-9 és 1809-14). Ugyanilyen ideig tartott Napoleon fogsága is (1814. VI. 4. — 1815. III. 1. és 1815. VII. 15. — 1821. V. 5.).

e) A két pápát az elfogatáskor megmotozták. Minden értéket elvettek tőlük.

Napoleont már maguk a franciák kifosztották. Még Elbába küldése idején megtakarított 11 millió franknyi magánvagyonát, a korona-gyémántokat, híres evőkészletét, sok dohányszelencéjét és sok más értékes holmiját elvették tőle minden jog és méltányosság nélkül.¹⁹ Majd az angolok motozták meg. A Bellerophon-ból való kiszállás alkalmával őt és kíséretét a legalaposabban és nagyon szigorúan motozták meg. Lefoglalták az aranyakat, ékszereket és váltókat.²⁰

Annak idején VI. Pius pápa ujjáról lehúzták még a gyűrűt is, **főpapi méltóságának jelvényét**. Napoleont megfosztották **hadvezéri és tábornoki méltóságának jelképétől**: A „Northumberland” kapitányának kiadott utasítás egyik pontja szerint „Napoleont le kell fegyverezni!”²¹ Egy katonára ez a legmegalázóbb, hát még egy hadvezér-császárra!

IV. FEJEZET

Még a fogság előtt

Már jóval VII. Pius pápa letartóztatása és fogságba hurcolása előtt mindenki, maga a pápa is számított ez eshetőségre. A pápát nemcsak figyelmeztették e reá váró veszedelemre, hanem megmentésére is gondoltak és szökést ajánlottak neki. Sőt maga Napoleon is számított erre. Ezért az összes kikötőket és parti tartományokat megszállották katonái.

A pápa hűséges hívei részletes tervekkel is dolgoztak ki a pápa megmentésére, sőt fegyveres védelmére. IV. Ferdinánd gyorsjáratú hadihajót küldött az angol kormány hozzájárulásával, hogy a pápát titkon felvegye. A hajón több szobát rendeztek be a pápa és az őt követni akaró bíborosok részére. Maga az angol kormány a pápa kimentésére fel akarta használni Paul Macpherson skót papot. Ennek feladata lett volna felkeresni a pápát és közölni vele, hogy angol hajó is készenlétben áll számára és angol csapatok éjjel partra is szállnának érdekében.²² De Pius kijelentette, hogy nem akar futni és inkább engedi, hogy erőszakkal elhurcolják, mintsem, hogy önként elhagyná Rómát.

Majd a jezsuiták szereltek fel egy hajót, amelynek teljes személyzete, a parancsnoktól az utolsó legényig csupa jezsuita volt, nehogy más valakit életveszélynek tegyenek ki. Titkon értesítették a pápát, hogy megmentésére készen állnak, de a pápa ez esetben sem fogadta el a mentést.

A rómaiak ajánlkoztak, hogy a pápa engedélye esetén nekiesnek a franciáknak. Egy gazdag úr ajánlkozott, hogy 500 emberrel erőszakos úton kiszabadítja a pápát a Quirinálból. Egy másik az Angyalvár elfoglalására vállalkozott.

De a pápa mindenkit békére, önmegtagadásra intett, megparancsolta, hogy a francia katonákat barátságosan fogadják, ajánlotta, hogy hódoljanak meg Isten rendelése előtt, sőt elégedetlenségével fenyegette meg mindazokat, akik a legkisebb zavart idéznék elő.²³

Több ízben kijelentette, hogy bízik Napoleon nagylelkűségében.

Tudjuk, hogy milyen keservesen csalódott a császárban. Nos, ugyanez a sors érte Napoleont is.

Neki is felajánlottak egy csomó menekülési módot, mielőtt Szent Ilonára szállították volna. Őt is két hajó akarta megszöktetni. Az egyik a Gironde torkolatánál várt rá, a másiknak amerikai tulajdonosa biztosította, hogy úgy elrejtí a hajón, hogy az angolok nem fognak rátalálni. A Loire mögött vonuló hadsereg is felajánlotta, hogy megvédi ellenségeivel szemben.

De Napoleon visszautasította a mentési ajánlatokat. Az angolokra bízta magát, bízott a nagylelkűségükben. Tudjuk, hogy ő is mennyire csalódott. Ő maga panaszkodik Szent Ilonán: „I'ai eu la sottise, elkövettem azt az ostobaságot, hogy John Bull kezébe adtam át magamat és íme most mindenféle pilulát le kell nyelnem.”²⁴ Angol orvosának így nyilatkozik: „Én megmutattam az ön nemzetének, hogy milyen magas véleményvel vagyok az angol becsületről, azzal, hogy átadtam magam nekik, holott annyi éven át harcoltam ellenük. Most fájdalommal látom, hogy tévedtem.”²⁵ „Un écolier eut été plus habile que moi.” És Antommarchi előtt így panaszodik: „Átadtam magamat a britteknek, mert közöttük akartam sátramát felütni és becsületes vendégszeretetet reméltem, de e helyett minden népjog ellenére is bilincseket raktak rám.”²⁶ E nyilatkozatai eléggé kifejezik szörnyű csalódását.²⁷

V. FEJEZET

A lemondás

a) Napoleon Fontainebleauban felszólította a pápát s kényyszeríteni akarta, hogy **mondjon le** világi uralmáról. Ké-

sőbb a hatalmak **ugyanabban a városban**, ugyanabban a palotában és a palota ugyanama szobájában kényszerítették Napoleont a trónról való lemondásra.²⁸

b) Napoleon a pápának lemondás esetére **kétmillió frankot** ígért évi nyugdíjul (1813. konkordátum javaslat 3. p.). Az 1814. évi fontainebleau-i szerződés 6. cikke értelmében a szövetséges fejedelmek Napoleonnak is éppen kétmillió frank járadékot állapítottak meg a francia államkincstár terhére.

c) Napoleon soha sem fizette meg a pápának a 2 milliós frankot a tőle elrabolt egyházi állam kárpótlása címén. Igaz, hogy a pápa el sem fogadta volna, amint az első részletet valóban vissza is utasította.

Az 1814. ápr. 11. szerződés alapján Napoleon javára megállapított 2 milliónyi járadékból sem juttattak a volt császárnak egyetlen fillért sem.²⁹ Még azt sem engedték meg neki, hogy anyja vagy testvérei küldjenek neki pénzt.³⁰ Igaz, hogy Napoleon sem fogadta volna el a járadékot. Legalább is Longwoodba így nyilatkozott: „Ha az osztrák császár vagy az orosz cár bármilyen magas pénzeszeget ajánlana fel, nem fogadnám el.”³¹

VI. FEJEZET

A felségjog (szuverénitás)

Napoleon a pápától mindenképpen olyan egyezményt akart kicsikarni és vele aláíratni, amely egyetlen politikai jogot sem biztosított volna neki, kivéve néhány színleges jogot és az említett évjáradékot. És íme Napoleon a feltétlen lemondása után így szólt Caulaincourthoz: „A legnagyobb szenvedés, amely mindent felülmúl, az, hogy be kell fejeznem pályafutásomat, még pedig oly egyezmény aláírásával, amelyben egyetlenegy általános, egyetlenegy erkölcsi érdeket nem tudtam biztosítani, mint színeink fenntartásáért... és oly egyezményt kell aláírnom, amelyben pénzt adnak.”

Napoleon a pápában csak az Egyház vallási fejét ismerte el, nem pedig, mint világi felségjog tulajdonosát (mint szuverént). Különböféle küldöttségek előtt a pápát egyszerűen „római pap”-nak nevezte. Kijelentette, hogy Krisztusnak nem két helytartója van, a pápa és a császár, hanem csak egy: a császár. „Az Isten a császárt hatalmának helytartójává és képviselőjévé tette a földön.”³² Ő maga mondotta Szent Ilona szige-

tén: „Tervem volt, hogy a pápa világi uralmának véget vettek, alamizsnásommá teszem és Párizst rendelem a keresztény világ fővárosává.”³³

Nos, a hatalmak Napoleont is kényszerítették a felségigogról való lemondásra. Szent Ilona szigetén tiltakozott az ellen, hogy nem ismerik el és nem nevezik császárnak vagy felségnek, hanem csak tábornoknak, sőt egész fogsága alatt ez a körülmény bántotta legjobban.

„Inkább meghalok, inkább lenyúzatom magamat — ismételtette VII. Pius pápa a fogságban — mintsem, hogy egyházfői jogomról lemondjak.”

„Inkább meghalok, inkább százszor odaadom életemet — ismételtette Napoleon Szent Ilona szigetén — mintsem, hogy hozzájáruljak a Bonaparte tábornok címzéshez.”³⁴ „Görccsösen ragaszkodott a császári címhez — mondja egyik életírója — mint a vízbefülő kapaszkodik a szalmaszáliba.”³⁵

De hiába volt minden tiltakozása. Amikor a derék, önfeláldozó Bertrand, Napoleon „főudvarmestere”, urának, a császárnak nevében tiltakozott Ófelségével való bánásmód ellen, azt a választ kapta, hogy Anglia nem ismer „Napoleon császárt”, hanem csak „Bonaparte tábornokot”. A volt császár kivezető utat ajánlott: hadd nevezhesse magát Durocnak vagy elesett segéd tisztje nevében Muironnak, de Anglia ezt is megtagadta tőle, mint a fejedelmek különleges jogát. Végül csak Napoleon Bonapartenak vagy egyszerűen Bonapartenak hívták, még az angol tisztek is. Egy alkalommal bekiáltottak hozzá: „Come out Napoleon Bonaparte!”³⁶ Sőt a kormányzó kísérletet tett, hogy a Bonaparte szót is az eredeti „Bounoparte” szóval helyettesítse.

„Ekként — mondja Napoleon egyik életírója — hét neve után ilyen gúnyos kerülő úton tér vissza a nyolcadikkal pályájának kiinduló pontjához.”

Amikor Napoleon már annyira rosszul volt, hogy csupán folyadékot tudott magához venni, nemcsak sétálni, de jóformán még ülni sem tudott, Bertrand gróf 1820. szeptemberében Lord Liverpoolhoz kérvényt akart felterjeszteni, hogy szállítsák el a császárt kedvezőbb éghajlatú helyre és jelentette, hogy a beteg okvetlenül ásványvízre szorul, Lowe azonban nem is továbbította a kérvényt azzal a megokolással, hogy az írás Napoleont császárnak címezi.³⁷

A császári cím megvonása még Napoleon halála után is érvényben maradt. Szent Ilonán sírját néhány kőlappal és

egy használhatatlan takaréktűzhelyről leszedett csempékkel fedték be. Napoleon hívei engedélyt kértek, hogy az egyik csempére ráírassák Napoleon nevét. A kormányzó azonban ezt csak azzal a feltétellel engedte meg, hogy a Napoleon név mellé odairják a Bonapartet is, úgyhogy a névírás el is maradt.³⁸

Napoleon a pápát a nemzetközi jog ellenére tartotta fogságban. És íme Napoleon szava: „A nemzetközi jog ellenére hoztak ide és én ezt a jogukat, hogy engem itt fogva tartanak, elismerni nem fogom.”³⁹

VII. FEJEZET

A fogság helye

Fontainebleaut kivéve, Napoleon a két fogoly pápát méltatlan helyeken tartotta, nem is szólva az útközben felhasznált fülkékről, pajtákra, útszéli korcsmákról, amelyben a pápának éjjeli nyugalmat engedtek.

VI. Pius lakása a valencei fellegvárban miben sem különbözött jobb fajta börtöntől.

VII. Pius pápát Savonában eleinte külső, szinte fejedelmi fénnel vették körül, mert Napoleon szerette volna elhitetni a világgal, hogy a pápa nem fogoly. De a pápa „oly csekélyre szabta igényeit, mintha csak ismét Chiaramonti, a szerzetes, valamely bencés kolostor cellájában lakott volna.” **Mindössze három egyablakos szűk szobára szorítkozott. Néha a palotához tartozó, alig 50 lépés hosszú kertben szokott sétálni.**⁴⁰ (E kövér betűkkel jelzett két körülményt jól jegyezzük meg!) De hallottuk, hogy Napoleon a pápának engedélyezett külsőségeket is lassanként visszavonta és VII. Pius lakása is a szó legszorosabb értelmében vett fogházzá vált. **A pápát a legszigorúbb őrizet alatt tartották.** Minden mozdulatát figyelték és felfelé jelentették.

Napoleon helyzete hasonló volt Longwoodban.

„Tegnapig — írja az egyik életrajz — istálló állott Longwood helyén. Csak most alakították át lakóházzá, négerek és matrózok fapadlóval borítják a trágyát, de arra nincs gondjuk, hogy előbb eltakarítsák a ganéjt. Így történik aztán, hogy nem sokkal a császár beköltözése után beszakadnak a rothadásnak induló padlódeszkák, itt-ott felszínre tör a trágyalé, mire a császár egy másik szobába költözik. Tehén- meg lóis-

tállóból, mosókonyhából faragtak otthont neki meg kísérőinek. Hálószozája sötét, szűk lyuk, a falát papiros borítja s nagy salétromfoltok ütnek ki rajta. A könyveket belepi a penész.”⁴¹

A ház tetőzete deszkákból állott, amelyet kátránypapírral fedtek be. O'Meara írja, hogy „A tákolmány nemcsak a patkányok betolakodására volt alkalmas, hanem a nap heve megolvastotta a kátrányt, amely befolyt a szobánkba, a hézagokon pedig csakúgy ömlött be az erős eső.”⁴² A császár angol látogatók előtt ekként fakadt ki: „E deszkabódéban lakom, amelyben majd megemészt a nagy forróság vagy elgyötör a hideg nedvesség.”⁴³

O'Meara azt mondja, hogy még soha nem látott lakást, amely a penésztől és nedvességtől ennyit szenvedett volna.⁴⁴ Antommarchi pedig megjegyzi, hogy „A nedvesség mindkét szobában szörnyű volt. Mindent tönkretett. A nanquin szövet darabokra hullott.”⁴⁵ Ugyancsak Antommarchi említi, hogy midőn bemutató látogatást tett Napoleonnál, a sötét szoba miatt eleinte nem is látta a császárt.⁴⁶

Ebben a nyomorúságos házban Napoleonnak is három szoba jutott, mint amennyit Savonaban és Fontainebleauban a pápa használt. 6 szobát adtak ugyan rendelkezésére, de az egyikben Marchand lakott, a másik előszobaféle volt az alantosabb szolgák részére, az eredetileg hálószozául szolgáló helyiség használhatatlanná vált, mert a trágyalé feltört benne, úgyhogy Napoleon a dolgozószobáját használta hálószozául is. Sőt nyáron még az u. n. billiárdszobát sem lehetett használni a rettenetes hőség miatt.⁴⁷ Viszont télen meg olyan fahiányban szenvedett, hogy egy alkalommal Novarre egy ágyat tört darabokra, hogy befűthessen vele, „ami persze nem sokat használt.”⁴⁸

Még Napoleon halála után sem becsülték meg a nagy császár egykori lakását. Berendezését elárverezték, a házat egy farmer vette meg. A császár lakta két szoba azzá lett, ami azelőtt volt, tehénistálló és disznóól.⁴⁹

Amikor a francia kormány elhozatta Napoleon hamvait Szent Ilona szigetéről, a küldöttség kegyelettel akarta felkeresni azt az épületet, amelyben a császár csaknem hat évet töltött. De milyen, kegyeletet mélyen sértő állapotban találták meg azt. A küldöttség tagjai alig tudták elhinni, hogy e helyen valaha ember lakhatott. Seholy ajtó, ablak, csak szétroncsolt hulladékok, üvegcserepek. Las Cases írja egyik jelenté-

sében: „A fájdalomtól és a fölháborodástól izgatottan állottam ott, könnyeim folytak és el kellett hagynom a helyet, aznap nem voltam már képes bármit is megtekinteni.”⁵⁰

A franciák sok éven át nem törődtek az „Átok majorjával”, ahogy ők Longwoodot elnevezték, de a világháború után ismét feléledt a nemzeti büszkeség és önérték. Gyűjtést rendeztek, hogy a düledező, omladozó, patkányok és férges fészékévé vált majort illő alakban helyreállítsák. Össze is jött nagyobb összeg, de a hírhedt Stavisky kezén elúszott az egész. Csak jóval később történtek az épületen komolyabb javítások.

VIII. FEJEZET

A bánásmód

Napoleon a fogoly pápával szemben illetlenül, sértően, megalázóan goromba és durva volt, szívtelenül és méltánytalanul bánt vele. Fontainebleauban volt pillanat, amikor a pápa attól tartott, hogy a császár torkon ragadja, annyira toporzékolt haragjában, mert a pápa nem engedett elveiből.⁵¹ Innen van, hogy mindenütt hitelre talált az a hír, hogy a császár arcul ütötte a pápát, holott e hírt maga a pápa cáfolta meg.

Napoleonnal is szintén így bántak. Tiltakozott, hogy fogolyként kezelik. Törvényekre hivatkozott, áruságról és álnokságról beszélt. Toporzékolt. „Mindennap — panaszkodott — megismétlik kivágásukat, hogy engem megalázzanak és meggyalázzanak.”⁵²

De Chateaubriand joggal kérdezi: „Illett-e ez hozzá? Nem gúnyolta-e ő is ki a jogot? Nem taposta-e ő is uralmának idején lábbal ezeket a szent dolgokat, amelyekre most hivatkozik?”⁵³ Nem fogatta-e el és tartotta-e ő is fogságban hosszú ideig a pápát, **jóakaróját**, császárrá való felkenőjét, **legfőbb lelkipásztorát**? „Ezzel példát mutatott Angliának, hogy azt tegye, amit ő maga is elkövetett.” Nem hivatkozhatott hát jogra, ha az angolok is szűkkeblűen és méltánytalanul kezelték — legnagyobb volt **ellenségüket**.

Szent Ilona szigetén Napoleonnak csak 12 angol mérföldnyi területe volt mozgási szabadságra. E területen túl is mehetett. De csak angol őr kísérete mellett. Mivel azonban ez bántotta és sértette önértékét, idővel lemondott erről a jogáról is. Különben este 9 óra után nem volt szabad lakását el-

hagynia. Las Caseshez írt levelében (1816.) ekként panaszkozik a császár: „Tűszúrásokkal ölnek meg engem. Mindannak hiánya, ami az élet fenntartásához szükséges, gyorsan fog velem végezni.”⁵⁴

Amikor O'Meara 1817. jan. 1-én boldog új évet kívánt Napoleonnak, a császár ekként válaszolt: „Talán meghalok, ami még jobb lesz a mostani állapotnál, rosszabb már nem lehet.”

Különösen bántotta, vérig sértette és a végsőkig elkeserítette Napoleont Sir Hudson Lowe kormányzó viselkedése vele szemben. A pápa legalább fejedelem, uralkodó, császár részéről szenvedte a sértő, bántó viselkedést. De Napoleonnak olyan személy részéről kellett a legnagyobb megaláztatást szenvednie, akit ő még mint embert is utált, gyűlölt és megvetett.

Már amikor Napoleon először megpillantotta szeplős arcú, vöröshajú börtönőrt, így nyilatkozott róla: „Fertelmes ember! Igazi akasztófavirág. Sanda szemmel nézett rám, mint egy csapdába esett hiéna.”

Máskor: „Ennek a kormányzónak nincs más célja velem, mint, hogy engem lassan megöljön. Ő ismeretlen megszorításokra hivatkozik és értésemre akarja adni, hogy azokat az ő jóságának köszönhetem.” „A börtönt, a kéz- és lábbilincset megszokja az ember, de sohasem másnak a szeszélyét.”⁵⁵ „Ez a Hudson Szent Ilona páriája, amire rátekin, amit megérint, tisztátalanná válik. Ő a butaságnak és gonoszáságnak olyan keveréke, hogy titkos ösztönöm óv tőle.”⁵⁶

Amikor Napoleon a kormányzótól szén helyett fát kért, mert a szénzapot nem bírja, Lowe azt válaszolta, hogy „Nem szoktam mások szeszélyéhez alkalmazkodni.”⁵⁷

Hallottuk, hogy Napoleon kéjjel küldette a pápának azokat a híreket, amelyek a püspökök, bíborosok vagy papok pápaellenes nyilatkozatairól vagy állásfoglalásáról szóltak. Hogy hogyan bántak Napoleonnal is, arra talán elég jellemző Napoleonnak következő kijelentése: „Aggódtam, hogy fiamnak valami baja történt, de pillanatnyi gondolkodás meggyőzött arról, hogy nem úgy van, mert ellenkező esetben a kormányzó rögtön értésemre adta volna, hogy engem megkeserítsen.”⁵⁸

Napoleon a pápát teljes tétlenségre ítélte. A fogságban Napoleont, ezt a csupa élet, mozgás, munka, törtetés, erély-embert is megállásra, mozdulatlanságra, céltalanságra, tétlen-

ségre és nyugalomra kárhoztatták. Puskin szavát idézve „a nyugalom kinszenvedésére ítélték.” Ő maga 1815-ben mondja Monge-nak: „Számomra a legkegyetlenebb kín a tétlenség” és más alkalommal így panaszodik: „Ez az átmenet a tevékeny életből a tökéletes mozdulatlanságba, mindent elpusztított bennem. On m'assasine à coups d'épingles.”⁵⁹

Napoleon röviddel halála előtt (1821. ápr. 28.) így szólt Antommarchihoz: „Majd elmondja, hogy a nagy Napoleon, a legszánalmasabb állapotban, mindenben szükségét szenvedve, magára és hírnevére hagyatva lehellte ki lelkét.”⁶⁰

Még végrendeletét is csak részben és csak jóval halála után hajtották végre.

IX. FEJEZET

Hűtlenség és elhagyatottság. I.

Napoleon, mint olvastuk, mindenképpen azon erőlködött, hogy birodalma püspökeit és papjait a pápa ellenében a maga álláspontjára hangolja és kényszerítse. E tekintetben, amint ugyancsak hallottuk, nem irtózott erőszaktól, börtönbüntetés-től, száműzetéstől, hivatalmegfosztástól, kitüntetés elvonástól, sőt kivégzéssel való fenyegetéstől sem.

Ezenkívül, hogy a pápa ellenállását megtörje, őt teljes elkülönítésre ítélte. A két fogoly pápa mellől eltávolították ezek kedvelt bíborosait és tanácsadóit. Viszont a kémszerű embereken kívül senkit sem engedtek a pápához, még a Szentatya legbizalmasabb embereit sem. A teljes elhagyatottság sorvasztó lelki kínját kellett a pápának átszenvedni.

Nemsokára Napoleonnak is meg kellett ízlelni a tőle való hűtlen elszakadásnak, a rút hálátlanságnak, az övéitől való megfosztottságnak és az elhagyatottságnak teljes keserűségét.

Még császár korában meg kellett érnie, hogy az áru-lás saját testvérei között ütötte fel először fejét. „Bátyjától jobban kellett tartania, ha párizsi palotájában tartózkodott, mint mikor Madridban királyi trónján ült.”⁶¹ Murat fegyverszünetet kötött Angliával és szövetséget Ausztriával. Elisának a tanácsadója az áru-ló, jellemtelen Fouché, aki a császár halálát kívánja és akiről később Napoleon kijelentette, hogy megbánta, hogy fel nem köttette.⁶² Louis megszegte bátyja tilalmát, úgyhogy a császár számkivetéssel akarta sujtani. Jero-

mos cserben hagyta országát, népét s titokban megszökött. Lucien duzzogva távolmaradt. Hasonlóképp cselekedtek tábornokai is. „Nincsenek már tábornokaim — panaszkodik —, a moszkvai hideg felmorzsolta erkölcsüket.” Elbai útja előtt búcsút kellett vennie katonáitól és útközben értesült, hogy Augerun herceg tábornagy is elárulta őt.

Mikor Elba szigetére ért, anyja és Paula kivételével, testvérei, sógorai, rokonai, akiket nagygyá, gazdaggá, előkelővé tett, és akikre császári családját építeni akarta, sorsára hagyták.⁶³ Közben Jozefin is meghalt. Előzetesen levelet sem írt a császárnak, ellenben 3 milliónyi adósság maradt utána, amelyet a hitelezők Napoleonon követeltek.

De mindez csak ízelítő volt. A teljes elhagyatottságot, a leghütlenebb elpártolást, a legrútább hálátlanságot, a legfájdalmasabb elszakítást csak 1814 óta ismerte meg.

Még nem fosztották meg trónjától és máris búcsút kellett vennie nejétől és fiától (1814. jan. 24.), akiket II. Ferenc, Esterházy herceg útján elszakított tőle. Soha többé nem láthatta őket viszont.

Ami ezután következett, azt talán előre sejthette a császár. Caulaincourthoz ekként szólt: „Ó, ön nem is sejti, mit cselekesznek majd ellenem 3—4 nap alatt. Nem sejti, hányan vannak, akik engem cserben fognak hagyni.”

A császár megparancsolta József testvérenek, hogy maradjon Párizsban, de ez elmenekült, ami Napoleont rendkívül felbőszítette. A lipcsei csata után minden szövetségese elhagyta. 1814. ápr. 1-én a senatus, amely még csak néhány héttel előbb rabszolgaként várta császári parancsait, elfordult tőle, a következő napon pedig kimondta a császár trónvesztését és a hadsereget feloldotta a hűségeskül alól. A városi képviselőtestület a Bourbonok mellett nyilatkozó falragaszokat függesztett ki és hivatalnokainak legtöbbjé magáévá tette a szenátus trónfosztó határozatát. Talleyrand Napoleon jobbkeze és tanácsadója volt, a császár herceggé és politikai bizalmasává tette. Róla mondotta egyszer, hogy őt és feleségét szereti legjobban.⁶⁴ Most ő is hűtlenül elárulta urát. A Párizsba vonuló cár nála szállott meg. A bécsi kongresszus Talleyrand javaslatára határozta el (1815. márc. 13.) Napoleon nyilvános száműzetését.⁶⁵

Amikor Napoleon felajánlotta szolgálatát a kormánynak, mert még a haza első katonájának érzi magát, Fouché miniszter gúnyosan mondotta: „Mint császár már nem segíthet raj-

tunk és káplárnak már nagyon kövér." Cambacérés, aki elsőnek köszöntötte Napoleont császárnak, ellene fordult.

Marmont, Napoleon ifjúkori barátja volt, együtt nevelkedt vele, a császár fokról-fokra emelte. Raguza hercegevé tette, a hadsereg egyik legszámottevőbb és legvitézebb tábornoka volt. Most egész hadtestével a szövetségesekekhez pártolt.

A császár saját apósa, Ferenc császár kijelentette, hogy vejeről nem akar többet hallani, vele többé nem tárgyal.

Napoleon Berthier-re bízta a hadsereg parancsnokságát, hogy azt az ideiglenes kormánynak átadja. Berthier megígérte, hogy visszatér. Napoleon kétségbeesetten várta visszajövetelét. De hiába várt. Sőt mindennap valamelyik más magasrangú tiszt hagyta őt faképnél.

Ney, Levebre, Oudinot és Macdonald, legjobb vezérei, a többi tábornok nevében is, a császár elé állottak és jelentették, hogy nincs más választás számára, mint a lemondás. Másnap a hozzá visszatért tábornagyok nyíltan megtagadták neki az engedelmességet és újra felszólították, hogy most már minden feltétel nélkül mondjon le a trónról.

Ha valaki hálás lehetett Napoleonnak, hát elsősorban Bernadotte János, a volt altiszt lehetett. Napoleon tábornaggyá emelte, évi 300.000 frank járadékot és 200.000 frank ajándékot juttatott neki, hercegi rangra emelte, megbocsátotta neki auerstädti, wagrami és walcherni magatartását és egyéb harcászati baklövéseit, sőt az összeesküvést is, amelyet megbuktatására szőtt. Napoleon segítségével lett Svédország királya. Közben Napoleon magánpénztárából egy millióval ajándékozta meg. És Bernadotte mindennek ellenére ellenséges érzülettel volt Napoleon iránt. Amikor a császár szerencse-csilága letűnőben volt, Bernadotte az elsők között volt, akik hűtlenül elpártoltak uruktól és az oroszok és poroszok oldalán legnagyobb jótévedője ellen fordult. Sőt Bernadottenak nagy része volt a császár bukásában.⁶⁶ Akkoriban szélteben emlegették a mondást, hogy Bernadotte lángész a hálátlanságban, Fouché lángész az árulásban.

Nem csoda, hogy amikor Caulaincourt értesítette Napoleont Fontainebleauban, hogy nemcsak a saját, hanem családja nevében is le kell mondania a trónról, a császár felkiáltott, hogy nem ellenségeitől fél, hanem hálátlan barátaitól és hűtlen tábornokaitól. Kiáltványban el akart búcsúzni volt hadseregétől. De a kormány elsüllyesztette az okmányt. „Akik mindent nekem köszöntek — kiáltott fel később Napoleon —

azok most vesztetre esküdtek.⁶⁷ A császárt egyik bizalmasa megpumpolta. Napoleon odaadta mindazt, amit pénztárában talált. Emberünk a megihatottság és hála minden jelével távozott és — néhány óra múlva az ellenséghez pártolt.⁶⁸

Napoleonnak két bizalmas szolgája volt. Az egyik Rus-tam mameluk, akit Napoleon egyiptomi útjáról hozott magá-val. Ezt a császár mindig bőségesen jutalmazta és teljes bizal-mával ajándékozta meg. A másik régi, kedvelt és bizalmas szolgája Constant volt. 1814. ápr. 19-én ez a két szolgája is megszökött tőle.⁶⁹

Már csak utolsó hívei vannak körülötte: az anyja, két testvére és még hárman. De amikor kérdezi tőlük, hogy ki hajlandó őt elkísérni, az anyja kivételével a többiek zavartan kitérő választ adnak, illetve kijelentik, hogy „talán majd később követik őt”. Viszont aggkorú anyját maga nem akarja az út veszélyének kitenni. Titkára tegnap még megígérte, hogy követni fogja urát, de ma „eszébe jut”, hogy vak anyja van, aki kéri, hogy ne távozzék el tőle.⁷⁰ Napoleon magával szerette volna vinni háziorvosát, Maingaud sebészt, de ez is vo-nakodott követni őt.

„Pusztaság lett az a palota, amelyet Napoleon pusztasággá varázsolta a pápa számára!”

X. FEJEZET

Hűtlenség és elhagyatottság II.

Napoleon, amint könyvünk I. részében részletesen olvas-tuk, a saját emberein kívül úgyszólván senkit sem engedett a fogságban tartott pápához, még a Szentatya legbizalmasabb embereit sem. A Szent Ilona szigetén fogva tartott Napoleon-hoz sem engedtek az angolok úgyszólván senkit, a fogságát önként megosztó szűk környezetén kívül. Még saját anyját sem. Legkedvesebb huga, Mária Paula mindent elkövetett, hogy eljuthasson Longwoodba, de eredménytelenül.

Napoleon maga panaszkodik: „Longwoodot fátyolba ta-karják, amelyet átláthatatlanná szeretnének tenni, hogy bűnös viselkedésüket eltitkolhassák.”⁷¹ Sőt az angol O'Meara is meg-vallja: „Az angol miniszterek kívánsága volt, hogy Napoleon szelleme és teste a börtön éjjelére legyen zárva.”⁷²

Metternich, a Szent Ilonára küldött báró Sturmernek ezt az utasítást adta: „Őn a legnagyobb gonddal kerüljön ki min-

den érintkezést Napoleonnal és kíséretével és épp ily határozottsággal térjen ki az ő részükről is minden effajta kezdeményezés elől.⁷³

Jellemző a következő eset: Egy alkalommal Szent Iloná szigetére érkezett egy német növénytantudós, hogy az ottani növényzetet tanulmányozza. Róla megtudta Napoleon, hogy Schönbrunnban látta feleségét, Mária Lujzát és fiát, sőt velök néhány szót is váltott. Rendkívül szeretett volna a tudóssal találkozni, hogy valamiféle hírt kaphasson övéiről, de mint maga mondotta, „a barbárok megakadályozták őt ebben.”⁷⁴ „C'est le comble de la cruauté. Csak barbár lehet az — panaszkodik — aki egy férjtől és atyától megtagadja azt a vigaszt, hogy olyan emberrel beszéljen, aki röviddel előbb feleségét és gyermekét (itt megremeg Napoleon hangja) látta, velök beszélt és őket érintette. Az emberevők ezt nem tennék, ők szégyenkeznének ilyen kegyetlenség miatt.”⁷⁵

Érdemes elolvasni Dr. Antommarchi feljegyzéseit, hogy mily óriási akadályokat gördítettek neki Szent Ilonára való utazása elé az angolok. Még csavargókat is felbéreltek, hogy kezdjenek ki vele és ez alapon a rendőrségnek jocíme legyen az orvost letartóztatni.⁷⁶

Idegeneknek Longwood táját csak igazolvánnyal volt szabad megközelíteniök.

Idővel Napoleonnak még szűk környezete is megfogyatkozott. Hat év múlva felére csökkent. Hűségese emberét, Las Casest elszakították tőle, bár ő maga (Las Cases) is már előzetesen mindenféle ürügyet keresett, hogy odébb állhasson.⁷⁷ Gourgaud tábornok csak két évig bírta ki, azután maga kérte elbocsátását. Sőt összebarátkozott az angolokkal és ajánló levelet kapott ura halálos ellenségétől. Montholon grófné, majd O'Meara, kedvelt orvosa, is elhagyta a szigetet. Napoleon végső betegségében értesült Lajos öccsének gonosz röpiratáról. Élete utolsó négy hetében még látnia kellett, hogy elhagyta négy szolgája és az öregebb pap is. De még az a két úr is, aki utoljáig bírta ki, azon gondolkodott, hogyan szökhetne meg. Montholon gróf tábornok már helyetteséről akart gondoskodni, a hűségese Bertrand pedig, akivel viszont Napoleon volt hálátlan, szintén utazni készült és régóta magábafojtott igazságokat vágott ura fejéhez.⁷⁸

„Ha ez így folytatódik — mondja a császár Marchand nevű komornyikjának, — végül már csak ketten maradunk itt, te meg én.”⁷⁹

Felesége pedig? Négy évig éltek együtt. Mária Lujának sohasem volt oka panaszkodni urára. Napoleon ellátta őt pénzzel, kedveskedéssel, pompával, minden kívánságát teljesítette. Míg Napoleonnak Jozefinhez való vonzalma inkább érzéki természetű volt, addig Mária Lujához való szerelme eszményi és állandó volt. Maga Mária Lujza édesatyját levélben, Schwarzenberg herceget pedig élőszóval, nem tudta eléggé megnyugtanni és biztosítani, hogy a császár milyen szerető, figyelmes és odaadó férj.⁸⁰ Tudjuk, hogy Napoleon azért vált el első feleségétől, mert nem kapott tőle utódot és azért vette el Mária Lujzát, mert tőle remélte családjá fennmaradását. És mégis, mikor Mária Lujza szülésekor választania kellett az anya és gyermeke élete között, ő az anyáé mellett döntött.⁸¹

Napoleon már Elba szigetén két galambot festetett a palota mennyezetére (jelképezve őt és feleségét), amelyeket egy szalag akként kötött össze, hogy minél messzebbre repülnek el egymástól, annál összébb szorul a csomó, Szent Ilona szigeten pedig asztalán az ő széke mellett üres helyet hagyott: a császárné helyét.⁸² Longwoodi börtönében sokszor, meleg szeretettel és nagyrabecsüléssel gondolt feleségére. Levelet levélre küldött az „ő Lujzájának”. Amikor Las Cases, O'Meara vagy egy-egy szolgája eltávozott a szigetről, azonnal arra gondolt, hogy őket feleségének ajánlja. O'Mearának külön meghagyta, hogy nevében üdvözlje „jó Lujzát és édesanyját”, tehát a sorrendben feleségét édesanyjának elébe helyezte.

Végrendeletében (1821. ápr. 15.) így emlékezik meg feleségéről: „Mindig volt okom, hogy büszke legyek drága hitvesemre: Mária Lujzára. Végső pillanatomban a legbensőbb érzéssel vagyok iránta.” Halála előtt így szólt Antommarchihoz: „Vigye el szívemet Pármába, az én kedves Mária Lujzámnak. Mondja meg neki, hogy gyengéden és változatlanul szeretem.”⁸³

És íme: amikor Napoleon szerencse-csillaga letűnt, Mária Lujza volt az első, aki elhagyta. Mikor Napoleon Fontainebleauban 1814. ápr. 12-én aláírta a trónjáról való lemondási okiratot, felesége a Rambouillet-kastélyban tartózkodott. Férje hiába könyörgött neki, hogy jöjjön hozzá, a császárné többé hallani sem akart férjéről. Mielőtt Bécs hozzájárult volna, hogy a kongresszus Napoleont törvényen kívül helyezze, kikerlte Mária Lujza véleményét. Vajjon szót emel-e most férje

érdekében? „Nem! Ez a nőstény — mondja Ludwig Emil — papírt vesz kezébe és ünnepélyesen kijelenti a kongresszus előtt, hogy férjével semmiféle közösséget nem vállal”.⁸⁴

Mária Lujzát annyira félre is vezették és elidegenítették urától, hogy kijelentette, ha vissza is engednék hozzá, nem menne. Még kísérletet sem tett, hogy férjéhez juthasson. Nemcsak soha nem kereste fel levéllel, de urának egyetlen levelét sem méltatta válaszra. Pedig Napoleon, valahányszor hajó érkezett James Townba, egész napon át idegesen és tühegyen várta, hogy talán kap választ vagy életjelet feleségétől. Pedig ez tudni sem akart már többé róla. Sőt ura fogsága alatt bűnös viszonyt kezdett és folytatott gróf Neipperg Ádám osztrák tábornokkal, aminek következménye még Napoleon életében mutatkozott.⁸⁵ Napoleon minderről egy ideig semmit sem tudott. De végre Meneval, a császárné volt titkára révén, mások szerint névtelen levél útján, mégis értesült a viszonyról és ennek szégyennel teljes részleteiről. Hogy a császárt mennyire szíven szúrták ezek a hírek, azt elképzelhetjük. De szerelmét nem oltották el. A titkot mélyen a lelkébe zárta és soha egyetlen zok- vagy panaszszó nem hagyta el ajkát e pontban.

Mária Lujza Napoleon halála után néhány hétre férjhez is ment Neipperghez. Sietni kellett, nehogy a gyermek még a házasságkötés előtt jöhessen a világra.

Amikor Antommarchi, Napoleon utolsó orvosa, a császár halála után tisztelegni akart Mária Lujzánál és át akarta adni neki Bertrand és Montholon grófok levelét, amelyben ezek Napoleon óhaját közölték, Mária Lujza nem fogadta az orvost. Antommarchi csak Feschhez juthatott, de, mint maga írja, a bíboros egyetlen kérdést sem intézett hozzá a volt császár felől.⁸⁶

„Sohasem volt ember annyira elhagyatott — írja Chateaubriand — mint Napoleon. Érzéketlen volt mások szenvedése iránt s most a világ az érzéketlenséget érzéketlenséggel viszonzotta.”⁸⁷

Napoleon maga ekként sikoltja világba elhagyatottságának és magánosságának elviselhetetlen kínját: „Arcizmom megrándulása nélkül tudnám fogadni feleségem, gyermekem vagy az egész családom halálhírét. A meghatottság legkisebb jelét vagy arcom elváltozását nem lehetne rajtam észlelni. De a szobámban egyedül lennem — ilyenkor szenvedek. Ilyenkor a férfi érzelmei kitornek.”⁸⁸ És Antommarchi közli, hogy a

császár több ízben felkiáltott: „Minő elhagyatottság! Minő szerencsétlenség!”⁸⁹ És más alkalommal: „Látja, minő végzet súlyosodik rám. Mindent, amit szeretek és amihez szívem fűződik, elszakítanak tőlem. Nem úgy tűnik-e fel, mintha az Ég és az emberek szövetséget kötöttek volna ellenem?”⁹⁰

Mindenkitől elhagyatva haldoklott Európa egykori mindenható ura az Óceán sziklabörtönében.

Mintha élete utolsó hetében a természet is hátat akart volna mutatni neki és hűtlenül el akarta volna hagyni. Május 4-én, halála előtt való napon, a fűzfát, amely alatt Napoleon a friss levegőt szokta élvezni, kidöntötte a tomboló vihar, a többi ültetvényt pedig szétroncsolta. Még csak egyetlen fa állott a kertben, utoljára ezt is tövestől kicsavarta és a sárba döntötte a félelmetes orkán: „Semmi se élje őt túl, ami neki kedves volt” jegyzi meg Antommarchi.⁹¹

Napoleon holttestét egy szomorú fűzfa árnyékában temették el. A közönség — igaz, kegyeletből vagy emlékszerzés végett — még ezt a szomorúfűzfát sem hagyta békén, minden kézzel elérhető ágától megfosztotta, úgyhogy még növény sem jelezhetette nyugvóhelyét.⁹²

Sírját semmiféle felirat nem jelezte, semmiféle díszítés nem övezte.⁹³

És hogy az elhagyatottságból az utolsó láncszem se hiányozzék, Sir Hudson Lowe, Napoleon sírjának látogatását vagy virággal díszítését is megtiltotta. Korláttal látta el, egy tisztből és 12 legényből álló állandó őrséggel biztosította tilalmának tiszteletben tartását.⁹⁴

Franciaország még Napoleon halála után sem hajolt meg volt nagy császáranak emléke előtt. Nem hajtotta végre végrendeletét. Ingatlanait és egyéb értékeit francia államvagyonnak nyilvánította. Visszamenően megtagadta Napoleontól a jogot, hogy érvényesen rendelkezhessék javairól. Holttestével sem törődött. Csak amikor III. Napoleon jutott Franciaország trónjára, pótolták a mulasztást.

XI. FEJEZET

Körülvéve kémekkel

Az I. Részben hallottuk, hogy Napoleon mennyire körülvette, körülzárolta a fogoly pápát kémekkel. A pápának minden szolgálója, minden alkalmazottja, minden hozzá bocsátott

vendége a francia kormány fizetett vagy hivatalból küldött kémje volt. A pápa hálósobája mellett „alvó” szolgának még a pápának éjjeli álmában esetleg elhangzó felkiáltásait, jó vagy rossz alvását is jelentenie kellett. A pápának minden lépését, minden mozdulatát figyelték.

Hasonló sors jutott ki Napoleonnak is a fogságban.

Már Elba szigetére való útjában is követték őt a hatalmak ellenőrző biztosai: Sándor cár Schuwaloffot ezzel a szóval küldte Elbára: „Én Önt fejével teszem felelőssé Napoleonért.”⁹⁵

Hát még Szent Ilona szigetén! Maga a sziget kormányzója, Sir Hudson Lowe, azelőtt az olaszországi kémszervezet főnöke volt. Tehát értett a titkos megfigyelések módjához és multját itt sem tagadta meg.

Longwood egész területét kémek járták be, akik nemcsak Napoleont és környezetét, hanem még egymást is szemmel tartották és ellenőrizték. A kormányzó még a Napoleonhoz beosztott **angol** orvost is kémekkel vette körül, pedig ennek magának is hol személyesen, hol írásban jelentést kellett tennie Napoleon hogylétéről. Antommarchi írja, hogy még az **angol** és **britt** betegeket is csak britt kíséreléssel látogathatta meg.⁹⁶

A kémkedés és ellenőrzés annyira ment, hogy távcsövekkel figyelték meg minden mozdulatot és zászlójelekkel közölték a megfigyelteket a kormányzóval. Még a többi hatalom kiküldöttei s biztosai is csak kémkedés végett tartózkodtak a szigeten.

Az őrszemek 50-50 lépésnyire álltak egymástól, éjjel pedig Napoleon háza közvetlen közelébe húzódtak. Ha a császár olykor este 9 óra után hívott valakit magához, két ór közrefogta a hívottat s a szabály értelmében a szíve tájának szegezték szuronyaik hegyét.⁹⁷

Napoleonnak és környezetének minden lépését figyelték, minden szavát, tettét, mozdulatát sőt még a tekintetét⁹⁸ is ellenőrizték és jelentették udvaraiknak. Napoleon a hatalmak biztosai közül egyedül Campbell Niel angol ezredest kedvelte meg, de később rájött, hogy ő is kém. Ezért legszűkebb környezetén kívül, már senkiben sem bízott. Még Antommarchi honfitársát is eleinte a legnagyobb bizalmatlansággal fogadta. „Én — mondotta neki a császár — minden egyes emberre gyanakodom, egyben sem bízom.”⁹⁹

Napoleonra oly kellemetlen volt a minden lépését követő és ellenőrző tiszték jelenléte, hogy lemondott a lovaglásról,

sőt később még a gyalogsétáról is, csak, hogy ne kelljen háta mögött ellenőrzőit éreznie. Ezután csak a házához tartozó kertjében sétálgatott, sőt néha napokon át még a szobáját sem hagyta el, hogy őrzői elől menekülhessen — mintha csak ebben is vonásról-vonásra utánozni akarta volna az általa fog-ságba vetett VII. Pius életmódját.

XII. FEJEZET

A levelezés ellenőrzése

Napoleon, amint hallottuk, szigorúan ellenőriztette a fogoly pápa levelezését. A pápának minden küldött és kapott levele a francia kormány kezén ment át. A pápa kezéhez csak a hivatalos francia lapot engedték vagy legfeljebb olyan más lapot, amely a francia érdek mellett szólt. Napoleon általában ellensége volt a sajtószabadságnak. A papok egyáltalán nem használhatták fel a sajtót. Minden papi, sőt püspöki rendeletet is ellenőriztek. Később pedig rendelet jelent meg, hogy egyházi személy csak a prefektus előzetes engedélyével nyomathat ki valamit.

Napoleon teljesen hasonló sorsban részesült Longwodban.

Napoleonnak, sőt minden egyes hozzátartozójának kapott és leadott levele az angol kormányzó kezén ment át.¹⁰⁰ Napoleon szerette volna keresztül vinni, hogy lepecsételt levelek útján érintkezhesék Európával, de sikertelenül. Több levelét elsikkasztották, pl. még azt is, amelyben a fogoly császár arra kérte az uralkodó herceget, hogy adjon neki hírt családjáról. Ő maga panaszkodik. „Minden leveletem őrzőim olvasnak el. Nem írhatok családomnak és családom sem nekem.”

Édesanyjának levelét csak egy év után kézbesítették a császárnak.¹⁰¹ De azt már nem engedték meg, hogy anyja vagy testvérei pénzt vagy más valamit küldhessenek neki. Mária Paula titokban ékszereket akart küldeni Napoleonnak, de küldöncét lefoglalták, az ékszereket pedig lefoglalták és Londonba szállították.

Las Cases Napoleonnak egyik legértékesebb száműzött társa volt, mert környezetéből egyedül ő tudott jól angolul. De mivel egy izben rajtakapták, hogy való, de az angol kormányzóra kellemetlen tudósítást küldött haza, elfoglalták, néhány hétig fogva tartották és a szigetről eltávolították. Napoleon szerette volna Las Casest távozása előtt még egyszer

látni és búcsúzni tőle, de a kormányzó ezt sem engedte meg, nehogy esetleg a császárnak valamely szó-vagy írásbeli üzenetét továbbíthassa.¹⁰²

Hosszú időn át a Szent Ilona szigetére érkező hajók kapitányai kötelesek voltak a hajón levő összes, főképp politikai jellegű könyvek és újságok jegyzékét bemutatni Sir Hudson Lowenek, nehogy valamely nem kívánatos sajtótermék Napoleon kezébe kerülhessen. Gondoskodtak, hogy semmi se kerüljön a kezébe, kivéve néhány könyvet és újságot, amelyet Lowe jónak talált e célra.¹⁰³ Így itt-ott kapott néhány példány Times-t vagy Morning Chronicle-t és néhány Napoleonellenes irányú francia lapot. O'Meara csempészett néha más fajta újságot a császárhoz.¹⁰⁴ Napoleon így fakadt ki Arnott előtt: „Egyetlen híradást, még egy újságot sem engednek hozzám Európából, csak az önök (brittek) kezén át.”¹⁰⁵

Még a Napoleonról szóló írásos híreket is ellenőrizték vagy lefoglalták.¹⁰⁶ Sőt Napoleon fogsága alatt az angol és több más állam sajtója Napoleonról szóló cikkeket csak előzetes jóváhagyással közölhetett.

Ahogy Napoleon a pápáról hamis és félrevezető híreket hozott forgalomba, hasonlóképpen cselekedtek vele is. Egész könyvtárnyi gúnyoló és gyalázó irat jelent meg róla.¹⁰⁷

Ő maga panaszkodott: „A rágalom minden mérgét rám irányította”¹⁰⁸ és más alkalommal: „Ma azon fáradoznak, hogy a történelmet meghamisítsák.”¹⁰⁹ Gróf Montholon Longwoodban 1821. május 17-én kelt és Borghese Paula hercegnőhöz intézett levelében írja: „A londoni újságok állandóan gyártják a leveleket Szent Ilonáról, amelynek világos célja, hogy ámitsák Európát”. Például: amikor Napoleon már a végét járta, a hivatalos újságok „Szent Ilonáról származó” leveleket közöltek arról, hogy Napoleon kitűnően érzi magát, körülbarangolja a szigetet és vadmacskára vadászik.¹¹⁰ Halálhírért meg éppen alig akarták elhinni. „Valóban beteg volt Bonaparte tábornok? — kérdezte egy idegen. — Azt híresztelték róla, hogy pompásan érzi magát”.¹¹¹

Az ellenőrzés még Napoleon halálával sem szűnt meg. „Hudson Lowe, a volt császárnak minden hagyatékát fölbolygatta, átkutatta, még azokat a csomagokat is felnyitotta, amelyeket a császár röviddel halála előtt személyesen lepecsételt. Minden zeg-zugot felkutatott”, írja Antommarchi.¹¹² Egyben megtiltotta Napoleon szívének és gyomrának Európába szállítását.¹¹³

XIII. FEJEZET

A házi orvos

Tudjuk, hogy a Napoleon letartóztatta két pápának az egészségével semmit sem törődtek. Napoleont ugyanez a sors érte Szent Ilonán. Már — mint fentebb láttuk — a lakása, a rákényszerített életmód, a folytonos bosszantások együttesen örölték egészségét.

Hallottuk azt is, hogy Napoleon mennyire visszaélt a pápa orvosi kezelésével, a pápa orvosát megvesztegette és irányította, úgyhogy a pápa egészségügyi téren is teljesen ki volt szolgáltatva a császárnak.

Napoleonnak is ugyanez a sors jutott osztályrészül.

Napoleon szükségét érezte orvosnak.¹¹⁴ Míg uralmon volt, állandóan volt mellette orvos. Elba szigetére is magával vitte Fourreau de Beauregard orvost. Szent Ilonára maga mellé kérte Maingaud sebészt. Amikor ez megtagadta a szolgálatot, a császár O'Meara britt (ír) orvost kérte meg, hogy vállalja a háziorvosi teendőket. Ha baja volt, azonnal orvost hivatott.¹¹⁵ Szeretett orvosaival tárgyalni saját bajáról és általános orvosi kérdésekről. Kikérte tanácsukat is, de ezeket csak ritkán fogadta meg. Később orvosának ágyát szomszéd szobájába rendelte.¹¹⁶

Ennek ellenére a fogságban mégis úgy kellett élnie és betegeskednie, mintha egyáltalán nem lett volna orvos az oldala mellett. Úgyszólván alig vehette orvosainak hasznát. Miért?

Először is, mert első orvosai angol alattvalók voltak, tehát az angol kormányzó alá tartoztak. Ez irányította és befolyásolta őket. Így például O'Meara köteles volt minden héten kétszer, eleinte személyesen és írásban, később csak szóval jelentést tenni Napoleon állapotáról az angol kormányzónak vagy helyettesének.¹¹⁷ A kormányzó annyira számított arra, hogy Napoleon kezelő orvosa az ő szándékai szerint tölti be hivatását, hogy amikor O'Mearát azzal gyanúsította, hogy Napoleonhoz húz, mindent elkövetett, hogy őt a szigetről eltávolítsa, ami nemsokára meg is történt. Parancs érkezett, hogy O'Meara azonnal hagyja el Longwoodot, a nélkül, hogy előbb akár Napoleonnal, akár az ott lakó bármely személlyel érintkezésbe léphetne.

Hogy mennyire az angol kormányzó hatása s irányítása

alatt álltak Longwood orvosai, arra nagyon jellemző Antommarchi következő közlése: Sir Hudson bemutatta az Olaszországból érkezett Antommarchinak dr. Stokoe (vagy Sokoe) angol orvost. Amikor Antommarchi érdeklődött Napoleon állapota felől az angol orvosnál, ez, Antommarchi szerint „először a kormányzó szeméből s tekintetéből olvasta ki az adandó választ.”¹¹⁸

Magát Antommarchit többször letartóztatták, sértegették, bosszantották, mert gyanúsították, hogy Napoleonhoz húz.¹¹⁹

Másodszor Napoleon azért sem vette, illetve merte igénybe venni orvosainak segítségét, mert joggal feltehetette, hogy amint ő megvesztegette a pápa orvosát s így a pápa ellenségévé tette azt, ugyanazt megtehetik az ő orvosaival is. Mint a német közmondás tartja: „Wie der Schelm ist, so denkt er von Andern.” Tehát nem bízott bennük, sőt félt tőlük. Amikor pl. Napoleon megtudta, hogy O'Mearának hetenként kétszer jelentést kell tennie róla, — noha éppen akkor nagyon rosszul volt — az orvosnak egyetlen kérdését sem méltatta válaszra. Kémet, ellenséget szimatolt benne, akit el akarnak idegeníteni tőle, hogy „annál hamarabb végezzenek vele (per arrivare piu presto alla fine).”¹²⁰

Már fentebb említettük, hogy Napoleon még a saját anyja és bíboros nagybátyja küldte honfitársát, dr. Antommarchit is szinte sértő óvatossággal és bizalmatlansággal fogadta, mert attól félt, hogy talán még ő is az angolok ügynöke.¹²¹ Majd esküt kellett tennie, hogy a császár állapotáról a legkisebb részletet sem közli az angol orvosokkal.¹²²

Ezért Napoleon angol orvosainak kezéből vagy tanácsukra mástól, semmiféle orvosságot nem mert bevenni.¹²³ Amikor orvosa kérdezte visszautasításának okát, a császár azzal ütötte el a kérdést, hogy sohasem élt orvossággal, holt a maga elgondolta és jónak tartott orvosságokat használta.¹²⁴ Később még orvosainak szóbeli tanácsát sem hallgatta meg.¹²⁵

Még földijétől, Antommarchitól sem fogadott el soha más szert, mint nagy ritkán ártatlan hashajtószert.¹²⁶ Sőt, amidőn egy alkalommal hosszas ellenkezés után beleegyezett, hogy egy hányást gátló szert bevegyen, előbb megparancsolta, hogy környezete, még maga is, használja a szert és csak miután azt valamennyien megízlelték, vette be ő maga is.¹²⁷

Más alkalommal a neki nyújtott narancsot keserűnek

érezvén, azt hitte, hogy meg akarják mérgezni és felkiáltott: „Már annyi sértést és nélkülözést tapasztaltam. Milyen kezek közé jutottam!”¹²⁸

Minden idegen orvos is gyanús volt előtte. Amidőn később a búcsúzó Stokoe maga helyett dr. Verlinge-t ajánlotta Napoleonnak, a császár makacsul hangoztatta, hogy mástól mint a saját orvosától nem fogad el orvosságot.¹²⁹ Amikor O'Meara tanácsolta a már nagyon beteges császárnak, hogy hívassa el Baxter orvost és kérje ki tanácsát, a császár nem merte maga elé bocsátani. „Nincs kifogásom ellene — mondotta — hogy közölje velem állapotomat, de nincs szükségem rá.”¹³⁰ Majd gyanút fogva, hogy a kormányzó keze van a tanácsban, azt mondja az orvosnak: „Elmondhatja a kormányzónak, hogy X. és Y. engem betegséggel szándékozik megölni... Sok módja van a gyilkosságnak, pisztoly, tör, méreg...”¹³¹

„Önöknek orvosoknak — mondotta más alkalommal — a másvilágon több emberületről kell beszámolniuk, mint nekünk tábornokoknak. Hányat küldtek a másvilágra, mert hűsítő orvosság helyett lázfejlesztőt adtak nekik.”¹³² „Véleményem — folytatta — hogy az orvosok éppen annyi embert megölnek, mint a tábornokok.”¹³³

Ezért fakadt ki éppen orvosa előtt: „A betegségtől felőrölve és (orvosi) segély nélkül fogok e helyen meghalni, de halálom az ön nemzetét mindenkorra meg fogja bélyegezni.”¹³⁴

Hosszú ideig, egy alkalommal álló esztendeig, egyáltalában orvos nélkül volt. Ő maga így panaszkodott: „Egy évnél tovább megfosztottak az orvosi segítségtől, elvették orvosaimat, akikben bíztam.”¹³⁵

O'Mearát 1818 júliusban, Stokoe-t pedig 1819-ben eltávolították Napoleon oldala mellől, mert Hudson Lowe azzal gyanúsította őket, hogy a fogoly felé hajlanak.¹³⁶

Napoleon anyjának sikerült ugyan kieszközölni, hogy a császár mellé végre ne angol, hanem földije, korzikai orvos kerüljön, de nem volt benne sok köszönet, sőt „Ez éppenséggel nem volt híve a császárnak, az ő kínjaiban nem hisz, betegségét politikának tartja, mert szerinte a császár így akarja elérni, hogy visszaküldjék Európába. A legsúlyosabb rohamok idején nincs mellette.”¹³⁷

Az angol orvosokat a kormány távolította el, földijét és anyja küldte honfitársát meg ő szeretné eltolni magától.¹³⁸ Két héttel halála előtt kikérgette Antommarchit e szavakkal: „Szívtelenségét soha meg nem bocsátom. Kifelé! Ki innen!”¹³⁹

De helyébe sem kíván mást. 1821. január 30-án kijelenti, hogy „Semmi esetre sem akarok angol orvosokat látni vagy tanácsukat kikérni. Inkább akarok szenvedni, mint hogy ezek engem felkeressenek.”¹⁴⁰ 1821. ápr. 28-án kiadja a parancsot, hogy „angol orvos ne érintse őt”.¹⁴¹ Május 3-án, élete utolsó hetében megismétli e parancsot. „Ha elveszíteném eszméletemet, semmi esetre se tűrjék, hogy angol orvos közelembe jöjjön.”¹⁴² Beteljesedett, amit gróf Montholon Borghese Paula hercegnőhöz írt:¹⁴³ „Napoleon (orvosi) segítség nélkül fog meghalni e rettenetes sziklán”.¹⁴⁴

XIV. FEJEZET

„Az eretnekek“

Napoleon, mint tudjuk, azt követelte a pápától, hogy Franciaország ellenségeit tekintse az ő ellenségeinek is, azon a címen, mert ezek eretnekek, illetve szakadárok.

Azzal is érvelt, hogy ő, hasonlóan a második és harmadik francia uralkodó családból származó elődeihez, az Egyház legidősebb fia, aki azért viseli a kardot, hogy védje az Egyházat. E címen tehát nem tűrheti, hogy a pápa az eretnek angolokkal és a szakadár oroszokkal összeköttetésben maradjon.

És íme! „Éppen a három nem katolikus hatalom győzelme Napoleon fölött hozta a pápát abba a helyzetbe, hogy Rómába visszatérhetett.”¹⁴⁵

Krisztus Urunk történetéből tudjuk, hogy amikor a **zsidó** Heródes halálra kereste a „zsidók gyűlölt királyát”, a zsidó Heródes helyett három **pogány fejedelem** („három királyok”) jött hódolni neki.

A katolikus Napoleon meg akarta fosztani a pápát uralmától és íme a kevély uralkodó bukása után három protestáns fejedelem sietett felkeresni, üdvözölni és megtisztelni VII. Pius pápát.

Sándor orosz cár, akadályozva lévén a személyes megjelenésben, maga helyett testvérét, Mihály nagyherceget küldte a pápához (1819), hogy átadhassa meleg üdvözlését és tolmácsolja jó kívánatait. Az angol régensherceg országa első festsőtjét, a világhírű Lawrence Tamást küldte Rómába (1819), hogy lefesse és megörökítse VII. Pius pápát és Consalvi államtitkárt a windsori királyi képtár számára. Végre Frigyes

Vilmos porosz király tisztelte meg a Szentatyát két fiával és Humboldt Sándorral, korának egyik legnagyobb tudósával (1822).

XV. FEJEZET

Az ellentét

Eddig csodálatos vagy legalább is érdekes párhuzamot állapíthattunk meg a fogoly pápa és a fogoly Napoleon sorsa között. A párhuzam a dráma első felvonásának a végén hatalmas, nagyméretű ellentétté változik.

A pápát megalázni, megtörni, letiporni akaró Napoleon utolsó távozása országából szégyennel teljes, lelkét megalázó, tekintélyét lábbal tipró volt. Viszont a pápa egyidejű bevonulása Rómába ünnepies, győzelmes, diadalmas, magasztos, fel-emelő volt.

Napoleon még Franciaországban volt. Sőt a hadiszerecsé 1814 februárjában még rövid ideig rámosolygott. Egymásután győzött az oroszok felett Champaubertnél, febr. 11-én Montmirailnál, majd 12—14-én Blücher tábornagy poroszai felett Bauxchampnál. De e részleges sikerek ellenére a tömeg máris szidalmakkal illette és főképp Páris eleste (1814. márc. 31.) után gyalázta az egykor bálványozott hőst, viszont él-tette az annak idején elűzött Bourbonokat. Napoleon élete is veszélyben forgott.

A szövetséges csapatok márc. 31-én este már megszállották Párizst. Következnie kellett volna az uralkodók ünnepélyes bevonulásának. Ferenc császár és király ezt a bevonulást oly időre szerette volna halasztani, midőn veje, Napoleon már elhagyta Franciaországot, hogy őt e szörnyű megaláztatástól megkímélje. De az orosz cár és a porosz király annál inkább sürgette a bevonulást, hogy a nép mielőbb láthassa az apóst, legyőzött vejének fővárosába vonulni.

Ferenc császár engedett s így a három uralkodó 1814. ápr. 15-én vonult be Párizsba teljes díszben, fényes kísérettel és a szövetséges hadak beláthatatlan sorával.

A tömeg nem éltette ugyan a szövetséges hadakat, de gyakran éltette a Bourbonokat és szidalmazta Napoleont.

Napoleon marsalljai elborult arccal szemlélték a győzelmes csapatok büszke díszmenetét. Marmont tábornagy írja

egyik levelében: „A keresztrefeszítés mártíriumát szenvedtem el a bevonulás alatt.” Mennyire bánthatta és sérthette a bevonulás híre magát Napoleont!

De Napoleon csalódása csak a francia földről való távozása közben és utána fokozódott.

Napoleon már Elba szigetére való távozása alkalmával meggyőződhetett a népnek ellene forduló hangulatáról. Minél jobban közeledett délnek, annál hangosabban kiabáltak: „Le a zsarnokkal! Halál a zsarnokra!” Avignonban a tömeg azt kívánta, hogy szolgáltassák ki neki a „korzikait”, hogy darabokra tépje és a Rhoneba dobja. Amikor Orgonból híre jött, hogy a csöcselék Napoleont föl akarja akasztani, a császár idegen tisztí egyenruhát öltött, a kocsiban folyton helyet cserélt és az általa gyűlölt Bourbonok kokárdáját tűzte ki. Ez az álrühába való bujás és rákényszerített színjátszás könnyeket sajtol ki a császár szeméből.

A nép hangulatára jellemző az orgoni polgármester viselkedése. Ő volt az, aki valamikor Napoleont Egyiptomból való hazatérése után **térden** állva, hódolattal üdvözölte, most az Elbára készülõ császárról a néphez intézett beszédében így üvöltött: „Tulajdon kezemmel akasztom fel, bosszút állok rajta.”¹⁴⁶

Pacca bíboros írja, hogy több ízben látta Usetztől Milánóig utaztában, hogy Napoleon szobrát a vízbe dobták.¹⁴⁷

Másodszori bukása és fogságba indulása után még jobban tapasztalhatta, hogy Franciaország kiközösítette õt magából és örül, hogy volt császára végre távozik területérõl. Egy kortárs tanúsága szerint Napoleon lemondásának hírét, az „örültséggel határos lelkesedéssel fogadták.”¹⁴⁸

Davout herceg, tábornagy, a császári gárda volt parancsnoka, aki hozzá a briennei katonaintézetben együtt nevelkedett Napoleonnal és ennek teljes bizalmával dicsekedhetett, 1815. júniusban még térden állott császára elõtt. Nyolc napra így szólt Flahaulthoz: „Az önök Bonaparteja nem akar elutazni, de meg kell minket szabadítania a saját személyétõl. Terhünkre van. Ha azt akarja, hogy ismét magunkra vállaljuk, nagyon téved. Már nem akarunk tudni róla. Mondja meg neki, **hordja el magát, mert ha nem utazik el, nyomban letartóztatom, sõt magam tartóztatom le!**”¹⁴⁹ Fouché, Napoleon volt minisztere, megizeni neki, volt urának, hogy minél elõbb utazzék el.

Napoleon annyira nem érezte magát biztonságban saját

országában, hogy inkább legnagyobb ellenségének karjába vette magát.

Mindennek homlokegyenest ellenkezőjét tapasztalhatta a világ a pápának, Napoleon fogságba indulásával egyidejű, Rómába vonulásakor.

A francia ideiglenes kormány mindjárt április 2-án a következőképpen határozott a pápára vonatkozóan:

„Az ideiglenes kormány, amely sajnálattal értesült az akadályokról, amelyekkel a pápának államaiba való visszatérését megnehezítették és fájjalja ama bántalmazásoknak folytatását, amelyekkel Bonaparte Napoleon Ő Szentségét illette: elrendeli, hogy az Ő Szentsége útja elé gördített akadályokat azonnal el kell távolítani és őt mindenütt a megillető tiszteletben részesíteni. A polgári és katonai hatóságokat utasítjuk jelen rendelet végrehajtására.”

Valóban, a pápa útja páratlan diadalmenet volt, melyet az egész világegyház örömujjongása követett. Amerre elhaladt, mindenütt határtalan, soha nem észlelt lelkesedéssel, közvetlen, szívből-lélekből jövő örömmel fogadták. Sok helyütt a tömeg kifogta a pápa kocsijából a lovakat és maga húzta a kocsit. Mindenki látni, üdvözölni kívánta a pápát és áldását kérte. Éjjel kivilágították az utcákat, a tereket, lámpionok, fáklyák, tűzijátékok és harangzúgás előzte meg, kísérte és követte a pápa útját.

Chateaubriand, a kortárs és szemtanú írja: „A pápa dicsőítő énekek, könnyek s harangozás kíséretében utazott. Éljen a pápa, Éljen az Egyház feje! hangzott feléje. Nem adták át neki a városok kulcsait, nem rakták elébe a vérrel és embergyilkolás árán szerzett hódításokat, de jöttek a betegek, hogy gyógyítsa meg őket, a jegyesek, hogy imádkozzék értük, anyák a gyermekeiket tartották eléje áldása végett. Csak akik nem tudtak járni, maradtak otthon. A zarándokok az éjjelt a szabadban töltötték, hogy üdvözöljék a szabad pápát. A protestánsok megindultan mondták: Ez a század legnagyobb embere.”¹⁵⁰ És mindez francia földön!

És ez örömből, ünneplésből és tisztelgésből — amint már Chateaubriand is megemlíti — nemcsak a katolikusok, hanem a másvallásúak is kivették részüket.

Murat, Napoleon sógora, Nápoly királya ezt a levelet írta a pápának (1814. ápr. 4.): „Szent Atyám, miután a hadi szerencse olyan területek urává tett, amelyeket Szentséged birtokolt, mikor Rómát kénytelen volt elhagyni, ezeket újból

visszaadom az Őn hatalmába, amennyiben az Őn javára, mint ez országok meghódítója, minden jogomról lemondok.”¹⁵¹

Magába Rómába a pápa, mint már fõntebb említettük, **magyar huszároktól** kísérve,¹⁵² 1814. május 24-én érkezett. Itt harminc ifjú, Róma legelőkelõbb családjaiból, vonta a pápai hintót Szent Péter teréig. A lelkesedés tetõpontot ért, amidõn VII. Pius kiszállva a hintóból, lángoló arccal lassan felhaladt a Szent Péter templom lépcsõzetén, hogy mindenekelõtt Annak mondjon hálát, akinek gondviselõ keze annyi kiállítási szenvedés után ismét visszavezette fõvárosába.¹⁵³

Napoleon az új kor legnagyobb dicsõségének magaslatáról lezuhant az Óceán sziklabörtönébe, Napoleon foglya pedig ismét felszállhatott a világ elsõ trónjára.

A birodalmakat, amelyeknek Napoleon ura volt, felosztották. A velencei köztársaság, amely több mint ezer évig tartott, eltűnt a térképrõl. A tiszteletreméltó német-római császárság nem támadt fel többé. Egész Európa más arcot öltött. Csak a pápaság maradt a régi!

Katolikus fejedelmek sietve üdvözölték a pápát. Ferenc, Ausztria császára és Magyarország apostoli királya személyesen tisztelgett a pápánál feleségével és József nádorral. Mint az elõzõ fejezetben hallottuk, a protestáns fejedelmek versenyeztek a katolikusokkal, hogy kimutathassák és kifejezhessék örömeiket, együttérzésüket, üdvözlésüket és jókívánásagikat.

XVI. FEJEZET

A fogság-halál és a patkány-eset

VI. Pius pápa Napoleon fogságában, hazájától és székhelyétõl távol halt meg. Napoleonnak is messze a távol idegenben, az ellenség fogságában kellett kimúlnia.

És most jön egy nagyon érdekes párhuzam, amelyrõl a nagyközönségnek alig van tudomása és amely mégis jellemzõen csatlakozik a többi, már említett és alább említendõ párhuzamhoz.

Említettük, hogy a francia fogságba elhurcolt VI. Pius pápa holttestét egy magánház pincéjébe helyezték, ahol a patkányok körülfutkosták és körülszaglásztkák a pápa kettõs koporsóját.

És ime, ebben is követnie kellett Napoleonnak az üldõ-

zött pápa sorsát. Napoleon szívét is körülszaglásták, sőt kikezdték a patkányok Szent Ilona szigetén. Csekély hija, hogy fel nem falták.

Napoleon halála után t. i. a császár szívét és gyomrát kimelték a testből, hogy az elhunyt kívánsága szerint Antommarchi Rómába vigye a császár feleségének, Mária Lujának. Antommarchi a szívét és gyomrot eleinte közös, ezüst edénybe tette.¹⁵⁴ De azután rájött, hogy ezt az edényt bajosan lehetne koporsóba helyezni. Ezért ő és társai olyan edényt kerestek, amelybe a szívet is behelyezhessék és amelyet azután szeszrel telíteni, jól bedugaszolni és a koporsóban is alkalmasan elhelyezni lehessen.¹⁵⁵ Addig is az orvosok a holttestet és az ideiglenes edényt a szívvel s gyomorral dr. Arnott Archibald angol katonaoorvosra (a 20. ezred sebésze) és Rutlege segédorvosra bízták. Az előbbi, mivel aznap amúgy is a longwoodi házban éjjelezett, magához vette a szívet tartalmazó ezüst edényt.

Az éj folyamán dr. Arnottot felzavarta valami nesz. Utána nézett és rémülve vette észre, hogy két patkány rágódik a szíven. Természetesen azonnal elűzte az állatokat és biztonságba helyezte az edényt.

Mivel ezt a patkányesetet, kevésbé ismeretes volta miatt, némelyek talán valószínűtlennek tarthatnák, nehezen tudván elképzelni, hogyan is jutottak és férköztek volna a patkányok a szívhez és egyáltalában az orvos szobájába, azért mindenekelőtt felhívom a figyelmet arra, hogy a longwoodi háznak minden zege-zuga teli volt patkányokkal.

Maga Napoleon longwoodi lakását „patkányfogónak” nevezte.¹⁵⁶ Más alkalommal így szólt Antommarchihoz: „Látja, hogyan szaladnak ezek a haszontalan patkányok a szobámban? Falaimat átfúrták, mindent átfúrtak e szomorú viskóban.”¹⁵⁷

O'Meara, Napoleonnak három éven át orvosa Szent Ilona szigetén, írja: „Longwoodban hihetetlen számban vannak patkányok. Gyakran, mint a csirkék, gyülekeztek a konyhai hulladék körül. A padlózatot és a fa-válaszfalakat minden irányban keresztül-kasul fúrták. E réseken át könnyűszerrel mozoghattak. Ha az ember maga nem tapasztalta, el sem tudja képzelni azt a zajt, amelyet ezek az állatok okoznak, ha az egyes helyiségek között föl és lerohannak vagy a padláson sereg-számban körülrajzanak, részint, hogy táplálékot keressenek,

részint, hogy kedvelt ugrásaikat végezzék. Ha éjjel a szobámba jöttek és rajtam keresztül szaladgáltak, sokszor — mivel álmomból felzavartak — utánuk dobtam a csizmámat, a csizmahúzómat és ami csak kezembe került, a nélkül, hogy a legkevésbé is megijesztettem volna őket, úgyhogy végre is kénytelen voltam felkelni és elűzni őket. Néha azzal mulattunk, hogy engedték őket a szobába, majd eltorlaszoltuk a nyílásokat és akkor a szolgák, a beengedett kutyákkal együtt **versenyezve** akarták pusztítani a néha elkeseredetten védekező és harapó bestiákat. Megmérgezésükre nem gondolhattunk, mert a hullák büze lakhatatlanná tette volna lakásunkat. Nem egyszer szét kellett bontanunk a válaszfalakat, hogy egy döglött patkányt eltávolítsunk, amely túrhetetlen bűzt terjesztett.”¹⁵⁸

Ludwig Emil írja: „Ezek a szobák, meg általában az egész ház tája csakúgy hemzsegett a sok patkánytól, odakint megölik a tyúkokat és combon harapják a lovakat.”¹⁵⁹

„A patkányok — közli Merezkovszkij — szaladgálnak mindenfelé. Egyszer a császár kalapjából ugrott ki a patkány.”¹⁶⁰

Különben a düledező, omladozó longwoodi szobákban még e sorok írása idejében is seregestül tanyáznak patkányok és férgek.¹⁶¹

Jelzem, hogy én magam is, amikor a patkányesetet első ízben, 50 évvel ezelőtt, egy német műben olvastam,¹⁶² kételkedéssel fogadtam azt. Ez a kételkedésem csak növekedett, amikor egyes szerzők az esetet túlozva közölték. Pl. a magyar források¹⁶³ azt állítják, hogy a patkányok Napoleon szívét nemcsak kikezdték, hanem fel is falták, úgyhogy az orvosok, félve a botránytól, egy azonnal megölt ürü szívét helyezték a koporsóba, „úgyhogy — szerintük — Napoleon tisztelői a párizsi invalidus-dómban egy ártatlan ürünek a szívéhez tekintenek fel áhítattal, amelyik vértanúhalált halt Napoleon igazi szívéért.”¹⁶⁴ Wilson „Carlyle élete” c. művében is kissé túlozza az esetet.

Ezért mindenképpen a végére akartam járni az eset végső forrásának.

Személyesen érdeklődtem a szakembereknél itthon is, külföldön is. A legtöbb idevágó adatokat a British Museum levéltára őrzi és az esettel behatóan Dr. Chaplin Arnold angol tudós foglalkozott. Mindkét helyen kimerítő felvilágosítást

nyertem. Hogy azonban olvasóim előtt igazolhassam magamat, ugyancsak mind a két említett helyről írásos választ is kértem és kaptam.

A British Museum 1925. nov. 18-án kelt levelében Dr. Chaplinnal együttesen kimerítő választ küldött e sorok írójának, melynek idevágó részlete szószerint a következő: "The names of the medical men present are well known. There was among them a Dr. Archbald Arnott, and the story that Napoleon's heart was eaten by rats rests upon reports of his conversation. Dr. Arnott left no written statement on the subject, but he told the story to Sir James Young Simpson, the famous surgeon, and Sir James told it to his nephew, the late Professor Alexander Russel Simpson. The story was that after the **post mortem** examination of Napoleon's body on May 6 th, 1821, the heart of the Emperor was placed in a dish, with a view to its afterwards preserved in spirits in a separate vessel, which would be placed in the coffin. During the night, Arnott was disturbed by a noise in the room in which the heart was placed; and going in he found two rats engaged in trying to carry off the heart."

Magyarul: „A jelenlevő orvosok neve jól ismert. Köztük volt Dr. Archibald Arnott és a történet, hogy Napoleon szívét megette egy patkány, az ő közlésén alapul. Dr. Arnott e tárgyat nem fektette írásba, hanem élő szóval közölte Sir James Young Simpsonnal, a híres sebésszel, aki viszont tovább adta a közlést unokájának, Prof Alexander Russel Simpsonnak. A közlés tárgya az volt, hogy Napoleon holttestének halottkémi vizsgálata után 1821. máj. 6-án a császár szívét egy tálba helyezték azzal a szándékkal, hogy azt később egy spiritusszal töltött külön edénybe helyezik, amelyet majd a koporsóba tesznek. Az éj folyamán Arnottot megzavarta egy zaj abból a szobából, amelybe a szívet helyezte és oda menve, két patkányt talált, amint ép el akarták cipelni a szívet.”

Dr. Arnott közlését nem gyengítik Hudson Lowenak a British Museumban őrzött iratai, amelyek részletes jelentést közölnek Napoleon halottkémi vizsgálatáról, és amely hallgat a patkány-esetről. Mert hiszen világos, hogy a patkány-estet sem oly fontosnak, sem jogi szempontból a jelentésbe okvetlenül felveendőnek, sem annyira dicsekedni valónak nem tartotta, hogy azt írásban kellett volna megörökíteni.

A talált források szerint Napoleon szívét Rutledge segéd-

crvosra (Assistent-surgeon) bízták azzal a kimondott utasítással, hogy azt állandóan szem előtt tartsa ("not to allow it out of his sight"). Rutledge jelentése,¹⁶⁵ amelyben beszámol működéséről szintén nem említi a patkány- esetet, de azt a világ semmiféle törvénykönyve nem követeli, hogy valaki a saját bűnét, hanyagságát vagy megróni valóját, hozzá hivatalos írásban, közölje. Másrészt épp az a körülmény kissé gyanus, hogy a jegyzőkönyv külön kiemeli a Rutlegenek adott amaz utasítást, hogy a szívet állandóan szem előtt tartsa.

Az a körülmény sem gyengítheti a patkányeset hitelességét, hogy a legtöbb angol és francia életrajz elhallgatja azt. Először is a Napoleon életrajzoknak 95 százaléka Napoleon-dicsőítő irányzatú. Ezek visszatetszőnek találhatták a patkány- eset felemlítését.

Másodszor, több író talán azért hagyta el az eset megemlítését, mivel a Napoleon életében és közvetlen halála után megjelenő főforrások sem tesznek említést róla, hiszen az eset csak jóval Napoleon halála után, szóbeli közlés alapján tudódott ki.

A legtöbb író az esetet nem is tarthatta feljegyzésre méltónak.

Végre mind az angoloknak, mind a franciáknak lélektani okuk is lehetett az eset elhallgatására. Az angoloknak, mivel ők jól tudják, hogy a franciák máig is szemükre vetik a Napoleonnal való bánásmódot, tehát a patkány- eset felemlítésével nem akarják még fokozni a nehezтелést. A franciák pedig elhallgatják az esetet, mert féltik tőle nagy császáruk dicsfényét. Sőt, amint nekem egy francia tanár nyíltan megvalotta, francia író alig merné megírni a történetet, mert az olvasók méltatlankodását váltaná ki. Hiszen emlékezzünk csak vissza, milyen ellenhatást váltott ki nálunk, amikor pl. Zimándy Ignác „Kossuth Lajos a világtörténelem ítélőszéke előtt” (Bpest, 1896.) és „Nyílt levél Szemner Emilhez” c. művében (Bpest, 1899.) Kossuthról olyan adatokat közölt, amelyeket magyar fül nem szokott meg. A közönség felháborodása szinte kiközösítette a szerzőt a magyar társadalomból, könyvét megégette, őt magát pedig egy ízben tettelesen bántalmazta. Gondoljunk csak arra, mennyire felszisszent a magyar közönség, amikor egyik nagy történettudósunk Rákócziról írt néhány eddig ismeretlen, de kedvezőtlen adatot. Vagy mily felháborodást szült egy, azóta elhunyt neves írónknak Széchenyi István grófról szóló regénye. A felsőház-

ban és a Széchenyi Szövetségben élesen felszólaltak ellene, mert könyvében kegyeletsértést véltek találni. A francia nemzet pedig még féltékenyebb és érzékenyebb, amikor nagyjairól van szó.¹⁶⁶

XVII. FEJEZET

A temetés helye és ideje

Könyvünk első részében már említettük, hogy VI. Pius pápa letartóztatása előtt kifejezte óhajtását, hogy hagyják Rómában, mert itt szeretne meghalni és holtában pihenni. Azt válaszolták neki, hogy „meghalni bárhol is lehet.”

Napoleonnal is így történt. Még 1806. febr. 20-án elrendelte a saint-denis apátsági templom helyrehozatalát, mert benne az átépített sírboltokat a saját és családja fejedelmeinek nyugvóhelyül szánta.¹⁶⁷ Tudjuk, hogy ez az óhaja sem teljesült. Végrendeletében már másként kellett rendelkeznie.

VI. Pius kevéssel halála előtt megismételte ama végrendeleteiben már kifejezett óhajtását, hogy hült tetemét Rómába szállítsák. Kívánsága teljesült ugyan, de csak évek múlva (1802).

Napoleon meghagyta végrendeletében, hogy hamvai a Szajna partján pihenjenek a francia nép kebelében. (Végr. 2. pont.) Az ő kívánsága is teljesült, de szintén csak évek múlva (1840).

Mint hallottuk, Napoleon' kívánsága volt, hogy szívét Mária Lujzának küldjék. Antommarchi e célból ki is emelte a szívet és gyomrot a holttestből, de a sziget kormányzója nem engedte azok elszállítását, úgyhogy vissza kellett azokat helyezni a koporsóba.¹⁶⁸

VI. Pius holttestét minden gyászpompa nélkül adták át a franciák az átvételre jogosult Spina érseknek. Napoleont is a legszűkebbre szabott, rideg szertartással szállították el Szent Ilona szigetéről. Csak halála után 19 évre nyugodhatott porhüvelybe a Dome des Invalides kriptájában.

XVIII. FEJEZET

Napoleon fia

Schönbrunnban, a bécsi volt császári kastélyban ma is minden látogató megtekintheti azt a szobát, amelyben Napo-

leon lakott és amelyben aláírta azt a rendeletet, amellyel pápíron megszüntette az egyházi államot és a pápa világi hatalmát. Ezzel kapcsolatban a pápai államot egyesítette a francia császársággal, Róma városát pedig „császári és szabad városá” nyilvánította és saját birodalma második fővárosává tette. (1809. máj. 17.)

Tudjuk, hogy az így franciává nyilvánított államnak főt is jelölt ki később születendő csecsemő fia személyében.

Napoleon fia 1811. márc. 20-án született.¹⁶⁹ A gyermeknek már a születése sem volt szerencsés. Fájdalmas szülés után a gyermek „látszólag halva született”,¹⁷⁰ nem adott magáról életjelt. Az orvos egy kendőbe takarta és a padlóra fektette és csak a császárnéval foglalkozott. De később a csecsemő hirtelen életjelet adott, hangosan sírni kezdett. Ekkor gyorsan a szükségkereszttségben részesítették, amely alkalommal a Napoleon, Ferenc, Károly, József nevet kapta.

Másnap a boldogság tetőpontján álló császár, trónján ülve, fogadta a szenátus és államtanács üdvözlését. Válaszában így szólt: „Fiam fönséges hivatását teljesíteni fogja.” Párizs fényárban úszott.

Írók, költők, festők, szobrászok, iparművészek, zenészek, versenyeztek az ünneplésben, az örömben és — tömjénezésben.

Isabey, a Tuileirák udvari festője, Napoleon parancsára a még 15 napos gyermeket fején római sisakkal festette le, fölötte pedig két zászló keresztteződött a napoleoni és osztrák sassal. A fiú már a bölcsőben megkapta a becsületrend és a vaskorona nagykeresztjét. A nép ingyenes színelődásokat és a nagyobb tereken ingyen **ételt-italt** kapott. (A népnek ez volt az utolsó nyilvános örömmünnepe I. Napoleon uralkodása alatt.)

Marmont írja: „A császárnak fia, akit a föld békéje és nyugalma zálogul a nemzet politikai szívérványának tekintettek, hivatva látszott arra, hogy fején a sok babérborította korona boldog örököse legyen és majdan ávegye a világ-egyetem jogarát. Most már Napoleon ellenfelei is meggyőződtek a császári birodalom és a napoleoni uralkodó-család biztos jövőjéről.” (A 14. könyv végén.)

Június 9-én a Notre Dame-székesegyházban ünnepélyesen pótolták a szükség-keresztelés alkalmával elhagyott szertartásokat. Az ünnepélyen megjelent 20 bíboros, 200 főpap, a szenátus, a törvényhozó testület és Európa csaknem minden

államának követe. A keresztelés végeztével a csecsemőt **felkenték Róma királyává!** Ez alapon a gyermeket „Róma királya” címmel kellett illetni. Mint Napoleon egyik életrajzírója megjegyzi: „Napoleon csak a világ egykori urának (t. i. Rómának) nevét találta méltónak arra, hogy vele hatalmának örökösét felékesítse.”¹⁷¹

Az egész szertartás végeztével Napoleon felemelte fiát feje fölé és boldogságtól sugározva mutogatta a jelenlevőknek, mint a dicső jövő kezését, Franciaország második császárárt és a világ legfőbb fejedelmét.

Montesquion asszony, „Franciaország gyermekének nevelőnöje” parancsot kapott, hogy a kis Napoleont minden reggel bevigye a császár reggeli asztalához. Ilyenkor Napoleon ölébe vette fiát, eljátszott vele, ráakasztotta kardját, kis fejére tette a saját kalapját. Szinte gyermekké vált fiacskája mellett.

Néha kedvét lelte abban, hogy jogát vagy hatalmát átruházta fiára. Élelmes emberek ki is használták a császárnak ezt a gyengéjét. Pl. Madame Durand beszéli, hogy egy ügyes férfi folyamodványát a római király Ő Felségéhez „à Sa Majesté le Roi de Rome” címezte. A kérvényező, akit a császár a csecsemő bölcsőjéhez vezetett, felolvasta a folyamodványt.

„Nos — kérdezte a császár — mit válaszolt a római király?”

„Felség — felelte az illető — Ő felsége semmit sem válaszolt.”

„Hát — jegyezte meg a császár — aki hallgat, az beleegyezését adja” és a folyamodó célt is ért.¹⁷²

Emberileg értve, milyen óriási, milyen mesés, milyen szinte elképzelhetetlen hatalomnak kellett volna egykor a kis Napoleonra, „Róma királyára” szállni!

Ámde „Ember tervez, Isten végez!”

Fiának a világ legnagyobb birodalma helyett kis udvari szoba jutott osztályrészül. Ép fiával, a római királlyal megtörtént az, amitől Napoleon a legjobban félt, sőt amit „az egész történelem legszomorúbb sorsának tartott.”

T. i. 1814. febr. 8-án ezt írta bátyjának: „Inkább tűrném, hogy fiamat megfojtsák, semhogy azt kelljen látnom, hogy Bécsben osztrák herceget nevelnek belőle.”¹⁷³ És ugyanaz év márc. 16-án ugyancsak Józsefnek írja: „Mindenkor jusson eszébe, hogy inkább akarnám fiamat a Szajna fenekén látni, mint Franciaország ellenségeinek kezeiben. A görögök elfogta

Astyanax sorsát mindenkor **az egész történelem legszomorúbb sorsának tartottam.**¹⁷⁴

És íme, a fiút valóban ez a sors érte. Az 1814. évi bécsi kongresszus Napoleon fiának a pármai hercegséget juttatta. A gyermek életének harmadik évében hazátlan és apátlan árva, majd egy évre Schönbrunn foglya lett. 1816-ban értesítették anyját, hogy fiát ne tekintse többet Párma örökösének. Helyette a csehországi Reichstadt-uradalmát adták neki, amivel a „reichstadti herceg” címet kapta. Ellenséges osztrák herceggént, osztrák szellemben nevezték. A „reichstadti herceg” Schönbrunn **foglya lett.** Metternich hercegnek, Napoleon legnagyobb politikai **ellenségének** karmaiba került, aki gyűlölte Napoleon sarját és szándékosan elhanyagolta testi, szellemi és lelki nevelését, nehogy valamikor veszedelmessé válhassék. Engedték, hogy lustává váljék, komoly tanulásra vagy munkára sohasem szorították. Sőt alkalmat adtak neki szerelemre és egyéb gyönyörökre. Ferenc császár, a fiú nagyatyja, sajátkezü utasításban hagyta meg Hartmann gróf tábornoknak, hogy ne engedjen senkit a herceg közelébe, akinek körülményeit nem ismeri.

Az apa a világ legfélelmeőbb hadsereg hadurává akarta tenni, a fiának pedig nem jutott más sors, mint hogy fakatonákkal játszhatott, mindaddig, míg anyai nagyatyja ki nem nevezte egy **magyar** gyalogezred **címzetes** ezredesévé.¹⁷⁵ De persze ez is csak játékszamba menő, látszat kitüntetés volt. Hiszen a fiút politikailag folyton áltatták. Igazi barátot nem tűrtek oldala mellett. A vele őszintén együttérző Prokescht eltávolították mellőle, ellenben küldtek hozzá álbarátokat, kémekeket, besúgókat, hogy kikémleljék és jelentsék titkait és rejtett szándékait. Még saját anyja sem törődött fia sorsával. A szegény ifjú maga mondotta: „Egész életem csak születésem és halálom.”¹⁷⁶

Pedig Jean de Bourgoing és Octave Aubry, e két történetíró szerint, akik a II. világháborút megelőző években eredeti kutatások alapján feltárták a Sasfiók életének rejtett lapjait, Napoleon fia nem volt híján kifejlesztésre méltó tehetségnek. Ugyanez tűnik ki Prokesch—Osten Antal gróf könyvéből is („Mein Verhältniss zum Hercog von Reichstadt”), aki a hercegnek egyetlen benső barátja és igazi jóakarója volt.

Mikor Napoleon már lemondott a saját ügye jobbrafordulról, tovább dolgozott fia érdekében. 1820-ban alkotmány-

tervezetet mondott tollba, a következő évben pedig még külön tanácsokat fűzött hozzá — fia számára.

Mint ismeretes, Napoleon kevéssel halála előtt ismételen elrendelte holtteste felboncolását, még pedig azért, hogy ebből az orvosok megtanulhassák, van-e mód, hogy fiát hasonló betegségtől megóvják, vagy legalább, hogy életét meghosszabítsák.¹⁷⁷

És íme, Napoleon nagyreményű fia, anélkül, hogy Franciaországból való távozta óta átléphette volna atyja volt birodalmának határát, 1832. júl. 22-én, 21 éves korában, mint Ausztria foglya, tüdővészben, hosszas szenvedés és nagy kínok között halt meg.

Meghalt pedig „Róma királya” ugyanabban a városban, ugyanabban a schönbrunni palotában, sőt ugyanabban a szobában, amelyben diadalmas atyja **Róma** törvényes királyságát, a pápa egyházi államát papíron, rendelettel megszüntette. Sőt az ifjú herceg ugyanabban az ágyban is halt meg, amelyben atyja hált és amelyben talán a pápának trónjától való megfosztásának gondolata megfogamzott benne. Amikor az ifjú holttestét kivitték, ugyanaz az udvari szolga zárta le a szoba ajtaját, aki azt egykor a győzelmes atya, Napoleon számára kinyitotta.¹⁷⁸

Jellemzők Napoleon fia síriratának szavai: „Tristissima mors rapuit: A legszomorúbb halál ragadta el!”

Chateaubriand mondja: „Napoleon fiától semmi sem maradt hátra, mint egy szomorú keringő, melyet Schönbrunnban szerzett és amelyet Párizs utcáin, atyja palotája előtt kintornákon játszottak.” Ma már ezt sem játszik. Nem tud róla a világ.

„Semmi sem maradt utána”, mondja Chateaubriand. **Egy** dolog alkalmas lett **volna**, hogy a „**római király**” emlékét szemmel láthatólag is fenntartsa. „Volna”, mondtam, mert az eset a következő, amelyet jellemző volta miatt említek meg:

Napoleon közvetlenül a fia születése után a Pont d'Jenaval szemben fölséges s remek palotát akart építtetni és ezt „Le Palais du Roi Rome”-nak akarta elnevezni. — A kormány azonnal meg is akarta venni a tervezett helyen levő házakat. De az egyik kis ház tulajdonosa, Bonvivant nevű szegény kádár, a kb. 3000 frank értékű házáért 10.000 frankot kért. A kormány sokalta az összeget, de Napoleon mégis elrendelte a vételt. Ám, amikor a kifizetésre került a sor, a tulajdonos kijelentette, hogy meggondolta a dolgot és a házat csak

20.000 frankért hajlandó eladni. Napoleon ezt is jóváhagyta. Emberünk azonban a kifizetés előtt most már 30.000 frankot kért. A császár ezt is meg akarta adni, Bonvivant azonban az ügy lebonyolítására kiküldött építészről már 40.000-et követelt. Az építész alig merte a dolgot jelenteni Napoleonnak, Napoleon ismét beleegyezett az emelésbe. Amikor azonban a kádár ezúttal már 50.000-re emelte követelését, a császár dühösen ellált tervétől. Így az építkezés megkezdése némi halasztást szenvedett. De azért, bár kisebb méretben megkezdték a „római király palotájának” építését. A nagyságot a minőséggel akarták pótolni. Ám a visszatért Bourbonok „leborcvtálták” az épülendő palota alapját, úgyhogy e helyen sem maradt kő kövön. ¹⁷⁹

Nemcsak a római királyság, hanem még a „római király”-ról elnevezendő palota sem válhatott valósággá.

„Nisi Dominus aedificaverit domum
in vanum laboraverunt qui
aedificant eam.” (126. zsolt.)

„Hogyha az Úr nem építi a házat:
Hasztalan fárad, ki építi azt.”

(126. zsolt. Sik ford.)

Ami a római királyból hátramaradt, az mindössze egy egyszerű koporsó volt a bécsi kapucinusok kriptájában.

A császárság bukása után a reichstadti hercegnek még a képeit is kezdték elkobozni. Metternich utasítására Sedinsky bécsi rendőrfőnök elkoboztatta az egyik képet csupán azért, mert rajta volt, hogy a Sasfiók Párizsban született. Párizsban is félték. Az 1822-i Szalonban a párizsi rendőrség leakasztotta Isabey képét, amely a gyermeket mint római királyt ábrázolja, kezében nefelejts-csokorral. Az „Indépendant” c. újságot, amely említést tett a híres mester képének sorsáról, elkobozták; újra megjelenését csak más névvel („Le Constitutionnel”) engedélyezték. (Haraszi E.: A Sasfiók centenáriuma c. cikke).

Épen száz évvel azután, hogy Napoleon császár hamvait Szent Ilonáról Franciaországba engedték, juthatott fiáé is oda: az Invalidusok Dómjába (1940. dec. 14-én). A sors iróniája és egyúttal a Napoleon-tisztelők örömeinek is lefokozása az a körülmény, hogy a Sasfiók holttestének Párizsba jutása a franciák gyűlölt ellenfelének, Hitler Adolfnak kegyéből törtenhetett.

Napoleon vallási világnézete

Az eddigi fejezetek olvasása könnyen arra a téves véleményre vezethetné az olvasót, mintha Napoleon minden működése, minden szándéka és intézkedése a pápaság, az Egyház, a vallás ellen irányult volna. Nem! Napoleonnak éppen a vallás, az Egyház és a papság irányában elévülhetetlen érdemei is voltak. Sőt ez érdemekben is megtaláljuk ugyanazt a csodálatos párhuzamot, amelynek tanui lehettünk Napoleon hibáival kapcsolatban.

Mielőtt a tekintetben Napoleon érdemeit részleteznők, lássuk előbb általánosságban és nagyjában, milyen is volt Napoleon vallásos világnézete.

Volt-e egyáltalán Napoleonnak vallásos meggyőződése? Volt. Csupán az ő hite nem volt szigorú elvekkel meghatározott. Napoleon vallásos volt, de a maga módja szerint.

Hitt Istenben! „Egyáltalában nem vagyok istentagadó”, mondotta.¹⁸⁰ Amikor úton volt Egyiptomba és a hajó fedélzetén hallotta a tudósok kételkedését Isten létében, felemelte kezét és a csillagos égre mutatva, kérdezte: „Hát ezt ki teremtette?”¹⁸¹

Amikor Szent Ilona szigetén észrevette a babvirág csodálatos szerkezetét, Isten bölcsességére gondolt és a teremtő Isten létezéséről beszélt.¹⁸² O'Meara említette Napoleonnak, hogy őt sokan hitetlennek tartják, a császár rögtön helyreigazította a tévedést: „Nem igaz, távol áll tőlem, hogy istentagadó legyek.”¹⁸³ Máskor meg: „Joggal hiszünk Istenben, mert körülöttünk minden az ő létét hirdeti és mert a legnagyobb szellemek hittek benne. Nemcsak Bossuet, akinek ez a hivatásához tartozott, hanem Newton, Leibniz is, akik csupán meggyőződésből beszéltek. . . Biztosíthatom, hogy a vallásos hit hiánya reám még a leghevesebb viharokban, az erkölcstelenség véletlen sugallataiban sem volt hatással és hogy Isten létezésében sohasem kételkedtem. Mert ha eszem nem is nyúlt volna odáig, hogy Őt felfogjam, bensőm nem kevésbé fogadta volna őt el.” A császárnak e szavait Las Cases jegyezte fel.

„Az erkölcsös ember sohasem kételkedik Isten létében. Mert ha értelme nem ér is fel hozzá, a lélek természetes ösztöne hisz benne. A léleknek minden benső érzelme összhangban van a vallási érzelmekkel.”¹⁸⁴

1816. jún. 8-án, szombati napon, mint Las Cases gróf külön kiemeli, Napoleon „hévvel és élénk mozdulattal” jegyezte meg: „Minden Isten létezését hirdeti, ezt nem lehet kétségbe vonni.” És egy más alkalommal: „Óra vagyok, amely létezik, de önmagát nem ismeri. Mindazonáltal a vallásos érzés olyan vigasztalás, hogy azt az Ég ajándékának kell tartanunk!”

A császár személyzete több tagjának szemére hányta, hogy nem hisz Istenben. Talleyrandnak mondja: „Őn lelkiismeretlen ember, aki nem hisz Istenben!”¹⁸⁵

Amikor Fesch két hitlestőt küldött Napoleonnak Szent Ilona szigetére, a császár megjegyezte: „Milyen korlátolt ez a bíboros, hitlestőket küld hozzám, mintha hitetlen volnék.”¹⁸⁶

Napoleon Szent Ilona szigetén egy alkalommal a vallásról beszélt Antommarchival. Átadom utóbbinak a szót: „Nyugtalanossággal észleltem a császáron az izomrándulást, amidőn arcomon, nem tudom, minő, különös vonást fedezett fel, amely nem tetszett neki.

— Jól tudom — mondotta — hogy ön túlteszi magát az emberi gyengeség ilyen érzelmein, de gondolja meg, hogy én nem vagyok sem bölcsész, sem orvos. Én hiszek Istenben és vallom atyám vallását. Nem mindenki atheista, aki annak akar látszani.

Majd újra megmosta fejemet:

— Hogy lehet valaki ennyire hitetlen, hogy nem hisz Istenben, akinek létezését magunk körül minden hirdeti és vajjon nem hitt-e minden, valóban nagy szellem Isten létében?

— De Felső, — válaszoltam — én sohasem voltam istentagadó! Én csak figyelemmel kísértem Felsőged érverését, amidőn Felsőged tévesen magyarázta arcvonásaimat.

— Őn orvos — válaszolta Napoleon. — Az effajta urak mindig csak az anyagiakban halásznak és nem hisznek Istenben és a halhatatlanságban.”¹⁸⁷

Egy alkalommal kikergette szobájából Antommarchit, mert azt hitte, hogy gúnyolódik istenhitén. Mint mondják, Volney bölcsészt hasba rugta egy istenkáromlásért.¹⁸⁸

A csodában is hitt: „Az embernek, mondotta, szüksége van csodára.”¹⁸⁹ Máskor: „A csodák kellő közepén élünk.”¹⁹⁰ Ismét más alkalommal: „Minden csoda.”¹⁹¹

Napoleon ugyan az Isten-hit tekintetében néha olyan elszólásokra ragadtatta magát, amelyek azt a látszatot kelthetnék, mintha istentagadó lett volna. De ezek a szó szoros ér-

telemben szájából kicsúszott elszólások voltak. Ezeket a ritka nyilatkozatait, az imént hallottakról eltérően, soha nem komoly alkalmakkor mondotta, hanem egészen mellékes odavetésként. Ilyenkor vagy nem fejezte ki magát szabatosan, vagy nagyot akart mondani. De lelke mélyén, sőt teljes meggyőződéssel hitt egy, világot kormányzó, gondviselő Istenben. Ezt nemcsak számos, komoly percekben tett nyilatkozata, levele s kijelentése bizonyítja, hanem egész élete, számos intézkedése és egyes alkalmakkor megnyilvánuló magatartása is.

Hogy azután ez az Isten-hite nem volt „dogmatikus”, nem volt meghatározott keretű és nem virágozott ki példás vallásos életben, annak több oka volt. Az első ok korának vallástalansága volt. Ő a forradalmak légkörében nevelkedett fel, amikor divat volt letagadni Istent, lelket, másvilágot és örökkévalóságot. Korának istentagadó, vallást gúnyoló, papságot becsmérő, templomot meggyalázó eszméi az ő lelkét is körülnyaldosták és megfertőzték.¹⁹² Másodszor abban az időben a katonaiskolákban nem tanítottak hittant. Rendszeres vallásoktatásban sohasem részesült, ha eltekintünk Pianti jezsuita atya első vallásos oktatásaitól.¹⁹³ Harmadszor Napoleon, mint tapasztalatlan, hajlítható, az eszmék hullámlásának kitett ifjú 13 éves korában elvesztette hitét, úgyhogy azóta jó néhány évig nem törődött vallási kérdésekkel. „A hitemet — mondta orvosának — 13 éves koromban elveszítettem. Valamikor talán újra vakon hiszek. Adná Isten! Nem szegülnék neki ellen, sőt magam is kívánom. Nagyon jól látom, hogy ez nagy és igazi boldogság.”

A vallás fontosságát rendkívül gyakran hangoztatta. Ime néhány kijelentése: „A vallás megtisztíthatja és megszelídítheti az erkölcsöket. A legvallásosabb országokban művelik a legtöbb jót.”¹⁹⁴ „A vallás valóban a lélek területe, reménység, biztosító horgony, a gonosztól való megváltás.”¹⁹⁵ „Hová fajulna az emberiség vallás nélkül? Egy nagyobb körtéért vagy egy szép leányért megfojtanák egymást.”¹⁹⁶

Ami Jézus Krisztus személyét illeti: eleinte Voltaire, Rousseau és az encyklopedisták olvasmányai megingató hatással voltak rá, de lassanként felülkerekedett benne a meggyőződés, hogy Jézus Krisztus Isten volt.

Napoleon lelkét különösen az a tény ragadta meg, hogy az egész történelmen át csak egyetlen egyszer történt meg, hogy valaki önmagát Istennek nyilvánította. A pogány zsarnokok ugyan szintén isteneknek neveztették magukat, de en-

nek nyilvánvalóan csak egy célja volt, hogy örült hiúságukban olyan tiszteletet követeljenek önmaguk számára, mint amilyent alattvalóik a bálványszobroknak is megadtak. De ha egy nemeslelkű és szellemdús ember a szó szoros értelmében Ég és Föld urának vallja magát és azt a következő évezredben az összes művelt népek, a nemes és okos emberek milliói elfogadják, ez az ember csak Isten lehetett: „Ahogyan meggyőződésem — mondotta — hogy nem vagyok más, mint ember, szintűgy meggyőződésem, hogy Krisztus más volt, mint ember.”¹⁹⁷

„Úgy gondolom, érték valamit az emberekhez és mondom önnek, hogy Krisztus nem volt ember.”¹⁹⁸

Szent Ilona szigetén Napoleon így nyilatkozott Jézusról Bertrand tábornoknak: „Milyen hódító! Hódító, aki kénye-kedve szerint bánik az emberiséggel; aki nemcsak egy nemzetet, hanem az egész emberi nemet megnyeri magának. Az emberi lelket minden erejével a maga létéhez kapcsolja. És hogyan? Egy csodával, amely minden csodát felülmul. Az emberek szeretetét követeli, vagyis azt, ami e világon legnehezebben érhető el, amit egyetlen bölcs sem tud kikényszeríteni a leghűségesebb barátjaitól, egy atya sem gyermekeitől, egy menyasszony sem vőlegényétől, egy testvér sem a testvérétől — a szívet. Ő követeli ezt, feltétlenül kívánja azt, kívánja megoszthatatlanul és azonnal el is nyeri azt. Sándor, Caesar, Hannibal, XIV. Lajos hiába vágytak ezután. Ők meghódították a világot és nem volt egyetlen igazi barátjuk vagy legalább is nincs ma egyetlen egy sem. Krisztus szól és e pillanattól minden nemzedék az övé. Sokkal szorosabban hozzá vannak kötve, mint ahogyan a vér minden köteléke képes volna rá: egy sokkal bensőbb, sokkal szentebb, sokkal hatalmasabb közösséggel. Ő felgyullasztja a szeretetnek lángját, amely a saját énjét megemésztí és minden más szeretet felett győzedelmeskedik. Hogy is ne ismernők fel a szeretet e csodájában az örök Igét, amely a világot megteremtette? A többi vallásalapítónak még eszébe sem jutott a misztikus szeretetnek gondolata, amely a kereszténységnek lényege. Ez az, amin legjobban csodálkozom és ami előttem Krisztus Istenségét föltétlenül bizonyítja. Én magam tömegeket tudtam lelkesíteni, kik halálba rohantak érettem. De szükség volt jelenlétemre, tekintetem villámló szikrájára, hangomra, szavamra, hogy a szívekben tüzet gyujtsak. Minden bizonnyal megvan bennem ama bűvös erő titka, mely képes az embereket elragadni, de azt másokra

átruházni nem tudom; egyik tábornokkal sem tudtam azt közölni és nem ismerem a titkot, mellyel nevemet és az irántam való szeretetet az emberek szívében megtudnám örökíteni, hogy ott csodákat műveljek az anyag segítségével. Így volt ez Caesarral, így Nagy Sándorral is. És végül is megfélemedeznek rólunk és a hódítónak a neve csak iskolai dolgozatok tárgyaként szerepel.”

„Milyen szakadék tátong az én nyomorúságom és Krisztus örök országa között, kit az egész világban szeretnek, imádnak és hirdetnek! Vajjon meghalt-e Krisztus? Nem inkább örökké él-e? Persze ez éppen **Krisztusnak** halála. Nem egy ember halála, hanem egy Istené.”¹⁹⁹

XX. FEJEZET

Napoleon érdemei a vallás és az Egyház körül

Ismert tény, hogy Napoleon volt az, aki Franciaországban a vallástalan, vallásellenes és istentagadó forradalom után visszaállította a vallást régi jogába és visszaadta népének a teljes vallásszabadságot. Pedig ez a munkája rendkívül nehézségébe került. Hiszen kora minden számottevő egyénisége Voltaire és társainak hatása alatt volt. Ő maga mondta: „A vallást nehezebb volt visszaállítani, mint csatákat megnyerni!”²⁰⁰ De nem engedett: „A legrettenetesebb ellenség — mondta — most nem a fanatizmus, hanem az atheizmus.”²⁰¹

Mikor VII. Pius Párizsba érkezett Napoleon megkoronázására, a törvényhozó testület nevében Fontanes elnök, Franciaország fényes nevű és kiváló szónoka üdvözölte. A többi között így szólt: „A marengoi győző a csatatér közepette hátrázta el, hogy a vallási egységet helyreállítsa s a franciáknak visszaadja az ősi kultuszt és ezzel megmentette a művelődés alapját a végromlástól... Drága nap! Mikor Franciaország, amely roppant tévedésekről lemondott... elismerte, hogy a vallástalan eszmék egyúttal politikátlan eszmék és hogy minden a kereszténység elleni merénylet egyben merénylet az emberi társadalom ellen is.”²⁰²

De halljuk e tekintetben a legilletékesebb személyt, magát a pápát. VII. Pius, amidőn a német egyházi vagyonrablás ügyében Napoleon közbenjárását kérte, a többi között így írt hozzá: „Őn a legnagyobb buzgalommal segítségünkre volt, midőn arról volt szó, hogy Franciaországban a vallást helyre

kell állítani és biztonságát vissza kell adni; úgyhogy Isten után mindent Őnek köszönhetünk, ami az országban a vallás javára történt, amely oly hosszú időn át a legrettenetesebb támadásoknak volt kitéve. Ezért ajánljuk fel Őnek ezt az új alkalmat a katolikus vallás iránt érzett ragaszkodásának bizonyítására és dicsőségének újabb növelésére."

És mikor Napoleon családja a pápához fordult a volt császár érdekében, VII. Pius pápa Consalvi bíboros államtitkárhoz intézett levelében így ír: „Isten után főképp neki (Napoleonnak) köszönhetjük a vallás helyreállítását a nagy francia királyságban... Savona és Fontainebleau csak a szellem tévedése vagy az emberi nagyravágyás ballépése volt. A konkordátum keresztény és hőshöz méltó, mentő tett volt."

Napoleon nemcsak általában a vallásnak kelt védelmére, hanem kimondottan a katolikus vallást tisztelte, értékelte és nagy súlyt helyezett a katolikus Egyházra.²⁰³

Hogy mennyire értékelte a katolikus egyházzal való együttműködést, mutatja az a nagy erőlködés, amellyel mindenáron és annyi akadály ellenére konkordátumot akart kötni vele. És ezek az akadályok nemcsak az Egyház, hanem egyúttal a saját tanácsadói részéről is rendkívül nagyok voltak. Ő maga mondja: „Fogalmuk sem lehetett arról az ellenállásról, amelyet a katolikus vallás visszaállításánál kifejtettek.”²⁰⁴

Napoleonnak érzelmét a katolikuság irányában legjobban jellemzi 1800. jún. 5-én Milánóban tartott beszéde, amelyben a többi között a következőket mondotta az összehívott papságnak:

„Együtt óhajtottam önöket itt látni, hogy személyesen adhassam elő érzelmeimet a katolikus, apostoli és római vallásra nézve. Meg lévén győződve, hogy ez az egyetlen vallás, amely jól rendezett társadalomnak valódi boldogságot nyújthat s megszilárdíthatja a kormány alapjait, biztosítom önöket, hogy törekvésem lesz azt mindenkor és minden eszközzel megoltalmazni és védelmezni. Kijelentem, hogy azt, aki közös vallásunkat bármilyen módon becsmérelni merészelné és önök, mint fölszentelt vallás-szolgák ellen a legkisebb bántalmat engedné meg magának, a közrend megzavarójának a közjó ellenségének fogom tekinteni, a legszigorúbban fogok ellene eljárni és ha szükséges, halálbüntetéssel sújtom. Óhajom, hogy a keresztény katolikus és római vallás teljességében fennmaradjon, ezt nyilvánosan gyakorolják. Franciaország,

amelyet saját szerencsétlensége józanított ki, végre felnyitotta szemét; felismerte, hogy egyedül a katolikus vallás az a horgony, amelyben viharai között szilárdul tarthatja magát és menedéket találhat. Ezért újra visszafogadta a katolikus vallást kebelébe. Nem tagadhatom, hogy e szép műben részem van. Biztosítom önöket, hogy Franciaországban újra megnyitak a templomok, hogy a katolikus vallás visszanyerte régi fényét és a nép tisztelettel látja, hogy felszentelt papjai teli buzgósággal visszatérnek elhagyott nyájaik közé!"²⁰⁵

Napoleon 1804-ben e szavakat mondotta tollba Talleyrandnak: „A császár... dicsőségét és boldogságát helyezi abba, hogy a Szentszéknek egyik legszilárdabb támogatója és a keresztény' nemzetek jólétének egyik legőszintébb védője legyen. Azt akarja, hogy az első és legkiválóbb tettekhez, amelyek életére fényt árasztottak, tartozzék a tisztelet, amelyel Róma egyháza iránt mindenkor viseltetett.”²⁰⁶

Amikor Napoleon és a pápa között már kezdetét vette a meghasonlás, Alquier a császári kormány nevében, 1806. júl. 8-án a pápához intézett levelében a többi között így írt: „A császár méltóságával összekötött legbecsesebb kiváltságának tekinti ama magas előnyt, hogy az Egyházat oltalmazza, amelynek boldogító és magasztos hatását nálánál senki többre nem becsülheti.”

A császárnak, a katolikus egyházhoz és valláshoz való erős ragaszkodása annál feltűnőbb, mert tanácsadói közül számosan és maga Anglia is többször azt tanácsolták neki, hogy vagy vezesse be a protestáns vallást, vagy teremtsen egy új „francia” vallást és akkor nem szorul sem az Egyházra, sem a pápára.

Napoleon utasítására készült katekizmusban (erről alább még lesz szó) a császár így nyilatkozott: „Mikor kezembe vettem az állam kormányát, meg voltam győződve a vallás fontosságáról, elhatároztam, a vallás visszaállítását. A romokon ép úgy felépíthettem volna a protestáns vallást is. Mit nyertem volna vele? Két egyforma ellenpártot teremtettem volna, örökös vallásháborúkkal. A katolicizmus segítségével könnyebben véltem elérni célomat.”

1810. májusában Bredaban a papsághoz intézett beszédében így szólt: „Ha magam is protestánssá lettem volna, 30 millió francia legott követte volna példámat. Nem tettem, mert hittem, hogy a katolikus vallás elvei összeegyeztethetők a polgári hatalom elveivel.”²⁰⁷ Más alkalommal azzal ütötte

el a protestantizmust, hogy nem akarja országát vallásháborúság és viszály borzalmának kitenni.²⁰⁸

Angolország tanácsaival szemben, hogy országát anglikán vallásúvá tegye, így érvelt: „A katolikus vallás jobb, mint az anglikán.”²⁰⁹ Máskor meg: „Katolikus vagyok és fenntartom a katolikus vallást Franciaországban, mert ez az igaz vallás, az Egyház vallása... és mindent elkövetek, hogy azt megerősítsem.”²¹⁰

Amikor Napoleonnak határoznia kellett, hogy az orosz cári vagy a Habsburg-családból nőszüljön-e, az előbbi ellen szóló érvek között szerepelt az is, hogy az orosz hercegő nem katolikus.²¹¹

Azokkal szemben, akik azt tanácsolták Napoleonnak, hogy új, „francia” vallást alapítson, így válaszolt: „Csak nem akarják, hogy vallást alapítsak. Nem, én másképp látom a dolgot; nekem a régi katolikus vallás kell; csak ez nyerheti meg nekem a szíveket és simíthat el minden akadályt”²¹² és később: „Vallást alapítsak? Ha valaki vallást akar alapítani, annak a Kálvária hegyére kell hágnia, arra pedig nincs kedvem.”²¹³

De Napoleon nemcsak általánosságban hajlott meg a katolikus vallás előtt, hanem annak hittételeit is tiszteletben tartotta. O'Meara kérdésére így válaszolt: „Igen, hiszem **mindazt**, amit az Egyház hisz.”²¹⁴ Máskor: „Azon voltam, hogy a hittételeket (dogmákat) ne érintsem, amint a katona nem beszél nem katonai dolgokról.”²¹⁵ Ismét: „A pápával való harcban, bármit állítsanak is az ármányosok és szellemi hólyagok, első gondom volt, hogy a dogmát ne érintsem.”²¹⁶

Napoleon sok katolikus templomot részben segélyezett, részben azok javítását vagy helyreállítását előmozdította. A Notre Dame templom részére miseruhákat készíttetett, az általa felépített Madelaine templom főoltárát a maga izlése szerint alkotta meg. A milánói dómot, amely Olaszországnak második legnagyobb temploma, 1386-ban kezdte építeni Gian Galeazzo Visconti, de csak Napoleon parancsára (1805) készült el teljesen.

Mily kevesen tudják, hogy Napoleon maga katekizmust íratott. Címe: “Catechisme à l'usage de toute les églises de l'Empire Francis. Paris. 1806.” A császár a könyvet beterjesztette az egyházi hatóságoknak és ennek nevében Caprara bíboros azt jóváhagyta.

Milyen szomorúan jellemző, hogy e fontos és Napoleon

vallásos világnézetére olyan rendkívül rávilágító tény az összes Napoleon-életrajzok elhallgatják.

Ez a katekizmus csak kevés példányban maradt fenn. Egy példányt az első világháború után egy névtelenül maradni óhajtó jótevő a székesfehérvári muzeumnak ajándékozta.

XXI. FEJEZET

Napoleon érdemei a pápasággal, a fő- és alsópápasággal szemben

Bármily szomorú, keserű és megalázó napokat és éveket szerzett is Napoleon a két pápának, VI. és VII. Piusnak, két ténytet mégis meg kell állapítanunk és ki kell emelnünk.

Az egyik az, hogy a pápát, mint az Egyház fejét, de személyét is, tisztelte és nagyrabecsülte. Ha a pápai ellenállás közvetlen perceiben gyakran dühös is volt és súlyos kifejezésre ragadtatta el magát a pápával szemben, de egyébként mindig dicsézően nyilatkozott személyéről. Különösen VII. Piuust jó, szelíd embernek, sőt szentnek tartotta, állhatatosság környezetének hatásának tulajdonította.

Egyébként a pápával szemben tanúsított kemény, bántó, sértő, igazságtalan és megalázó magatartását a francia fő- és alsópápaság egy részének gyáva, megalkuvó, ingtag, meghunyászkodó, elvtelen, érdekhajhászó és jellemtelen magaviselete is elősegítette és gyámolította.

Persze Napoleon hihetetlen büszkeségét és hiúságát is végtelenül izgatta és bosszantotta, hogy akadt valaki, ez esetben a pápa, aki akaratának nyíltan, keményen és állhatatosan ellenállott.

Napoleon mentségére még egy lélektani ténytet is megemlíthetünk. Szédületesen gyors és meredeken felfelé ívelő siker-útja és a világnak hódoló elismerése könnyen elhithették Napoleonnal, hogy a történelem őtet szemelte ki, vagy a Gondviselés őtet rendelte egy új világ kialakítására, amelynek egyik legnagyobb akadálya a pápa politikai állásfoglalása.

Hiszen eleinte Napoleon tervei szerények voltak. 1795-ben még boldognak érezte magát, amikor Madame Tallien pár cipővel s néhány ruhadarabbal ajándékozta meg. Többet mondok: amikor Milánóba vonult, tisztjei nagyobb részének még

lábbelije sem volt és lábukat feketére festették, hogy cipőhiányukat eltitkolhassák.

De íme! Győzelmet győzelemre aratott, még pedig jó vezérek kitűnő csapatai felett! A világ minden újságja versenyzett a harmincéves tábornok dicsőítésében. Ferenc császár nem győzte bámolni az első konzult és már 1802-ben ismételtén úgy nyilatkozott, hogy ha Napoleon megkérné leánya kezét, szívesen odaadná neki. A Bourbonok mindent elkövettek, hogy a nagy embert oldalukra nyerjék. Még az angol lapok is Napoleon igéző hatalmáról cikkeztek, elannyira, hogy az angol udvar nem merte György király elé kihallgatásra ajánlani. Nem is szólva saját népéről, amely az 1805—7 és 1809-i hatalmas sikerek után Napoleont mint félistent dicsőítette. Ha ehhez hozzávesszük a német fejedelmeknek szinte szolgálai viselkedését vele szemben Erfurtban és később Drezdában, vagy olyan férfiak dicsőítő hódolatát, mint Goethe, Müller János s hasonlók, akkor nem csodálhatjuk, hogy Napoleon tervei a határtalanságig megnövekedtek.

A római világbirodalom eszméje lebegett előtte, amely Európán kívül még Ázsiának és Afrikának jó részét is magában foglalná. És ennek a tervezett óriási világbirodalomnak elgondolt központjában, Rómában, egy ember, a pápa, politikai akadályul szegődik utjába. Lélektani szempontból mindenestre enyhítő körülménynek kell tekintenünk, ha Napoleon ezt a politikai akadályt el akarta mozdítani útjából.²¹⁷

A második tény, amelyet jobban ki kell emelnünk, az, hogy bármennyire megalázta, megsértette, bántalmazta és kihozta is Napoleon a pápát, hitelvi szempontból mindig meghajolt a pápaság **lelki** hatalma és **vallási** fősege előtt.

A pápaság elvi intézményéről így ítélte: „A hit egységét fenntartó intézmény, azaz a pápa, mint a katolikus egység őrzője, csodálatos. E vallási főnek szemére hányják, hogy külföldi szuverén. Mindenesetre a külföldön tartózkodik, de épp ezért legyünk hálásak az Égnek. Hát ilyen tekintélyt ugyanabban az országban az állami hatalom mellé képzeljünk? A kormánnyal egyesülten az ilyen tekintély a szultánok zsarnokságává válnék, viszont a kormánytól elválva borzasztó, tűrhetetlen vetélytársá válnék. A pápa nem tartózkodik Párizsban és ez jól van így. Ő majd Madridban, majd Bécsben, él és ezért viseljük el lelki tekintélyét. Bécsben, Madridban joggal ugyanazt mondják. Azt hiszi valaki, hogy a bécsiek vagy a spanyolok meghajolnának kijelentései előtt, ha ő Párizsban

volna? Valóságos szerencse, hogy nem körünkben tartózkodik és hogy épp oly kevéssé tartózkodik vetélytársainknál, hanem a régi Rómában lakik. Ezt a századok termelték így ki és jól termelték. A lelkek kormányzására ez a legjótékonyabb intézmény, amelyet csak ki lehet gondolni.”²¹⁸

Amikor az angol ügyvivő Napoleont a pápától való teljes szakításra akarta rábeszélteni és azzal akarta az első konzult megrémíteni, hogy egyébként a pápa fog rajta uralkodni, Napoleon így válaszolt: „Jelenleg két tekintély van: a földi ügyek elintézésére kezemben a kard és ezzel beéri a hatalmam, az Ég ügyeinek elintézésére pedig ott van Róma és e téren Róma fog dönteni, anélkül, hogy engem megkérdezne és e pontban igaza van! Ez az ő hatalmi teljessége.”²¹⁹

Napoleon még a pápához 1806. febr. 13-án intézett, már ismertetett, bőszaragú és a pápától politikai alárendeltséget követelő levelében is azt írja: „Mint vallásunk fejét mindig olyan fiúi módon fogom tisztelni, mint ahogyan azt annyi körülmény között bebizonyítottam.”

Amikor Napoleon és a pápa között már kezdetét vette a meghasonlás, Alquier a császári kormány nevében 1806. júl. 8-án a pápához intézett levelében a többek között így írt: „Bármennyire keseríti is Ő Felségét, hogy óhajait nem teljesítik, mégis csak amaz óhaj lebeg előtte, hogy az Egyház feje iránt fiúi kegyeletének bizonyítékait és Szentséged iránt érzett személyes hajlamának új jelét adja.”

1806. nov. 12-én Napoleon Arezzo püspökhöz a többi között így szólt: „Ha a pápa nem teszi meg, amit én akarok, Rómát világi uralmától minden esetre megfosztom, **de mint az Egyház fejét mindig tisztelni fogom.**” Dyle papsága előtt pedig: „A pápa iránt minden lehető tekintettel akarok lenni. **Elismerem őt az Egyház lelki fejének, Szent Péter utódjának, Jézus Krisztus helytartójának mindenben,** ami szorosan a valásra vonatkozik, de világi ügyembe ne avatkozzék.”²⁰²

Napoleon 1811-ben az egyházi bizottság előtt így nyilatkozott: „A pápától nem tagadom meg a lelki hatalmat, **mert azt Krisztus Jézustól nyerte,** de Krisztus nem adott neki világi hatalmat.”²²¹

Napoleonhoz Szent Ilonára küldött két papot a sziget lakói nagy tisztelettel vették körül, ami a kormányzónak se-hogy sem tudott és ezt érezte a két pappal. Amikor Napoleon erről tudomást szerzett, kifakadt: „Nem fogom túrni, — mondta, hogy ezek az eretnekek megsértsék a **tiarát.** Sem a

pápa, sem a konzisztórium nem bocsátának meg ezt nekem, ha eltűrném. Hivassa hozzám a két apostolt." Utasítást adván a két papnak, így szólt környezetéhez: „Azután mondják, hogy nem gondoskodtam az Egyházat megillető tiszteletről.”²²²

Szent Ilona szigetén Napoleon már átlátta, hogy kár volt a pápasággal ujjat húzni. „Róma hatása — mondotta — kiszámíthatatlan. **Balul ütött ki, hogy e hatalommal szakítottunk. Csak neki lett belőle haszna.**”²²³

Napoleonnak a papsággal szemben is nagy érdemei voltak.

Először az olasz papsággal érezte jóindulatát, mert saját hazájában kezdetben még nagyon erős volt a forradalmi hangulat.

„A papok, szerzetesek és a vallás szolgái — így szólt már 1797-ben a bolognai kiáltványban — bármely nevet viseljenek, mindnyájan oltalmat nyernek és megmaradnak jelen állásukban.”²²⁴ Majd a maceratai kiáltványban megengedte az elűzött francia papoknak az egyházi államban való tartózkodást. „A legszigorúbb büntetés terhe alatt” megtiltotta, hogy háborgassák őket, a kolostoroknak pedig megparancsolta, hogy élelmezzék őket és fizetést ígért nekik.²²⁵ Kijelentette, hogy örömmel fogadja mindazt, amit a püspökök és más irgalmas lelkipásztorok e papok sorsának javítására tesznek.”²²⁶

1800. jún. 5-én Milánóban tartott beszédéből már idéztünk egy ide vágó részt. Ugyanebben a beszédben a többi között még így szólt az összehívott papsághoz: „Tudom, hogy mennyit szenvedtek önök saját személyükre és hogy mennyinek híján voltak. Még egyszer megismétlem: az önök személyét a jövőben tisztelet fogja övezni és biztonságban lesznek. Ami javaikat illeti, amint a körülmények engedik, intézkedni fogok, hogy azokat legalább részben visszakapják és gondom lesz, hogy illő jövedelmük és tisztességes ellátásuk biztosítva legyen”.

Valóban Napoleon Olaszországban a különféle papi javadalmakat, ingatlanokat meghagyta. Amit pótlékul adott a papoknak, járadék gyanánt utaltatta ki. Az Egyház jelentékeny összegeket nyert, a papság helyzete javult és működése szabadabb lett.

Napoleon később Franciaországban is sokat tett a papság érdekében.

Tudjuk, hogy a francia konvent üldözte a katolikus papokat és szerzeteseket, akik százával szenvedtek meggyőződésükért vértanuhalált. Sokat száműztek, ezrével külföldre

menekültek, sokan pedig Franciaországban elrejtöztek, bujdosztak egyik helyről a másikra, halálos veszedelem között osztogatva a szentségeket. Napoleon volt az első, aki az üldözött papokat erős védelmébe vette. Később biztosította anyagi helyzetüket. Az állami tanácsban javasolta fizetésük emelését. A plébánosoknak legalább 6000 frank jövedelme legyen és e célból számukat csökkenteni kell és a kisebb községek váljanak leány-egyházakká.²²⁷

Napoleon azt óhajtotta, hogy a plébánosok az ő híveiknek gondviselői legyenek, a községek igazi erkölcsi fejei, akik minden veszély nélkül vezethetik a népet, mert függetlenek a kormánytól.²²⁸

Napoleon 1820. febr. 15-én így szólt Antommarchihoz: „Intézkedtem, hogy a papság tisztességes jövedelemhez jusson, amelynek 10 év óta híján volt. Hogy a plébánosokat kellőképpen támogathassam, gyors jelentést követeltem anyagi helyzetükről. Tudom, hogy közülük sokan, főképp a hegysekben, szükségben szenvednek. Rajta voltam, hogy ez az állapot minél előbb javuljon.”²²⁹ Majd: „Az országból kiűzött és Franciaországban üldözött szerencsétlen papok nyomorult odavesztek volna, ha segítő kezemet ki nem nyujtom érdekükben. A néptribunok azután nem merték bántani azokat, akiket én védelmezek. Én az Egyház számára fenntartottam papjait.”²³⁰

Napoleon a püspökök és érsekek illő jövedelméről is gondoskodott. Hasonlóképp a káptalanok javadalmait is biztosította.

Olaszországban az osztrák uralom alatt a papnevelő intézeteket mindenből kifosztották. Egyetlen egynek sem volt már rendes jövedelme. Napoleon ezeket újból javadalmazta, sőt kijelentette, hogy ezt „lelkiismerete első kötelességének tartja.”²³¹

Napoleonnak a szerzetesek is sokat köszönhettek. Az irgalmas nővérek újra visszatérhettek Franciaországba,²³² a szentbernárdi nagy kolostort újra helyreállította és 40.000 frank járadékkal biztosította jövőjét.²³³ A császárnak szándéka volt Franciaország négy helyén négy új kolostort alapítani.²³⁴ Ő maga kijelentette (1817. jan. 12-én): „Szeretem a kolostorokat és magam is szeretnék visszavonultan egy kolostorban élni.”

VII. Pius pápa 1805. jún. 26-án a bíborosokhoz intézett beszédében a többek között így szólt: „Franciaországban a

Szent Vince alapította papok és társulatai újra életbe léptek, a fontosabb templomok javítására és az istentiszteletek végzéséhez szükséges pénzről nyilvános rendeletekkel gondoskodtak, új papnevelő intézetek részére tágas és díszes épületeket ajánlottak fel. Igéretet kaptam, hogy a papnevelő intézetek öröklés útján ingó- és ingatlan vagyonhoz fognak jutni, némelyek pedig az állami kincstártól fognak segínyt kapni. Sok püspök és káptalan jövedelmét növelték. A városokat és megyéket kötelezték, hogy a templomokat fenntartsák, egyházi ruhákról s edényekről gondoskodjanak, a külföldön működő francia missziók a császár hozzájárulásával visszanyerték a birtokszerzési jogot, magukat a hitterjesztőket pedig támogatja és oltalmazza a császári hatalom. A püspökök fegyelmi hatalma kitágult. Gondoskodás történt az ifjúság hitoktatásáról, a beteg katonák és a nép lelki szükségletének kielégítésére. Ezek a nagy fejedelemmel (Napoleonnal) való tárgyalásaink eredményei.²³⁵

Napoleon jellemzésére még meg kell említenünk két körülményt. Az öreg Buonvita mise-idejét úgy állapította meg, hogy ez a legkevésbé terhes legyen a papra. Amikor pedig észrevette, hogy Buonvitára a szentilonai tartózkodás nagyon káros hatással van, hazaküldte őt 3000 frank nyugdíjjal.²³⁶

XXII. FEJEZET

Napoleon vallásos magánélete

Carlyle joggal állítja: "It is well said, in every sense, that a man's religion is the chief fact with regard to him."²³⁷

Ha tehát Carlyle szerint az ember vallása „minden tekintetben” a legfontosabb, ami nála számításba jön, akkor Napoleonra nemcsak saját elméleti és másokkal szemben elfoglalt gyakorlati vallásos világnézete a fontos, hanem még fontosabb, hogy ő maga, a saját személyére mennyiben gyakorolta vallását.

Különböztetnünk kell. Tanuló s ifjú korában, beleértve hadnagyí éveit is, két teljesen ellentétes hatás alá került.

Atyja, Károly, szabadgondolkodó (liber-penseur) volt, a vallással mitsem törődött. Sőt, amikor 1784. febr. 24-én 38 éves korában, már haldokolva, sógora, Fesch főesperes felajánlotta neki az utolsó vigaszt, visszautasította.

Napoleon oly korban nevelődött, amikor az emberek

többsége nem vagy alig hitt Istenben. Napoleon hitének forrása nem a Biblia volt, hanem a kételkedő Enciklopedisták, amelyek ugyancsak nem kedveztek az ifjú vallásos kifejlődésének. Érdekes, hogy különös hatással volt rá egy könyv, amely pedig annyira értéktelen és elfeledt, hogy sehol, még a British Múzeumban sincs belőle példány, csak a párizsi nemzeti könyvtárban van meg francia fordításban. (Napoleon is a francia fordítást használta). E könyv szerzője Barrow angol történétíró, (angol és anglikán vallású) rendkívül sovinszta volt és a katolicizmust (amelyet nem ismert) gyűlölte. Napoleon többször olvasta e könyvet és kivonatokat készített belőle, sőt későbbi éveiben is elővette.

Mindezzel szemben édesanyjától mély vallásosságot örökölhett. Nagybátyja katolikus pap volt. Ő maga hálás tisztelettel vonzódott Breton abbéhoz, (Brienneben volt tanára). Ez az őszinte vonzalom akkor sem szűnt meg, amikor a 15 éves Napoleon „Mémoires sur l'éducation dans les écoles militaires de la France” c. neveléstani tanulmányát egyenesen a francia hadügyminiszternek akarta ajánlani, de előbb kikérte Breton abbé véleményét, aki a tanulmányt nem érdemesítette nyomdafestékre.

Ilyen ellentétes hatások az ifjú Napoleont alkalmi katolikkussá tették. Vagyis néha komoly vallásosságot mutatott, máskor meg, sőt legtöbbször hidegen, közömbösen, fölényesen viselkedett vele szemben.

Minket azonban inkább a már hatalomhoz jutott Napoleonnak vallásos magánélete érdekel.

E tekintetben a következőket állapíthatjuk meg:

Napoleon többször olvasta a Szentírást, mind az ó, mind az újszövetséget, még pedig néha hangosan.²³⁸

Las Cases említi, hogy egy alkalommal a fiatal Las Cassessel elhozatta az Evangéliumot és elejétől a hegyi beszédig olvasta. Majd megemlítette, hogy nemcsak épült az olvasotakon, hanem az evangéliumi erkölcs tisztasága, fensége és szépsége elragadta őt.²³⁹

Minden nagyobb győzelem, és örvendetesebb ünnepi esemény után hálaadó istentiszteletet rendelt el Te Deummal, amelyen ő maga is ünnepiesen, egész udvartartásával megjelent.

Már 1801-ben, mint feltűnést keltő eseményt könyvelték el az egész francia birodalomban, hogy Bonaparte jún. 18-án a milánói dómban tartott hálaadó ünnepi misén egész tábor-

noki karával megjelent, sőt ezt a körülményt ő maga is kö-
zölte két konzul társával.²⁴⁰ A következő év márc. 25-én az
amiensi béke, ápr. 18-án pedig a konkordátum megkötése cí-
mén ünnepélyes istentiszteletet rendelt el, amelyen szintén
résztvett tábornokainak élén, mint később is mindannyiszor.

Napoleon egyéb alkalmakkor is hallgatott szentmisét, sőt
ha Párizsban tartózkodott, feleségével és udvarával követke-
zőesetesen **minden** vasárnap megjelent a szentmisén.²⁴¹ Sőt min-
denkor feltűnt, hogy milyen méltóan viselkedett az istentisz-
teleten, ellentétben az előbbi francia királyok léha magatartá-
sával.²⁴²

Szent Ilona szigetén, amikor megérkezett hozzá a két
pap, nemcsak elrendelte, hogy étkező szobájában az egyik
„minden vásár- s kötelező ünnepnapon” mondjon szentmi-
sét,²⁴³ hanem még arról is gondoskodott, hogy mások is hall-
gathassanak misét,²⁴⁴ később pedig elrendelte a mindennapi
szentmisét.²⁴⁵

A szentséges oltár előtt térdet hajtott.²⁴⁶

Amikor Napoleon szobájában kicsomagolták az Antom-
marchi hozta ládákat, mindenki, maga Napoleon is, segédke-
zett. De amikor a kápolnai felszereléshez jutottak, a császár
meghagyta, hogy e szent jellegű tárgyakhoz ne nyúljon senki,
csak a két pap: „Jaj annak — mondotta — aki ezekhez nyúl.
Hivassa a lelkészeket!”²⁴⁷

Míg a trónon volt, nem áldozott, de e tekintetben is jel-
lemző nyílt, férfias magatartása. Amikor koronázásáról volt
szó, a régi szertartás szerint neki is áldoznia kellett volna. Ha
hitetlen lett volna, vagy a Szentséggel nem törődött volna,
könnyen túltehetné magát e szertartáson: egyszerűen
magához vette volna az Urat. De Napoleon nem akarta méltat-
lanul magához venni a Szentséget és ezért inkább felmentést
nyert az áldozás alól. VII. Pius pápa is így fogta fel a dol-
got.²⁴⁸

Napoleon úgyis mint uralkodó, úgyis mint katona, nem
volt bőjtre kötelezve, gyomor baja miatt kapott is felmentést
a böjti parancs alól. Mindazonáltal nagypénteken egész ud-
varával böjtölt.²⁴⁹

Napoleon egészen a koronázásig csak polgári házasság-
ban élt Jozefinnel, valószínűleg ama hátsó gondolattal, hogy
a gyermekáldás kimaradásával elválík tőle, de másoktól meg-
követelte az egyházi házasságot. Például Murat sógorát
kényszerítette, hogy házasságát az Egyház előtt megáldassa.

Koronázása előtt Jozefinnel ő maga is megáldatta egyháziilag házasságát, bár egy lényeges hiba következtében ez az egyházi kötés érvénytelen volt.²⁵⁰ Mária Lujzával már érvényes egyházi házasságot kötött (bár „per procuratorem”).

Az Ave Mariára hívó esti harangszót egész életén át nagyon szerette.²⁵¹

Élete vége felé többször hívatta a papot. A feltűnés elkerülése végett kérte, hogy jöjjön „en costum bourgeois” és a szentáldozás napján, hogy „senkinek se mutassa, amit hoz”, t. i. az Úr testét.

„Egy napon (ápr. 20. éjjel) meghagyta nekem a tábornok — írja Montholon — hogy hívassam a tisztelendőt. Őn majd magunkra fog hagyni, — folytatta a császár — és csak a pap távozta után jöjjön vissza. De ne tudja senki, hogy Vignale ma éjjel nálam volt. Engedelmeskedtem. Az abbé egy órahosszat maradt a császárnál. Amikor visszatértem a császárhoz, nagyon nyugodt volt. Hangja nem árult el semmi izgalmat. Néhány percig a vallásról beszélt, majd elaludt.”²⁵²

Április 21-én a császár így szólt az abbéhez: „A katolikus Egyházban születtem, az idevágó kötelességeket teljesíteni akarom és az Egyház nyújtotta megerősítésekkel élni akarok.”²⁵³ Antommarchi megírja, hogy amikor egy napon (máj. 3. d. u.) Vignale ismét elhagyta a császár szobáját, észrevette hogy a betegek szentségét adta fel neki.²⁵⁴

Napoleon valóban meggyónt és felvette a betegek szentségét. Utána mondotta e szép szavakat: „Megbékéltem az egész emberiséggel.”²⁵⁵

Mint mondják, Napoleon egy alkalommal első áldozását tartotta élte legszebb napjának, utolsó áldozását pedig a keresztény utókor tartja a császár élete legfényesebb és legmegnyugtatóbb percének.

XXIII. FEJEZET

Újabb párhuzamok

Ismerve Napoleon érdemeit a vallás és ennek szolgáltaival szemben, e téren is néhány csodálatos párhuzamot állapíthatunk meg az ő életében.

Napoleon a papság védelmére kelt, úgyhogy ez Franciaországban újra megkezdhette szabad működését. Ezért Napo-

leon is abban a kegyelemben részesült, hogy fogságának környezetében két katolikus pap lehetett.

Napoleon már 1818-ban kifejezte óhaját, hogy szeretne környezetében katolikus papot. Napoleon családja megkérte a pápát, tegye lehetővé Napoleon e kívánságának teljesülését. A pápa rögtön intézkedett. Utasította államtitkárát, hogy a szövetséges hatalmagnál kövessen el mindent, hogy a családnak és Napoleonnak ez a kívánsága teljesüljön. „Szívünknek határtalan örömet szerezne, — írta a pápa — ha Napoleon szenvedéseinek enyhítéséhez járulhatnánk.” A közbenjárás sikerrel járt. A választás két korzikai papra esett, nevük Buonvita és Vignali volt. 1819. szept. 18-án érkeztek meg Szent Ilona szigetére. Napoleon sokat érintkezett velük és azóta hangulatában és viselkedésében jelentős javulás mutatkozott.²⁵⁶

Viszont tudjuk, hogy Napoleon a fogoly pápához csak olyan egyházi személyeket engedett, akik nem pápa-, hanem császárpártiak voltak, tehát a pápa szempontjából ennek **alkalmatlan** tanácsadói voltak. Ime a fogoly Napoleonhoz is olyan két papot küldtek, akiknek egyike sem volt alkalmasnak tekinthető fontos feladatára. Buonvita öreg és süket volt, aki mint kirokkant hithirdető alig bírta a munkát. „Attól félek — mondotta Napoleon — hogy a jó öreg csak azért jött ide, hogy itt temessük el. Az érsek ilyen embert küld hozzám, igaz, hogy rendkívül tiszteletreméltó, de olyan öreg, olyan összeesett, hogy egyáltalán nem használhatom.”²⁵⁷ A választás csak azért esett rá, mert valamikor Napoleon anyjának és Paula hercegnőnek gyóntatója volt és más egyházi ténykedésre már nem használhatták a különben rendkívül derék öreget. Szélütés érte a nyelvét, amitől beszélni is alig tudott. Ezért is adták mellé Vignalet, aki viszont ép akkor került ki a papnevelő intézetből, tapasztalatlan, tudatlan és modortalan volt és már fiatalága miatt sem volt alkalmas arra, hogy egy Napoleonnak lelkivezetője és irányítója lehetett volna.²⁵⁸

Az meg éppen bántotta Napoleon hiúságát, hogy hozzá, a felséghez, csak rang nélkül való papokat küldtek, ezért szerette volna, ha Buonvita elnyeri a prelátusi méltóságot.²⁵⁹ Egy alkalommal mondotta Buonvitának, hogy használjon püspök-süveget. Az öreg pap erősen ellenkezett, „de — mondotta Napoleon — én megengedem önnek.” Buonvita további ellenkezésére így szólt a császár: „Akarom, sőt követelem, hogy ön a püspöki méltóság jelvényeit viselje.” Majd Montholonhoz

fordulva, folytatta: „Hozassa el James Townból vagy Capból a szükséges dolgokat a főtisztelendő úr részére.” De a tábornok nem teljesíthette a parancsot, mert sehol sem lehetett püspöki jelvényeket vagy violaszínű szövetet találni, úgyhogy a jó abbénak továbbra is a szerény, egyszerű papruhájában kellett járnia.²⁶⁰

Napoleon, mint főntebb hallottuk, gyakran szinte tüneményes ünnepies hálaadó szentmiséket rendelt el, azon ő maga mindenkor résztvett, vasárnapokon is rendszeresen eljárt szentmisére. Ezért viszont fogságában abban a kegyelemben részesült, hogy az egyik pap eleinte minden vasárnap, később minden nap misézett Napoleon lakásán.²⁶¹ A Buonvita mondta vasár- és ünnepnap szentmisén (d. e. 9 órakor) Napoleon következetesen megjelent. A hétköznapi misét Napoleon szomszéd szobájában tartották. Vignali ezalatt Bertrandék lakásán misézett.²⁶¹

Napoleon senkit sem engedett a fogoly VI. Pius pápához, de midőn ez halálát közeledni érezvén, gyóntatót kért, ezt a kérését azonnal teljesítette. Talán innen a kegyelem Napoleon számára is, hogy ő is, mint főntebb hallottuk, példás keresztény módon, a betegek szentségeivel megerősödve hagyhatta el e siralomvölgyet.

XXIV. FEJEZET

A pápa és a bukott Napoleon

Egy utolsó párhuzam!

Hallottuk, hogy bármennyire keményen, szívtelenül, sőt kegyetlenül bánt is Napoleon a pápával, voltaképp csak a pápa világi hatalmát akarta megcsorbítani, illetve megszüntetni a vélt francia érdekek miatt, de a pápa lelki főségét mindenkor elismerte. Hiszen ezen a címen kenette fel magát a pápával.

Amikor azt tanácsolták neki, hogy szakítson a pápával és kövesse VIII. Henrik példáját, nemcsak ellenállott e kísértésnek, hanem mint hallottuk, erélyesen védelmére kelt a pápa lelki főségének.

A pápa védelméért ő is abban a kegyben részesült, hogy őt a bukása után viszont egyedül a pápa védte, egyedül ő törekedett fogságát enyhíteni, ő teljesítette a volt császárnak minden részéről teljesíthető kívánságát.

Sőt, művem befejező fejezetében fel kell hívnom a figyel-

met egy sokszor elhallgatott, de annál jellemzőbb tényre: hogyan viselkedett VII. Pius pápa az ő elnyomójával, üldözőjével, legnagyobb ellenségével, Napoleonnal szemben — ennek bukása és halála után.

A pápa nem állott bosszút, nem tartott haragot, nem kárörvendezett.

Ellenkezően!

Napoleon, még mint első konzul, egy alkalommal (1802.) így szólt Caprara bíborshoz, a pápa követéhez: „Le pope doit avoir confiance en moi.” Csak bízzék bennem a pápa! Bizott is, de keservesen csalódott a dicsőségtől ragyogó császárbán. De a dicsőségesen ismét trónjára jutó VII. Pius pápa joggal mondhatta a már bukott és Európából száműzött császárnak: „Csak bízzék bennem!”

Amikor saját honfitársai és alattvalói kiközösítették császárukat, amikor a szenátus, a tábornokok, a hadsereg, a kormány, a főurak mind elfordultak tőle, szidalmazták, gyalázták, befeketítették, amikor saját felesége hátat fordított neki és idegen férfiúval viszonyt kezdett s tőle teherbe esett, amikor egész Európa kárörvendően dörzsölte kezét örömeiben, hogy végre sikerült megszabadulnia a nagy zsarnok vérengzésétől, amikor az angolok minden kedvezménytől megfosztották a rab volt császárt, akkor egyedül a pápa volt az, aki őszinte szánakozással és részvétellel szemlélte Napoleon sorsát és minden erejével törekedett azt enyhíteni.

A pápa 1817. okt 6-án Castel-Gondolfoból a következő sorokat intézte Consalvi bíboros-államtitkárhoz: „Napoleon császár családja értesített, hogy Szent Ilona sziklája halálos hely és hogy a **szegény száműzött** egészsége hovatovább összeomlik **Mély fájdalommal érint e hír**, amelyet bizonyára ön is oszt velem... Mi vajmi rég **elfeledtük és megbocsátottuk a bántalmakat. Savona és Fontainebleau csak az elme tévelygése és az emberi nagyratörés ballépése volt... Irjon nekünkben a szövetséges fejedelmekhez**, jelesül az angol régens herceghez és kérje, hogy a **számkivetés keserveit könynyítse. Szívünk mérhetetlen örömmel venné, ha részünk lehetne Napoleon szenvedésének enyhítésében.**“²⁶

A pápa közbenjárásának volt is némi átmeneti sikere. Napoleon anyja hálálkodva mondott köszönetet a bíboros-államtitkár útján. Megható sorai érdemesek meghallgatásunkra: „Én valóban a fájdalmak anyja vagyok. **Egyetlen vigaszom az a tudat, hogy Ő Szentsége feledi a multat** és csak

szeretetet mutat a hozzám tartozók iránt. **Ő Szentsége és Emenciád Európában az egyetlenek, akik fiam szenvedéseit enyhíteni törekszenek és ezek végét siettetni kívánják.**²⁶⁴

A pápa a bukott és fogságban levő Napoleonról állandoan mint **császárról** beszélt, annak ellenére, hogy Napoleon maga lemondott a trónról és a hatalmak nem ismerték el többé császárnak!

Amikor a pápa értesült Napoleon haláláról, a legnagyobb gyász keretében mondott gyászmisét az elhunyt lelkiüdvéért.

XXIV. FEJEZET

A pápa és a bukott Napoleon családja

1810. májusában Napoleon Bredaban (Hollandia) tartózkodott. A papság felhasználta az alkalmat, hogy tisztelgő látogatást tegyen a császárnál. Mint uralkodónak és államfőnek meg akarták adni a köteles tiszteletet. De mivel Napoleon egyházi kiközösítés büntetése alatt állott, nem teljes papi díszben jelentek meg előtte. Napoleon egyúttal megtudta, hogy a papság e címen nem foglalja nevét az imákba. Ezért haraggal fogadta a megjelenteket és rájuk rivalt:

„Kicsodák önök? Ügyvédek, jegyzők, orvosok? Kicsoda maga?” — ordított a küldöttség kanonokvezetőjére.

„Felséges Uram, apostoli helytartó vagyok.”

„Önök — folytatta a császár — vonakodnak érettem imádkozni, mert bizonyos római pap (t. i. a pápa) kiközösített? ... Engedelmességet követelek, mint császár. **Ellenkező esetben megisméltődik a zsidók esete: száműzöm és szétszórom önöket a földkerekségen.**²⁶⁵

Nos, Napoleon bukása után a zsidók sorsa valóban megisméltődött, de nem a pápának lelki ügyekben engedelmeskedő papokon, hanem Napoleonon és családján: száműzték és szétszórták a család tagjait a szélrózsa minden irányában. Napoleon anyja Korzika szigetére megy, majd Rómába vonul. József és Jeromos Amerikába vetődik. Lucien is odaindul, de az angolok elfogják, Louis Firenzébe költözik. A császár felesége Olaszországban „kóborog”. Murat, Napoleon sógora, Kalabriában száll partra, sógornője Clary, Julie Frankfurtra, majd Brüsszelbe, végre Firenzébe vándorol. Napoleonnal együtt a rokonságát is üldözték.

Egyedül a pápa volt az, aki szívesen és örömmel adott

menedéket és oltalmat Napoleon minden rokonának, aki azt kérte.

Amíg Napoleon hatalmas volt, a gyenge, agg pápa a hősnek szívósságával, rendíthetetlenségével és keménységével küzdött ellene. De a bukottal és családjával szemben emberfeletten nagylelkű, megbocsátó, irgalmas, kegyes és engedékeny volt.

A pápa elsősorban Napoleon anyjának nyújtott menedéket. VII. Pius még Rómába sem ért, szülővárosában Cesenában volt, amidőn Laetitia, Napoleon anyja megjelent e városban és Fesch útján engedélyt kért a pápától, hogy Rómában telepedhessék meg. A pápa tárt karral fogadta az özvegyet. „Isten hozta — szólította meg. — Ami tőlem függ, mindent e! fogok követni, hogy ott időzésüket kellemessé tegyem.” Két nap múlva Laetitia már Rómában volt.

Laetitia, a „madame mère”, szívet facsaró, kösziklákat megrendítő hangon írt Európa fejedelmeinek fia érdekében. Nem is válaszoltak neki. Sőt később megvádolták az öreg hölgyet, hogy összeesküvést sző, amely kiterjed egész Franciaországra és hogy milliók állnak rendelkezésére. A pápától azt kívánták, hogy államtitkára útján, vonja őt felelősségre. A pápa azonban nemcsak további menedéket adott az aszszonynak, hanem erkölcsi tekintélyével védte, támogatta és sok jóban részesítette őt és fiait.

Laetitia a bíboros államtitkárhoz intézett levelében így ír: „Lucian és Lajos fiaimat mélyen meghatotta mindaz, amit a pápa és Eminenciád **tudtunk nélkül** tett a hatalmak fenyegette nyugalmunk megóvása érdekében. **A pápai kormányon kívül sehol sem találunk támaszra és menedékre.** Kérem, tolmácsolja hódolatomat VII. Pius Öszentsége előtt. **Egész száműzött családom nevében jelentem ki ezt.** Főképpen annak nevében, aki amaz elhagyott sziklán halódik lassan.”

Laetitia Rómában is maradt egészen 1836-ban bekövetkezett haláláig. Síremlékére e szavakat vésték: „Mater regum — királyok anyja.”

Említettük, hogy Luciánt, Napoleon öccsét, az angolok elfogták és mint hadifoglyot őrizték. Számkivetéséből még 1813. április 11-én levelet intézett a pápához, amelyben a többi között a következőket írta: „Engedje meg Szentséged, hogy szabadsága szerencsés és késői visszanyeréséhez szívből szerencsét kívánjak. E szabadságért nem szüntem meg buzgón imádkozni, mióta az üldözés elűzött ama menhelyről, ahol

atyai oltalmában részesültem... Kérem Szentségedet, adja reám, feleségemre és gyermekeimre áldását, míg azt, lábaihoz borulva, személyesen fogadhatjuk." 1814-ben az angolok szabadon bocsátották Luciánt, aki rögtön a pápai államba tért, ahol a pápa őt nemcsak szeretettel fogadta, hanem Canino hercegévé emelte. Lucián nemsokára osztrákok fogságába esett. De a pápa közbenjárására visszaadták szabadságát (1815. szept.) azzal a feltétellel, hogy az egyházi államból nem távozik.

Bonaparte Lajos, a volt hollandi király a száz napos uralom alatt is Rómában maradt. Jeromos szintén Rómában telepedett meg (1827—1831). Hasonlóképpen Napoleon nagybátyja, Fesch bíboros is.

Mindnyájan háborítatlanul élvezték a pápai menedéket, annak ellenére, hogy Napoleon férfi rokonsága Fesch kivételével, visszaélt a pápa vendégszeretetével. Résztvettek a Carbonari néven ismert forradalmi jellegű titkos társulat aknamunkájában, amely vallás-, Egyház- és társadalomellenes tevékenységet fejtett ki. Bár a pápa tudott a napoleoni rokonság ez irányú működéséről, sőt a külföld is felhívta rá a figyelmét, mégsem tagadta meg a családtól a további vendégszeretetet és támogatást.

Még a pápának a legnagyobb fájdalmat okozó és Napoleon kegyéért mindenre kapható, jellemtelen és elvtelen Maury bíboros is Rómában keresett és kapott menedéket (1814). Napoleon visszatértekor (1815) a hálátlan lélek ismét a pápa ellen nyilatkozott és a Szentatya újból megbocsátott neki.

Napoleon még hatalma tetőpontján volt, amikor a párizsi nemzeti zsinat folyamán (1811) kijelentette ama küldöttségnek, amely Savonába, Pius elé kívánt járulni: „A pápa jó, nemcsak jó, hanem szent ember.”²⁶⁶

Pedig akkor még nem is sejthette a pápa jövő nagylelkűségét. Nem sejthette, hogy az ellene és családjá ellen nemsokára felgyülemelő gyűlölet hullámai meg fognak törni Róma falain és a Szentatya megértő, megbocsátó, irgalmas, könyörületes, nemes szíven!

XXVI. FEJEZET

Az örök törvény és az állandó kivétel

Művünk végén legyen szabad idéznünk az angol Wisemannak, az „Emlékezés a négy utolsó pápáról” c. világhírű

könyv szerzőjének szép, bölcs és tanulságos szavait, amelyekkel rövid párhuzamot von Napoleon és VII. Pius között:

„Az egyik (Napoleon) eredeti, nemes hivatásának célját túllépve, megengedte nemes lovának, amelyet előbb mesterien megült, hogy népeken gázoljon keresztül s patáit fejedelmi hátakon roncsolja.

Nem csoda, ha felülmúlhatatlannak tartotta magát s az is volt, **amíg saját talaján s területén mozgott: csatalován vagy trónusán.**

S mégis elég volt csupán egy jámbor, kolostorban felnőtt, emberismeret híján levő egyszerű szerzetes,²⁶⁷ aki cellájában együgyű, szavaiban és beszédében egyszerű, őszinte s nyílt volt, nem nagy szónok, fényes tulajdonságok és tehetségek nélkül, gyengéd, szelíd, szívélyes, alázatos és jámbor életű: csak egy ilyen, hivatásának megfelelő, átlagos képesítésű pápára volt szükség, **annak bizonyítására, hogy a leghatalmasabb hódítónál is van magasabb hatalom s hogy a századnak egy vetélkedő, bár fegyvertelen hőse legyen.**

S nem csoda, hogy a fogságbavető maga lett fogollyá és a hódító legyőzötté. **Mert saját területét elhagyta, leszállott csatalováról meg trónjáról és — belépett a szentélybe.** Itt pedig az a jóságos arcú, szelídhangú öreg ember volt a maga otthonában.”

És az egész csak egy olyan, sokszor színrekerült jelenetnek a megisméltése lehetett s — az eredmény csak az örök törvény végrehajtása volt.

És melyik az állandó kivétel?

Tolsztoj mondja: „Csöndes és békés időkben minden kormányzónak úgy tetszik, hogy a gondjaira bízott lakosságot kizáróan az ő ereje mozgatja. Érthető, hogy mindaddig, amíg a történelem tengere nyugodt, a kormányzónak, aki rozoga ladikján ülve, belekapaszkodik a csáklyával a nép hajójába s így húzatja magát, úgy tetszik, hogy mindenkép ő mozgatja a hajót, melybe kapaszkodik. De támadjon csak vihar, kezdjen el háborogni a tenger, mozduljon meg a hajó is, egyszeriben minden tévedés kizárt. A hajó megy a maga hatalmas s független útján előre, a csáklya már el sem éri a tovasikló hajót és a kormányos a hatalmas úrnak helyzetéből legott hasztalan és gyenge emberré lesz.” (Háború és béke, III. k.).

Valóban ezt tapasztalta Napoleon, amikor Moszkva elé ért és ugyanezt tapasztalta a világtörténelemnek minden zavarosba jutott „vezetője”. Ezt tapasztalta az első világháború

után az orosz cár, Vilmos császár, a magyar király, a második világháború után Hitler, Mussolini, az olasz s román király és annyi más.

Csak egy kivétel van! A mindenkori pápa! Ő mindig az Egyház kormányrúdjá mellett maradt. Akkor is, amikor a vadállatok elé vetették, amikor szénbánya mélyére hurcolták, amikor Avignon foglya lett vagy Napoleon rabja volt. Elszakíthatták mindentől, de sem ő nem szakadt el az Egyháztól, sem az Egyház Isten rendelte fejétől! Ez ép oly kivétel a világtörténelemben, mint amilyen kivétel a fizikában a víz kiterjedése a fagyponthoz alatt.

XXVII. FEJEZET

Nolite tangere!

„Nolite tangere christos meos et in prophetis meis nolite malignari.“ Magyarul: „Ne illessétek én fölkenetemet, prófétámat bántani nem engedem“. (104. zsoltár 15. v. Sik S. ford.).

Amit a szent zsoldáros az első pápa idejét ezer évvel megelőzően mond, ugyanazt állítja sok évszázad alapján az a közmondássá vált francia mondás: „Qui mange du pape, en meurt“. „Aki a pápába harap, belepusztul.“²⁶⁸

A történelem igazolja a kemény megállapításokat.

Lássuk csak:

I. Herodes Agrippa király magas palotájában négyszeres őrizet alatt, tehát a custodia militaris legszigorúbb szemmel tartásával, tartja fogva az első pápát, Péter apostolt, aki két vitéz között két láncsal megkötözve, várja sorsát.

Úgy volt, hogy másnap nyilvánosan kivégzik. A zsidóság nagy ünnepléssel készül az első pápa vérontására. Kaján örömmel, előre élvezi Péter fejének porba hullását.

De mi történik? Péter megszabadul. Zsidóországban a hajszála sem görbül meg. Ellenben börtönőreit viszik megláncolva és a lex ad commentariensem alapján Péter helyett őket végzik ki.

Ez volt a pápák üldözőinek nyitánya és jelképes sorsa.

Herodes Agrippa vérbe akarta fojtani az első pápát és íme ép e gyilkos szándék eredményezte, hogy Péter Jeruzsálem kis városát felcserélte az akkori világ központjával, hogy ott megalapítsa a történelem leghosszabb életű testületét. Azért mondja róla Kohout, hogy „A legnyu-

galmasabb béke sem használhatott volna soha jobban Péternek, mint az üldöző Herodes gyilkos szándéka használt neki!"

A Szentírásban van egy roppant jelentéktelennek látszó mondat: *Egressus abii in alium locum: Útra kelvén, eltávozott más helyre*" (Apost. Cselek. 12, 17.) Pedig ez a mondat világtörténelmi fontosságú tényt jelez: Az első pápa Rómába vitorlázik, királyi üldözője pedig ezalatt, mint evesedő, férges, élő hulla, vonaglik fájdalmában. (Ap. Cselek. 12, 23.) Herodes és családja kezéből örökre kiesett a királyi pálca, Péterrel pedig megkezdődött a pápáknak szakadatlan sora...

„Qui mange du Pape en meurt!"

Rómában pedig? Egymásután tíz császár erőlködik, hogy Péter szikláját szétrepessze vagy összezúzza. Bíráik, hóhéraik, hadseregük, börtöneik, kínzó eszközeik, hivatalnokaik, rágalmak, pénzük, erejük támogatja őket gyilkos szándékukban. És az eredmény?

Csak egyetlen jellemző adat: A római császárok világraszóló hatalmának, felséges nagyságának és félistenes tekintélyének egyik legbeszédesebb hirdetője volt Trajának, a szintén keresztényüldöző római császárnak, Róma közepén emelt, 39 m. magas oszlopra helyezett lovasszobra. Beléhelyezték „örök nyugalomra" a császár hamvait őrző edényt.

Az oszlop máig fennmaradt. De a császár szobra régesrég eltűnt, hamvainak nyoma veszett. Ellenben az oszlopra rákerült a császárok üldözte Egyház első látható fejének, Péternek a szobra. Hirdeti — *urbi et orbi* — Krisztus szavait: „Te Péter vagy és e kőszálon építem Anyaszentegyházamat és a pokol kapui nem vesznek rajta erőt!"

Krisztus e szavai természetesen csupán a pápaságnak, mint **ielki** hatalomnak és intézménynek fennmaradására, vonatkoznak, nem pedig a pápák földi birtokaira, Róma városára vagy pápa lakta részekre, lakására avagy palotájára.

És mégis! Figyeljük csak meg Róma „meghódítóinak" és ideiglenes „tulajdonosainak" a sorsát:

Odoakert 493-ban orvul megölték. Theodatust 536-ban menekülés közben meggyilkolták. Hildebaldot 541-ben törrel szúrták le. Erarichot hat hónappal később ölték meg. Totilát 552-ben lándzsával döfték át. Alboint 572-ben saját felesége gyilkoltatta meg. Klephet 573-ban gyilkolták meg. Adalphaldot 625-ben megölték, Rodoaldot 653-ban agyonütötték. Pantharitot 660-ban trónjától megfosztották és elkergették, Gud-

bertet 662-ben törrel szúrták agyon. Luitpert 701-ben fürdőjében megfulladt. II. Aribert vízbe fúlt. Desideriust Nagy Károly foglyul ejtette, trónjától megfosztotta s kolostorba zárta, ahol hamarosan meghalt 744-ben. II. vagy Kopasz Károlyt megmérgezték. I. Berengárt 924-ben orvul megölték. Rőtszakállú (Barbarossa) Frigyes 1190-ben vízbe fulladt. I. Napoleon száműzetésben, mint fogoly halt meg. Viktor Emánuel 1878-ban szélütés érte. II. Umbertót 1900-ban egy Bresci nevű anarchista agyonlőtte.

Hitler Adolf nem foglalta el ugyan a Vatikánt, de ezt többször tervezte és nem egészen rajta mulott, hogy nem tehetette meg. Ellenben pápa- és Egyházellenes érzülete ismeretes. Uralma idején sok ezer pap és szerzetes fogságba vagy gyűjtőtáborba került, ahol számosan elpusztultak. Hitler felszolta vagy lefoglalta csaknem az összes katolikus intézményeket s egyesületeket, sőt a legtöbb férfi és női szerzetesházat is. Beszűntette az összes katolikus újságokat és folyóiratokat, nem engedélyezte a vallásos nyomtatványokat, akadályokat gördített a vallásoktatás és az istentiszteletek látogatása elé. Az ifjúságot eltávolította az Egyház befolyásától. Mindez nagyobb fájdalmat okozott a pápának, mintha minden földi birtokát elvesztette volna.

Nos, Hitler, a második világháború végén, teljesen körülvéve ellenségtől, mérhetetlen csalódásában, szegényében, kétségbeesésében és abban az epénél keserűbb, marcangoló tudatban, hogy hová sülyesztette népét, micsoda nyomorba döntött sok más népet és országot és mennyi vért ontatott hiába: fejbeltette magát, előzetesen kiadva a parancsot, hogy hulláját semmisítsék meg.

Igy szóról szóra és betűszerint teljesült rajta a Szentírás szava: „Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi et ecce non erat et quaesivi eum et non est inventus locus ejus.” (Ps. 36, 35-36.). Magyarul: „Láttam az istentelent roppantul felmagasztalva és felemelten, mint Libanon cédrusát. És átmentem (hozzá) és íme már nem volt ott, kerestem őt és helyét sem találtam.”

Ennyi hatalmas támadó és félelmetes ellenség ellenére Róma áll és közel 2000 esztendő óta ma is dicsőségesen uralkodik benne Péter utóda, mint az öt világrészben élő 450 millió hívőnek közös atyja, lelki ügyeinek áldó kezű vezetője és irányítója!

VÉGE.

IRODALOM:

Adorján—Kéri—Seress: A nagy francia forradalom és Napoleon (évszám nélkül). — Antommarchi: Denkwürdigkeiten des Dokt. A. über die letzten Lebenstage Napoleons. 1825. — Artaud: Histoire du pape Pie VII. 1836. — Bay Ferenc: Napoleon Magyarországon. 1941. Bpest. (Officina kiadás.) — Bouler: Napoleon. Ford: Olasz P. Bpest. 1943. (Centrum kiadás.) — Bon Leo: La Révolution Française et la psychologie des Revolutions. 1915. — Bourgoing: Mémoires hist. et phil. sur Pie VI. et son pontificat 1800. — Brinton Crane: The lives of Talleyrand 1936. — Carlyle Th.: On heroes, hero-worship and the heroic in history. 1873. — Channing: Napoleon, sein Charakter u. seine Zeit. 1831. — Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal Dezső (évszám nélkül). — Constant—O. Marschall v. Bieberstein: Denkwürdigkeiten über Napoleon. 1904. — Crétineau—Joly: Bonaparte et le Concordat. 1869. és Mémoires du Cardinal Consalvi. 1864. — Dayot A.: Napoleon I. 1897. — Dunning W. A.: Truth in History. 1914. — Fischer Engelbert: Napoleon I. 1904. és Cardinal Consalvi. 1899. — Fodor S.: Napoleon. 1909. — Forsyth: Geschichte d. Gefangenschaft Napoleons. 1853. — Fournier: Ág.: I. Napoleon életrajza. 1916. — Gourgang: Mémoires de Napoleon à St. Hélène. 1823. — Gregorovius F.: A pápák síremlékei (Olcsó könyvt. 517—8. sz.) — Harnack: Über d. Sicherheit u. d. Grenzen geschichtl. Erkenntnis. 1917. — Haussonville: L'Englise Romaine et le premier Empire. 1800—1814. 1868—70. — Helfert: Marie Luise. 1873. — Hugo, A.—Elsner H.: Vollständ. Geschichte d. Kaisers Napoleon. 1839. — Huttkey L.: Bonap. Napoleon emlékirata. 1915. — Kircheisen: Napoleonbibliographie. 1902. — Landmann K.: Napoleon 1903. — Las Cases: Mémorial de Ste Hélène. 1823. — Ludwig E.: Napoleon. Ford. Turóczy I., (évsz. nélk.) — Maculay: A pápaság (Olcsó könyvt.). — Marmont: Mémoires. 1856—7. — Masson: Napoleon et les femmes. 1894. Napoléon et son fils. 1904. Napoléon, Manuscripts inédits. 1907. Napoleon zu Hause (übers. v. Marschall v. Bieberstein) III. kiad. — Marx—Bilkei: A kat. Egyh. története. 1932. — Merezskovszkij: Napoleon élete (évsz. nélk., Dante kiad.) Napoleon az ember. — Meszlényi Antal dr.: A josefinizmus kora Magyarországon. 1931. — Metternich: Über Napoleon Bonap. 1875. — Montholon—Diezmann: Geschichte d. Gefangenschaft. Napoleons auf St. Helena. 1846. Correspondance de Napoleon I. publiée par Napoleon III. 1858. — De Norvins: Historie de Napoléon. 1852. O'Meara: Napoléon

in exile or a voice from St. Helena. 1822. — Oddie E. M.: The Bonapartes in the New World. (1932. Elk. Matheros and Marrot). — Pacca: Memorie storiche per servire alla storia ecclesiastica del secolo XIX. 1830. Relazione del viaggio di Pio VII. a Genova etc. 1836. VII. Pius pápasága. 1876. — Pflugk—Harttung: Napoleon I. 1900. — Ranke L.—Acsády I.: A római pápák az utolsó 4 században. 1889. — Rémusat: Mémoires. 1879—80. — Revue des questions historiques: 1892. és 1894. évf. — Santini N.: Le Tombeau de Napoléon et son gardien. 1856. — Sipos I. dr.: A római kérdés. 1917. — A Stimmen d. Zeit néhány évf. — Szentpétery I.: A történettud. objektivitásának kritikája (Századok 1906.) — Szini Gy.: Napoleon szerelmei. 1914. — Taine H.: Origines de la France contemp. 1895. Bonaparte Napoleon. 1919. — Theiner: Hist de deux Concordats. 1869. — Thiers: Histoire du consulat et de l'Empire. 1845—69., I. Napoleon első trónlépése. 1888. — V. Wartenburg: Napoleon als Feldherr. 1901. — Weisz K. I. dr.—Szabó F.: Világtörténet. 1897—1905. — Wiseman Card.—Fink: Erinnerungen an die vier letzten Päpste. 1858.

Megjegyzések: Néha kénytelen voltam ugyanannak a szerzőnek különféle kiadását használni, aszerint, hogy milyen könyvtárból kölcsönöztem a művet.

Könyvem II. részében a fontosabb helyeken külön is megjelöltem a felhasznált forrás pontos helyét.

JEGYZETEK

I. RÉSZ

¹ Correspondance de Napoléon I., publiée 1. par Napoléon III. 1858. II. köt. 270—1. old.

² Fournier Ágoston: I. Napoleon életrajza. 1916. I. köt., 4. fej., 139. old.

³ Dr. Weisz K. János: Világtörténet. A 3. kiadás után ford. Szabó Ferenc. 1887—1905. XIX. köt., 596. old.

⁴ Thomas Carlyle: On heroes, hero-worship and the heroic in history. 1873. 127. old.

⁵ Gregorovius Ferdinand: A pápák síremléke. (Olcsó könyvtár.) 517—518. — Meg nem állhatom, hogy e helyen ne idézzem a „Pester Lloyd” német nyelvű magyar lapnak egy nagyon magas tekintély tollából eredt köv. szavait: „Keiner auf dem päpstlichen Stuhle wird künftig mehr sein, als ein einfacher römischer Priester.” (1878. febr. 10.)

⁶ Correspondance de Napoléon I. publiée par Napoleon III. 1858. II. 449.

⁷ Artaud: Histoire du pape Pie VII. 1836. Német kiadása: 1837—8. I. köt., 142. old.

⁸ Ugyanezt a rászédési módot, sajnos sikerrel, alkalmazták Caprara bíborossal, pápai követtel is, aki az u. n. alkotmányos püspökök kérdésében egy eléje tett és figyelmesen át nem olvasott szöveg aláírásával olyan elvet ismert el, amely teljesen eltért az előbb élőszóval történt megegyezéstől.

Még érdemes megjegyeznünk, hogy fennmaradt egy okmány, amely szerint az említett Bernier 30.000 frankot kapott a „titkos alapból”. Correspondance de Napoléon I. m. f. VII. 269.

⁹ Ismeretes, hogy Napoleon maga is gyakran hangoztatta, hogy az államférfiúnak kitűnően kell tudnia hazudni. Hadijelentései is csak úgy hemzsegték a nagyításoktól.

¹⁰ Napoleon a pápával szemben tanúsított ekkori magatartásáról később, Szent Ilona szigetén ezeket mondta: „A katolikus vallás megtartotta számomra a pápát és tekintve Itáliára való hatásmat és hatalmat, nem szüntem meg reménykedni abban, hogy előbb-utóbb sikerül majd a pápát a magam akarata szerint vezetnem.” Ranke nagyon helyesen jegyzi meg: „Bonaparte esze azon járt,

hogy a pápát fenntartsa, de egyszersmind leigázza és saját mindenhatóságának eszközévé teszi.”

¹¹ Marmont: Mémoires. 1856—7. II. köt., 51. és 89. old.

¹² Haussonville: L'Eglise Romaine et le premier empire. 1800—1814. I. 316.

¹³ Fournier Ágoston: I. Napoleon életrajza. 1916. II. köt., 263. old.

¹⁴ Mémoires de Madame Rémusat. 1879—1880. II. köt., 275—6.

¹⁵ Dr. Weisz Károly János: Világtörténet. Ford. Szabó Ferenc. 1897—1905. XX. köt., 545. old.

¹⁶ Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal Dezső. Bpest, évsz. nélk. 76. old.

¹⁷ Arra, hogy a nép milyen, szinte mesébe illően vonzódott a pápához, jellemző a következő eset: Chalons-sur-Saon-ban a pápa kocsiját hatalmas tömeg vette körül. Mindenki a pápa közelébe akart férkőzni, hogy megcsókolhassa a Szentatya kezét, ruháját, sőt lábát. A szorongó tömegtől sehogy sem tudtak előre jutni. Ekkor a pápa kíséretére rendelt két rendőr ravasz öltetet eszelt ki. A pápát a két ló közé helyezték, hogy ne férhessenek hozzá és így akartak indulni. Ám a nők még ravaszabbaknak bizonyultak. Pl. egy leány a lovak alatt keresztül csúszott, hogy megcsókolhassa a pápa lábát. A csók után pedig nagy erővel összekulcsolta a pápa lábát, hogy azt a maga után hasonló módon kúszva érkező anyjának engedhesse át megcsókolásra.

¹⁸ Fournier Ágoston: I. Napoleon életrajza. Magyar kiadás. Bpest, 1916 II. köt., 5. fejj., 266. és 268. old.

¹⁹ Las Cases: Denkwürdigkeiten V. St. Helens. IV., 122—123.

²⁰ L. a pápának 1808. márc. 3-án Caprara bitoroshoz intézett levelét.

²¹ L. az 1809. jún. 10. bullát.

²² Cavalchini levele a pápához 1808. ápr. 21-ről.

²³ 1809. jún. 10-i bulla.

²⁴ 1808. aug. 24-i pápai rendelet.

²⁵ 1809. jún. 10-i bulla.

²⁶ 1808. márc. 16-i consistoriumi ülés jegyzőkönyve.

²⁷ Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal Dezső. Bpest, évszám nélkül, 77—78. old.

²⁸ „VII. Pius pápasága”, m. f. I., 373.

²⁹ U. o. I., 416.

³⁰ U. o. I., 354.

³¹ Thiers Louis—Adolphe: „Histoire du Consulat et de l'Empire”. 1845—62. XI., 233.

³² Correspondance de Napoléon I., publiée par Napoléon III. 1858 XIX., 21.

³³ A szöveg teljes magyar fordítása megtalálható: „VII. Pius pápasága” c. műben. 1876. I. R., 394—410. old.

³⁴ E tervekről részletesen művünk II. részében (IV. fejezet) lesz szó.

³⁵ Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal Dezső, évsz. nélk. 79. old. — T. Meszlényi Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon. 1934. 168. old.

³⁶ Chateaubriand: id. műve. 80. old.

³⁷ Leibeltern jelentése 1810. máj. 16-ről.

³⁸ Dr. Weisz K. János: Világtörténet. A 13. kiadás után ford. Szabó Ferenc. 1897—1905. XXII. köt. 278. old.

³⁹ Haussonville Joseph Othenin de Cléron: Négotiations avec Pie VII. à Savone. IV. köt. 96. old.

⁴⁰ Napoleon levele Olaszország alkirályához. 1811. jan. 5.

⁴¹ VII. Pius pápasága m. f. II. 127.

⁴² Dr. Weisz K. János: Világtörténet m. f. XXII. köt. 267. old.

⁴³ A császár 1810. ápr. 15-i rendelete.

⁴⁴ A császár 1810. jún. 13-i rendelete.

⁴⁵ Lebzeltern jelentése 1810. máj. 16. és 18-ról.

⁴⁶ „VII. Pius pápasága” m. f. II. köt. 123. old.

⁴⁷ U. o. II. 122. old.

⁴⁸ Chabrol jelentése a kultuszminiszterhez 1811. febr. 2-ről.

⁴⁹ Később sikerült visszaszerzenie a tintát és tollat.

⁵⁰ Lebzeltern jelentése 1810. május 18-ról.

⁵¹ Szerintem a meggyefőnök ekkor ellenőrizni óhajtotta az orvosnyújtotta szer hatását, amelyet esetleg nem is orvosásként adhattak a pápának, hanem pl. reggelijébe tehettek.

⁵² „VII. Pius pápasága” m. f. II. 164. Dr. Weisz K. János m. f.

⁵³ „VII. Pius pápasága” m. f. II. köt. 158. old.

⁵⁴ Haussonville Joseph Othenin de Cléron: Négotiations avec Pie VII. à Savone. IV. 120—1.

⁵⁵ Dr. Weisz K. János: Világtörténelem, m. f. XXII. 277—8,

⁵⁶ U. o. XXII. 278.

⁵⁷ Haussonville: Négotiations avec Pie VII. à Savone: IV. 104-19.

⁵⁸ L. Tower Vilmos: „A hipnotizmus elméleti, gyakorlati, pedagógiai, orvosi és büntetőjogi szempontból.”

⁵⁹ „VII. Pius pápasága” m. f. II. 167.

⁶⁰ Tower Vilmos: A hipnotizmus elméleti, gyakorlati, pedagógiai, orvosi és büntetőjogi szempontból 1926. (A Vall. és Közokt. Min. 88 213/1926. III. a és az Orsz. Ifj. Irod. Tanács hivatalból ajánlotta.) „A hipnotizmus határa” c. (VII.) fejezetet.

⁶¹ Például logikai és helyzeti képtelenségeket könnyen tudok a médiumnak szugerálni. Így, hogy a kört kockának lássa, a kétszer kettőt 10-nek higgye, hogy a mézet keserűnek, az ecetet édesnek érezze s. i. t. Sőt erkölcsi téren is tudom olyan irányba terelni, amelytől éber állapotban visszariadna. De ha e téren bizonyos határon túl megyek, a médium arcán, külsején azonnal észre vesszük a húzódozást, a kellemetlen, a bántó közérzést, arca eltorzul, teste megremeg, elveszti előbbi biztonságát, egész viselkedése elárulja a belső nagy küzdelmet a szuggerált parancs és a vele ellentétes erkölcsi meggyőződés között. Ilyenkor csak kis fokozás szükséges és a médium vagy megtagadja az engedelmességet vagy a nagy erkölcsi megrázkódtatástól felébred. (L. Tower V.: A hipnotizmus, m. f. 41—42. old.) Hasonló az eset a részegeknél, az elkábítottaknál stb.

⁶² „VII. Pius pápasága” m. f. II. 166.

⁶³ U. o.

⁶⁴ VII. Pius pápasága m. f. II. 167.

⁶⁵ Fournier Ágoston: I. Napoleon életrajza. 1916. III. köt., 3. fejj., 178. old.

⁶⁶ Emlékezzünk csak vissza, hogy Napoleon közvetlenül az orosz

hadjárát előtt felszólította a pápát, hogy mondjon le és engedje át helyét „tehetségesebbnek”. (I. Rész. utolsó előtti 3. fej.)

⁶⁷ Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal Dezső. 131. o.

⁶⁸ Wiseman „Emlékezés a négy utolsó pápára és Rómára” c. művében (67. old.) azt mondja e jelenetre: „Nem annyit jelent-e ez, mint a hódítót foglyul ejteni és a szó legnemesebb értelmében legyőzni? És milyen megtisztelőbb hódolatot tudtak volna a pápának magatartásáért nyújtani?”

⁶⁹ A magyar huzár-kíséretről lásd bőven: Tower Vilmos: „A pápák szerepe hazánk megmentésében és fennmaradásában.” Bpest, 1935. 225—227. old.

⁷⁰ L. Madelin: La Rome de Napoléon. Paris Flon et Nourrit.

II. RÉSZ

¹ Az idézetet vettem: Dr. Gálos László: Cortez Donoso történet-bölcslelete c. tanulmányából (M. Kult. 936. 270.)

² Thomassin Louis: Ancienne et nouvelle discipline de l'Eglise touchant les Bénéfices et les Bénéficiers. 1678—1679. T. III. 1. I. c. 32. n. 13.

³ Monumenta Gregoriana L. III. ep. 10. p. 439.

⁴ Máté 23, 12; Márk 14, 11.

⁵ Masson Frédéric: Napoleon et son fils. 1904. 2. kiad. 238. o.

⁶ Merezkovszkij Szergejevics Dimitrij: Napoleon élete. (Évszám nélkül.) Dante kiadás. 151—2. old.

⁷ „Briefe Napoleons I.” (Stuttgarter kiadás.) 1910. II. köt. 229. old. Lásd jelen könyv: I. rész. XII. fejezet.

⁸ Marx Ignác dr.—Bilkei F.: A kat. Egyház története. 1932. 720. old.

⁹ Adorján—Kéri—Seress: „A nagy francia forradalom és Napoleon” (Bpest), évszám nélkül. V. köt. 146. old.

¹⁰ Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal Dezső. Évszám nélkül. 95. old.

¹¹ Castellane Journal 1812. okt. 5.

¹² Fournier Ágoston: I. Napoleon életrajza. 1916. III. kötet. 2. fej. 123., 124., 127., 138., 146., 151 és 159. old. és Emil Ludvig: Napoleon. Ford. Turóczy József, évsz. nélkül. 355. old.

¹³ Chateaubriand: id. m. 118. old.

¹⁴ Chateaubriand: id. m. 123. old.

¹⁵ Tolsztoj: Háború és béke. II. köt., 3. könyv. II. Rész, 34. fej.

¹⁶ Id. Fournier Á.: i. m. III. köt. 481. old. (17. fej)

¹⁷ Chateaubriand: i. m. 127. old.

¹⁸ Akit Napoleon oroszországi útja pártatlan katonai szempontból érdekel, annak nagyon ajánlom L. G. F.: Campagne de Russie Operations militaires c. művét (Paris, Gougy), mert a szerző anynyira pártatlan, hogy legtöbb adatát az ellenség közléseiből meríti.

¹⁹ Dr. Weisz K. János: Világtörténet. Ford. Szabó F. 1897—1905. XXII. köt., 847. és 849. old.

²⁰ O'Meara B. E.: Napoleon in der Verbannung. (Drezdai kiad.) 1822. I. köt., 2-3. old.

²¹ Chateaubriand: i. m. 224. old.

²² Fr. David Mc Robers: „Abbé Paul Macpherson.“ London, a Cath. Truht Society kiadása.

²³ Lebzelter jelentése 1810. máj. 18-ról.

²⁴ O'Meara: i. m. III. köt. 78.

²⁵ Denkwürdigkeiten des Doktor F. Antommarchi über die letzten Lebensstage Napoleons (lipcsei kiad.) 1825. II. köt. 64. old. (= 1821. ápr. 19.) E művet ezentúl csak röviden így fogjuk jelezni: Antommarchi.

²⁶ O'Meara: i. m. II. köt. 50—1.

²⁷ Napoleonnak az angolokhoz való viszonyáról újszerű és másutt fel nem lelhető részleteket közöl Coquelle „Napoléon et l'Angleterre“ c. műve (Paris, Plon et Nourrit).

²⁸ Napoleon második lemondásáról idevágó sok új és érdekes részletet közöl Henry Houssaye „La seconde abdication“ c. műve (Paris, Perrin).

²⁹ Tiers M. A.: I. Napoleon első trónralépése. 1888. 134. old.

³⁰ Emil Ludwig: Napoleon. Ford. Turóczy József. Évsz. nélk. 543. old.

³¹ O'Meara: i. m. III. köt. 78. old.

³² Rémusat: Mémoires. 1879—80. III. 50.

³³ O'Meara: i. m. III. köt. 59. old.

³⁴ O'Meara: i. m. II. köt. 350. és IV. köt. 17.

³⁵ Merezkovszkij: i. m. 324. old.

³⁶ O'Meara: i. m. IV. köt. 162. old.

³⁷ Gróf Montholon levele Longwoodból Borghese Paula hercegnőhöz: 1821. márc. 17.

³⁸ Emil Ludwig: i. m. 582. old.

³⁹ O'Meara: i. m. I. köt. 44.

⁴⁰ „VII. Pius pápasága“ m. f. II. köt. 69—70.

⁴¹ Ludwig Emil leírása.

⁴² O'Meara: i. m. II. 171. és „Antommarchi“: m. f. I. 70.

⁴³ Adorján—Kéri—Seress: „A nagy francia forradalom és Napoleon.“ Évsz. nélkül. V. köt. 242.

⁴⁴ O'Meara: i. m. II. 140.

⁴⁵ Antommarchi: m. f. I. 55.

⁴⁶ U. o. I 32.

⁴⁷ O'Meara: i. h. II. Képes melléklet és szövege.

⁴⁸ U. o. III. 136.

⁴⁹ Ludwig E.: m. f. 582. old.

⁵⁰ Armand Dayot: Napoleon I. Übers. w. O. Marschall von Bieberstein 1897. 459. old.

⁵¹ Adorján—Kéry—Seress—Kiss: „A nagy francia forradalom és Napoleon“ Évsz. nélk. V. köt. 136.

⁵² A császár nyilatkozata 1819. augusztus 19-én, id. O'Meara: i. m. IV. 161.

⁵³ Chateaubriand: i. m. 223. old.

⁵⁴ O'Meara: i. m. IV. köt. 158—9. old.

⁵⁵ O'Meara: i. m. III. köt. 74.

⁵⁶ Antommarchi: i. m. I. 98—99. (= 1820. okt. 26).

⁵⁷ O'Meara: i. m. III. köt. 137.

⁵⁸ O'Meara: i. m. II. köt. 82.

⁵⁹ O'Meara: i. m. II. köt. 77.

- ⁶⁰ Antommarchi feljegyzése a nev. napról: 1821. ápr. 28.
- ⁶¹ Ludwig Emil: i. m. 376. old.
- ⁶² Fouché-nek, az egykori oratoriánusnak rejtélyes jellemét legkitűnőbben jellemzi L. Madelin: „Fouché 1759—1820.” c. 2 kötetes műve. (Paris Blond et Nourrit).
- ⁶³ Napoleonnak Elba-szigeti életéről a legjobb forrásmunka Paul Gruyer: „Napoléon roi De l'Ilse d'Elbe.” (Paris, Hachette.)
- ⁶⁴ Rémusat: Mémoires. 1879—1880. III. 81.
- ⁶⁵ Talleyrand szerepét teljesen új megvilágításban tárja elénk Brinton Crane: The lives of Talleyrand c. műve (New York. 1936. W. Norton). Többé-kevésbé ismeretlen előéletéről kitűnő mű: Bernard: „Talleyrand évéque d'Autun d'après des documents inédits.” (Paris, Perrin.)
- ⁶⁶ Lélektani és emberismereti szempontból érdemes elolvasni Léonce Pingaud „Bernadotte” c. művét, amely egyébként is nevezetnek legjobb életrajza (Paris, Plon et Nourrit).
- ⁶⁷ Antommarchi: i. m. I. 112.
- ⁶⁸ U. o. I. 113.
- ⁶⁹ Constant: Denkwürdigkeiten über Napoleon. 1830. Deutsch bearb. von O. Marschall von Bieberstein. 1904.
- ⁷⁰ Ludwig Emil: i. m. 455. old.
- ⁷¹ O'Meara: i. m. IV. 156.
- ⁷² U. o. IV. 169.
- ⁷³ Dr. Hutkay Lipót: Bonaparte Napoleon emlékiratai. 1915. 17. old.
- ⁷⁴ O'Meara: i. m. IV. 158—9.
- ⁷⁵ U. o. IV. 68.
- ⁷⁶ Antommarchi: i. m. 12—13. old.
- ⁷⁷ Ludwig E.: i. m. 524. old.
- ⁷⁸ Ludwig E.: i. m. 567. old.
- ⁷⁹ U. o.
- ⁸⁰ A. Helfert: Marie Luise. 206. old.
- ⁸¹ O'Meara: i. m.: IV. 103. és Antommarchi: i. m. II. 21.
- ⁸² Merezkovszky: i. m. 324.
- ⁸³ Antommarchi: i. m. 1821. ápr. 28-i feljegyzése és Masson: Napoleon u. die Frauen (lipcsei kiad.) 64. old.
- ⁸⁴ Ludwig E.: i. m. 433. old.
- ⁸⁵ F. Turquan: Napoléon amoureux. 342., Dr. Max Billard: Le maris de Marie Louise. 157.
- ⁸⁶ Mária Lujza méltatlan viselkedésére Napoleonnal szemben a legtárgyalagosabb forrás Duc de Rovigo: „Mémoires pous servir à l'histoire de l'Empereur Napoléon. Edition nouvelle, refondue et annotée par Lacroix.” (Paris, Garinier.)
- ⁸⁷ Chateaubriand: i. m. 220. old.
- ⁸⁸ O'Meara: i. m. IV. K. 24. old.
- ⁸⁹ Antommarchi: i. m. I. 144. (nov. 18.)
- ⁹⁰ U. o. I. 199. (nov. 6)
- ⁹¹ Feljegyezve 1821. máj. 4-én.
- ⁹² Feljegyezve 1821. máj. 8-án.
- ⁹³ Feljegyezve 1821. máj. 8-án.
- ⁹⁴ Antommarchi: 1821. máj. 8-i feljegyz.

- ⁹⁵ Thiers M. A.: I. Napoleon első trónlemondása. 1888., 106. old.
⁹⁶ Antommarchi: i. m. I. 66.
⁹⁷ Ludwig E.: i. m. 529.
⁹⁸ Antommarchi: i. m. I. 31.
⁹⁹ Antommarchi: i. m. I. 35.
¹⁰⁰ O'Meara: i. m. II. 53. és IV. 24.
¹⁰¹ Ludwig Emil: i. m. 542.
¹⁰² O'Meara: i. m. I. 192—194.
¹⁰³ O'Meara: i. m. IV. 131—2.
¹⁰⁴ O'Meara: i. m. II. 59.
¹⁰⁵ Antommarchi: i. m. II. 65.
¹⁰⁶ O'Meara: i. m. IV. 170.
¹⁰⁷ O'Meara: i. m. IV. 76—78.
¹⁰⁸ O'Meara: i. m. IV. 78.
¹⁰⁹ Antommarchi: i. m. I. 115.
¹¹⁰ O'Meara: i. m. IV. 147.
¹¹¹ Antommarchi: i. m. 1821. máj. 5-i felj.
¹¹² U. o. 1821. máj. 8-ról.
¹¹³ De Norvios: Histoire de Napoléon. 4-e édit. 1833. IV. k. 398.
 és de Norvins: Histoire de Napoléon. 21-e édit. I. 354.
¹¹⁴ O'Meara: i. m. IV. 16—17.
¹¹⁵ O'Meara: i. m. III. 174. és IV. 8.
¹¹⁶ Antommarchi: i. m. II. 37.
¹¹⁷ O'Meara: i. m. IV. 23—33. és 101.
¹¹⁸ Antommarchi: i. m. I. 26.
¹¹⁹ U. o. I. 152—3.
¹²⁰ O'Meara: i. m. IV. 20—21.
¹²¹ Antommarchi: i. m. I. 30.
¹²² Antommarchi: i. m. I. 31.
¹²³ O'Meara: i. m. I. 114; II. 171; IV. 4.
¹²⁴ U. o. III. 179.
¹²⁵ U. o. IV. 134—5.
¹²⁶ Antommarchi: i. m. I. 99., 108., 214; II. 4—5., 12., 33.
¹²⁷ U. o. II. 48.
¹²⁸ U. o. II. 56.
¹²⁹ Antommarchi: i. m. 13.
¹³⁰ O'Meara: i. m. III. 176.
¹³¹ U. o. III. 176—7.
¹³² U. o. III. 182.
¹³³ U. o. III. 184.
¹³⁴ O'Meara: i. m. IV. 135.
¹³⁵ Antommarchi: i. m. I. 47.
¹³⁶ U. o. I. 13. és 47.
¹³⁷ Ludwig E.: i. m. 566.
¹³⁸ U. o. 567.
¹³⁹ Merezskovszky: i. m. 340.
¹⁴⁰ Antommarchi: i. m. II. 12.
¹⁴¹ U. o. II. 74.
¹⁴² U. o. II. 82. (1821. ápr. 28. és máj. 3.)
¹⁴³ Kelte: Longwood 1821. márc. 17.
¹⁴⁴ Antommarchi: i. m. II. 89.

- ¹⁴⁵ Ranke Lipót: A római pápák az utolsó négy században. Ford. Acsády Ign. 1889., III. köt. 208. old.
- ¹⁴⁶ Merezskovszkij: Napoleon, az ember. Bíró Miklós-féle kiad., évsz. nélkül. 28. old.
- ¹⁴⁷ Dr. Weisz K. I.: Világtörténelem, m. f. XXII. köt., 845. old.
- ¹⁴⁸ Trochu Francis dr.—Árvey Nagy Bálint: Az Ars-i plébános. 1932. 82. old.
- ¹⁴⁹ Dr. Weisz K. I.: Világtört. m. f. XXII. 949—950.
- ¹⁵⁰ Chateaubriand: Napoleon élete. Ford. Antal Dezső. évsz. nélkül. 140. old.
- ¹⁵¹ U. o.
- ¹⁵² Lásd e körülményt és a magyar huszár szereplését részletebben Tower Vilmos: „A pápák szerepe hazánk megmentésében és fennmaradásában.” 1935. 225—227. old.
- ¹⁵³ „VII. Pius pápasága” 1876. II. köt. 309—310. old.
- ¹⁵⁴ Denkwürdigkeiten des doctor F. Antommarchi über die letzten lebensstage Napoleons. (lipcsei kiad.) 1825. II. köt. 94. — Antommarchinak ezt a lipcsei, német kiadását ezentúl röviden „Antommarchi” névvel fogom jelezni.
- ¹⁵⁵ U. o.
- ¹⁵⁶ Antommarchi: i. m. I. 53. (szept. 26.)
- ¹⁵⁷ U. o. I. 107. (okt. 30.)
- ¹⁵⁸ O'Meara Barry Edward: Napoleon in der Verbannung, (drezdai kiad.) 1822. II. 152—3.
- ¹⁵⁹ Ludwig E.: Napoleon. Ford. Turóczy I. évsz. nélkül. 523.
- ¹⁶⁰ Merezskovszkij Szerg. Dimitrij: Napoleon élete, évsz. nélkül. (Dante kiad.) 324.
- ¹⁶¹ Ezt közölte velem 1935 aug.-ban Mr. Edwin Fielding, aki 1934-ben személyesen járt Longwoodban. V. ö. még egy szemtanúnak jelentését: „Új Magyarság” c. napilap 1935. nov. 20. 8. old.
- ¹⁶² Julius Stein: Napoleon als Mensch, Held u. Kaiser, Leipzig. 1847. II. Aufl. 188—189. old.
- ¹⁶³ „Napoleon-Album” Bpest. Hornyánszky Viktor kiad. 1913. 128. old. Szini Gyula: „Napoleon szerelmei.” 1914. (Modern könyvtár. 396—7. szám) 3. old.
- ¹⁶⁴ Pesti Napló 1911. márc. 7. szám.
- ¹⁶⁵ British Museum levélt.: in Addit. M. S. 20, 133.
- ¹⁶⁶ Annak ellenére, hogy ma már egyesek éppen nem lelkesednek Napoleonért.
- ¹⁶⁷ Chateaubriand: i. m. 67.
- ¹⁶⁸ Antommarchi feljegyz. 1821. máj. 5-ről.
- ¹⁶⁹ Napoleon fiára vonatkozóan összefoglaló mű: Frédéric Masson „Napoléon et son fils” (Paris, Ollendorf.)
- ¹⁷⁰ O'Meara: i. m. IV. 104.
- ¹⁷¹ Fournier Ágoston: I. Napoleon életrajza. 1916. II. köt. 6. fej. 398. old.
- ¹⁷² A. v. Helfert: Maria Luise, Erzherzogin v. Oesterreich, Kaiserin d. Franzosen. 1873. 210. old.
- ¹⁷³ Correspondance de Napoléon I. publiée par Napoleon III, 1858, XXVII. 21. 210.
- ¹⁷⁴ U. o. XXVII. 21. 497. Astyanaxot, Hectornak a fiát a görö-

gök Trója bevétele után a vár ormáról ledobták, hogy ne lehessen atyjának megbosszulója.

¹⁷⁵ Maga az ezred Wasa Gusztáv svéd királyi herceg nevét viselte.

¹⁷⁶ Huttkay Lipót: Bonaparte Napoleon emlékiratai. 1915. 230. old.

¹⁷⁷ Sir Hudson Lowe levele báró Stürmerhez. Szent Ilona. 1821. máj. 27-ről és Antommarchi: i. m. II. 75—76. és 79.

¹⁷⁸ Huttkay L.: i. m. 232.

¹⁷⁹ O'Meara: i. m. IV. 105—107.

¹⁸⁰ Masson Frédéric: Napoléon, Manuscripts inédits. 1907. 5.

¹⁸¹ Thomas Carlyle: On heros. Lect. VI. London. Edit. 1873. pag. 219. Merezskovszkij: Napoleon az ember, m. f.

¹⁸² Las Cases: Mémorial de Ste Héléne. 1823. II. 76—77.

¹⁸³ O'Meara: i. m. II. 106—107.

¹⁸⁴ Montholon: Geschichte der Gefangenschaft Napoleons auf St. Helena. Deutsch von Diezmann. 1886. II. 343.

¹⁸⁵ Merezskovszkij: Napoleon az ember. 126.

¹⁸⁶ Antommarchi: i. m. I. 51. (1820. szept. 25.)

¹⁸⁷ U. o. II. 67. (1821. ápr. 21.)

¹⁸⁸ Merezskovszkij: Napoleon az ember, m. f. 151.

¹⁸⁹ Masson: Napoléon, Manuscripts inédits. 1907. 6.

¹⁹⁰ Masson: Napoléon á St. Héléne. 1912. 434. és 478.

¹⁹¹ O'Meara: Napoleon in exila. II. 39.

¹⁹² A Napoleon korabeli vallásos életet kimerítően jellemzi L. de Lancz de Laboire „Paris sous Napoléon” c. 3 kötetes műve. (Paris, Plonet Nourrit.)

¹⁹³ Napoleon hiányos nevelésére vonatkozóan jellemző és újszerű részleteket közöl Arthur Chuquet: „La jeunesse de Napoléon” c. 3 kötetes kitűnő műve (Paris, Colin.)

¹⁹⁴ Gourgaud: Sainte Héléne. Paris. I. 441.

¹⁹⁵ Montholon: Geschichte der Gefangenschaft Napoleons auf St. Helena. Deutsch von Diezmann. 1846. II. 343.

¹⁹⁶ Antommarchi: Mémoires. 1825. II. 91.

¹⁹⁷ Dr. Engelbert L. Fischer: Napoleon I. 1904. 206.

¹⁹⁸ Gourdaud: i. m. I. 409.

¹⁹⁹ Migne: Dictionnaire apologétique. I. Paris. 1855. 1741—1746., De Beauterne: Sentiment de Napoléon sur le Christianisme, conversations religieuses recueillies à Sainte — Héléne, chap. 6. Fr .W. Foerster: Christus und das menschliche Leben. 1922. 93.

²⁰⁰ Merezskovszkij: i. m. 132.

²⁰¹ Merezskovszkij: i. m. 131.

²⁰² „VII. Pius pápasága” m. f. I. 156.

²⁰³ Édesanyja is vallásos asszony volt. A kis Napoleon Mária ünnepén, Nagyboldogasszonykor, aug. 15-én született, még pedig kis híja, hogy nem az Isten házában. Mert az anyját a nevezett napon éppen az ünnepi szentmise alatt lepték meg a szülési fájdalmak. Hazasietett és két óra múlva megszületett Napoleon. (Marschall v. Bieberstein: Napoleon kurz vor seinem Tode. Leipzig. 1903. I. 172. és Antommarchi: Denkwürdigkeiten, m. f. (lipcsei kiad.) I. 137.

²⁰⁴ Las Cases: Denkwürdigkeiten von St. Helena. 1823. V. 250.

²⁰⁵ Correspondance de Napoléon I. 1857. VI. 426.

- 206 Artaud: Histoire du pape VII., 1836. II. köt. 3. fej.
 207 „VII. Pius pápasága” m. f. II. 90.
 208 Las Cases: i. m. V. 250—1.
 209 Gourgaud: Mémoires de Napoléon à St. Hélène. 1823. I. 547.
 210 Dr. Eng. Fischer: Napoleon I. 1904. 207.
 211 „VII. Pius pápasága” m. f. II. 40.
 212 Pasquier: Histoire de mon temps. 1893—5. I. 60.
 213 Dr. Eng. Fischer: i. m. 208.
 214 O'Meara: i. m. I. 130.
 215 Las Cases: Mémorial de St. Hélène. 1823. III. 251.
 216 Dr. Eng. Fischer: i. m. 214.
 217 Napoleont az itt említett lélektani szempontból ítélük meg a következő művek: I. E. Dahault: Napoléon en Italie. Paris. Alcan. 1907. és A. Vandal: L'Avènement de Bonaparte. Paris. Blond. 1908. 2. köt.
 218 Thiers: Geschichte des Konsulats und des Kaisertums übers v. F. Bülow. 1835. III. 173.
 219 Dr. Eng. Fischer: i. m. 207—208.
 220 „VII. Pius pápasága” m. f. II. 91.
 221 U. o. II. 145.
 222 Antommarchi: m. f. I. 76.
 223 U. o. I. 135.
 224 Correspondance: m. f. 270—271.
 225 Chateaubriand: i. m. 241.
 226 Correspondance: m. f. II. 431—432.
 227 Montholon: Geschichte der Gefangenschaft Napoleons auf St. Helena. Übers. v. Diezmann. 1846. II. 351.
 228 Las Cases: Denkwürdigkeiten, m. f. VII. 193.
 229 Antommarchi: i. m. II. 16. (1820. febr. 15.)
 230 U. o. II. 30. (1821. márc. 18.)
 231 „VII. Pius pápasága”, m. f. I. 179.
 232 Remusat: Napoleon u. sein Hof. 1800. III. 337.
 233 Gourgaud: Mémoires, m. f. I. 409.
 234 U. o. I. 450.
 235 „VII. Pius pápasága” m. f. I. 201—203.
 236 Antommarchi: i. m. II. 29. (1821. márc. 17.)
 237 Thomas Carlyle: On heroes, hero-worship and the heroic of history. 1873. 2.
 238 O'Meara: i. m. II. 106.
 239 Las Cases: i. m. IV. 124—5.
 240 Correspondance de Napoléon, m. f. VI. 269.
 241 Dr. Eng. Fischer: i. m. 232, Masson: Napoleon zu Hause. Deutsch von O. Marschall v. Bieberstein. III. kiad. 278. Dr. Weisz K. I. — Szabó F.: Világtört. 1897—1905. XXII. köt. 249. és 253.
 242 Dr. Eng. Fischer: i. m. 235.
 243 Antommarchi: i. m. I. 52.
 244 U. o. I. 80.
 245 U. o. II. 67.
 246 „VII. Pius pápasága” m. f. I. 163.
 247 Antommarchi: i. m. I. 51.
 248 Dr. Eng. Fischer: i. m. 200—201. és Montholon: i. m. II. 344.
 249 Dr. Eng. Fischer: i. m. 235.

²⁵⁰ T. i. a felek tulajdonképpeni lelkipásztora sem jelen nem volt a tervezett házasságkötésen, sem arról tudomása nem volt, holott a trienti zsinat határozata alapján ez a házasság érvényességéhez okvetlenül szükséges.

²⁵¹ Las Cases: *Mémorial*, m. f. III. 173. és Merezskovszkij: i. m. 131.

²⁵² Montholon: i. m. II. 533—534.

²⁵³ Antommarchi: i. m. II. 67.

²⁵⁴ U. o. II. 145.

²⁵⁵ Eng. Fischer: i. m. 251—252.

²⁵⁶ Forsyth: *Geschichte der Gefangenschaft Napoleons auf St. Helena*. Deutsch von Seybt. 1853. II. 112.

²⁵⁷ Antommarchi: i. m. I. 36.

²⁵⁸ Ludwig E.: i. m. 565. Különben is egyházi parancs, hogy nem katolikus országba egyedül nem mehet hittedjesztő.

²⁵⁹ Eng. Fischer: i. m. 247.

²⁶⁰ Antommarchi: i. m. I. 51—52.

²⁶¹ U. o. II. 67.

²⁶² U. o. I. 52. és 80.

²⁶³ Huttkay L.: *Bonaparte Napoleon emlékirata*. 1915. 9. old.

²⁶⁴ U. o.

²⁶⁵ „VII. Pius pápasága” m. f. II. 90.

²⁶⁶ Dr. Huttkay L.: *Bonaparte Napoleon emlékirata*. 1915. 222. old.

²⁶⁷ T. i.: Chiaramonti Barnabás Gergely, a bencés szerzetesből lett pápa: VII. Pius.

²⁶⁸ E mondás először a „*Chronique des très chrestiens Roys de France des relations aux Papes*” (1463.) c. krónikában fordul elő. De Maistre comte óta világismertté és általános használatúvá vált. A magyarnak hasonló mondása: Megbánod a napot, amelyen megbántod a papot.

TARTALOMJEGYZÉK

I. RÉSZ

„EMBER TERVEZ”

Előszó	— — — — —	7
I. Napoleon és a két pápa	— — — — —	10
II. Rablóhadjárat és ürügykeresés	— — — — —	10
III. Duphot tábornokot agyonlövik. Ennek következményei		13
IV. Vége a pápaságnak!	— — — — —	16
V. Bonaparte egyességet köt a pápával, de rászedi őt	—	17
VI. Napoleon kérelme a pápához	— — — — —	22
VII. A császár megkoronázása és a pápa megalázása	—	25
VIII. Újabb fájdalmak és csalódások a pápa számára	— —	30
IX. A kontinentális zár	— — — — —	33
X. Napoleon erőszakoskodásai a pápával szemben	— —	35
XI. Egy báli nyilatkozat	— — — — —	39
XII. Újabb bosszantások és kihívások	— — — — —	40
XIII. Parancs Róma megszállására	— — — — —	43
XIV. Az örök város megszállása	— — — — —	44
XV. Két aggastyán bátorsága	— — — — —	47
XVI. „Beteljesedett”	— — — — —	47
XVII. A pápa egyedüli fegyvere	— — — — —	50
XXVIII. A pápát is letartóztatják	— — — — —	52
XIX. A fogoly pápa útja	— — — — —	56
XX. Napoleon megtorpan	— — — — —	59
XXI. A savonai fogság	— — — — —	60
XXI.I. Napoleon a pápát a legérzékenyebb oldalról kinozza		64
XXIII. Pokoli tervek alapján egy napos pápai engedmény	—	67
XXIV. A nemzeti zsinat	— — — — —	76

XXV. Újabb fondorlat	— — — — —	78
XXVI. Vándorlás tolvaj módjára	— — — — —	81
XXVII. Az orosz háború	— — — — —	82
XXVIII. Napoleon felkeresi a pápát	— — — — —	83
XXIX. A pápa visszanyeri szabadságát	— — — — —	90
XXX. A csalódások tömege	— — — — —	91

II. RÉSZ

„ISTEN VÉGEZ”

Bevezető	— — — — —	95
I. Napoleon és Szent István koronája	— — — — —	96
II. A pápa sujtó szava	— — — — —	98
III. A pápa és Napoleon fogsága	— — — — —	104
IV. Még a fogság előtt	— — — — —	105
V. A lemondatás	— — — — —	106
VI. A felségjog (szuverénitás)	— — — — —	107
VII. A fogság helye	— — — — —	109
VIII. A bánásmód	— — — — —	111
IX. Hütlenség és elhagyatottság I.	— — — — —	113
X. Hütlenség és elhagyatottság II.	— — — — —	116
XI. Körülvéve kémekkel	— — — — —	120
XII. A levelezés ellenőrzése	— — — — —	122
XIII. A házi orvos	— — — — —	124
XIV. „Az eretnekek”	— — — — —	127
XV. Az ellentét	— — — — —	128
XVI. A fogság- halál- és a patkány-eset	— — — — —	131
XVII. A temetés helye és ideje	— — — — —	136
XVIII. Napoleon fia	— — — — —	136
XIX. Napoleon vallási világnézete	— — — — —	142
XX. Napoleon érdemei a vallás és az Egyház körül	— — — — —	146
XXI. Napoleon érdemei a pápasággal, a fő- és az alsó pápasággal szemben	— — — — —	150
XXII. Napoleon vallásos magánélete	— — — — —	155
XXIII. Újabb párhuzamok	— — — — —	158
XXIV. A pápa és a bukott Napoleon	— — — — —	160
XXV. A pápa és a bukott Napoleon családja	— — — — —	162
XXVI. Az örök törvény és az állandó kivétel	— — — — —	164
XXVII. Nolite tangere!	— — — — —	166
Irodalom	— — — — —	169
Jegyzetek	— — — — —	171

TOWER V. EGYÉB, MÉG KAPHATÓ MŰVEI :

Kicsoda Krisztus? két kötetben	— — — — —	30.— Ft
Másvilág, Pokol, Mennycsország	— — — — —	15.— „
Spiritizmus, sok képpel	— — — — —	25.— „
Hipnotizmus	— — — — —	8.— „
Kit vegyek el feleségül? V. kiadás.	— — — — —	8.— „
Kihez menjek feleségül? V. kiadás.	— — — — —	10.— „
Ha megöregszünk. Gondolatok és tanácsok életünk estéjére		12.— „
Vigasztaló gondolatok betegek és más szenvedők számára		6.— „
Papi és szerzetesi Illemkódex I. kötet	— — — — —	15.— „
II. kötet elfogyott		
Szerzetesnők Illemkönyve	— — — — —	15.— „
Papi és szerzetesi diéta, sok orvos közreműködésével		6.— „
A pápák szerepe hazánk megmentése és fennmaradása körül	— — — — —	20.— „
A búcsúnap megünneplése	— — — — —	30.— „
Mit köszönhet Magyarország a pápaságnak	— — — — —	2.— „
Amit tudni illik	— — — — —	3.— „
A képességvizsgálat keresztény világnézet szempontjából		6.— „
Levelek egy szülőhöz	— — — — —	5.— „
Die Hl. Barbara	— — — — —	5.— „
Die Hl. Barbara díszkötésben	— — — — —	15.— „
Cio che Biografie di Napoleone	— — — — —	10.— „
Il Celibato Ecclesiastico	— — — — —	25.— „

Előkészületben:

Clerus et Castitas. A nemi és idegélet ismertetése a katolikus klérus számára, írják Tower V. és Tower Edwin dr. orvos.

A fegyelmezés művészete II. kiadás.

A papi celibátus II. kiadás.

